

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR KÖZKÖNYVTÁRAK
KÖZLÖNYE

A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK ÉS LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓI
SZERKESZTI

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

*1940. évi folyam * IV. füzet*

BUDAPEST

KIAD A A M. NEMZ. MÚZEUM ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA 1940

Gulyás Pál:

Magyar írók élete és munkái

II. kötet. Bálint Sándor — Berényi János.

Budapest, 1940. 8° 1272 hasáb.

Ára 50 pengő.

Varjas Béla:

**Balassa Bálint Istenes énekeinek
első kiadása**

(Az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XI.)

Budapest, 1940. 8° 26 lap, 3 melléklet. Ára 2 pengő.

Szentkúty Pál:

**Régi hazai nyomdák
mintakönyvei**

A Magyar Bibliophil Társaság kiadása, 1940. 2° 114 lap,
27 melléklet.

Ára 20 pengő.

Bartoniek Emma:

Codices Latini medii aevi

(Catalogus Bibl. Mus. Nat. Hung. XII.)

Budapest, 1940. 4° XVII., 527 lap.

Ára 50 pengő.

Lavotta Rezső:

Kéziratos zeneművek

(A Magy. Nemz. Múzeum könyvtárának Címjegyzéke VI.)

Budapest, 1940. 8° VII., 237 lap.

Ára 10 pengő.

A POZSONYI KÓDEX EREDETI KÉZIRATA.

A könyveknek is megvan a maguk története, szokták mondogatni, de ezt sokszor csak azoknak a szellemi, lélektani erők és tényezők változására értik, amelyek a mű megszületésében szerepet játszottak. A kéziratoknak inkább provenienciája, eredete van. Az eredet pedig mindig homályos, kétes valami. A magyar nyelvemlékek valamennyien hosszú, bolyongós és göröngyös pályát tettek meg. Nem élvezhették egy-egy monostori scriptorium melengető bibliotékájának nyugalját, még a tinta meg sem száradt a lapon, máris felkapták, és új műhelyben, szokatlan cellában, a szó szoros értelmében faragatlan pennájú másoló írja tovább. De végre is megállapodtak a mostoha sorsú vándorok, és a mult században fölébredt történeti érdeklődés mohó lelkesedéssel gyűjti őket egybe, majd a Nyelvemléktárnak nevezett sorozatban az eredeti szöveg gondos összehasonlításával tizenöt kötetben kiadják a régi magyar nyelvemlékeket.

Egyetlenegy kódex állt ellen a kíváncsi kritikus szemnek, csak egyetlen egy kéziratot volt kénytelen a *Nyelvemléktár* másolatból kiadni — a Pozsonyi kódexet.¹ Alig hogy lemásolták, máris kisiklott a kézből. Alig hogy megtalálják, máris eltűnik. S mikor a legutóbbi időben biztos lelőhelyét megtudták, akkor is makacszkodott a homályból előjönni.

Egy kéziratnak ugyanazokat a kérdéseket szokás feltenni, amelyeket a vizsgálóbíró intéz az előtte szorongó vádlotthoz a személyazonosság megállapítása végett. Ki vagy te, hány éves vagy, honnan jössz és miért kerültél ide? Szólni fogunk tehát

1. A kódex provenienciájáról, sorsáról,
2. tartalmáról, az eddig nem közölt latin szövegéről,
3. forrásáról,

¹ VOLF GYÖRGY: Régi Magyar Codexek. Budapest, 1885. XIII. 103—130. l.

4. paleográfiai sajátosságairól, másolóiról,

5. a kézirat jelentőségéről a magyar lelkiségtörténet szempontjából.

Ki vagy te, hány éves vagy? Lássuk a kódex leírását. A 15,6×11,5 cm nagyságú (renaissance mintájú), bőrrel bevont fatáblába kötött nyolcadrét kódexet két bőrszíjon függő német díszítésű rézkapocs tartja össze. Az elején nyomtatott premontrei brevárium részletet találunk. A fametszet az Apokalipszis Bárányát tartó Üdvözítőt ábrázolja. Előtte térdel egy premontrei apát, akinek címere fehéren maradt. (Nem festették ki.) Mögötte áll Szent Norbert, biztató, támogató mozdulattal Krisztus felé szeretné az apátot vezetni. A gótikus arkatúra alatt Szent Norbertnek kanonoki ruhát hozó angyal szárnyai bontakoznak ki. A breviárium húsvéti táblájában az 1514. évszámot találjuk.² A bevezető latin szöveg JACQUES DE BACHIMONT 1513-ban megválasztott premontrei generális-apáthoz intézett humanista-ízű ajánlással kezdődik. JACQUES DE BACHIMONT megválasztása után minden erejét a rendi reform keresztülvitelének szentelte. Elsősorban a liturgikus kultuszt akarta fényessé, ragyogóvá tenni, ezért 1517-ben szigorú aszketikus árnyalatú disciplinát vezetett be az egyetemes rendbe,³ amelynek nálunk visszhangja és szócsöve FEGYVERNEKI FERENC sági prépost volt. JACQUES DE BACHIMONT a nagy reformátor neve a *Pozsonyi-kódex* elején az ugyancsak premontrei *Lányi-kódexet* is létrehozó friss újító szellemre mutat.⁴ Véle a *Pozsonyi-kódex* is beilleszkedik a szerzetesi életet felfrissíteni igyekvő azon reformmozgalomba, amelynek jelentőségét a magyar nyelvű irodalom fellendülésében HORVÁTH JÁNOS vette észre.⁵ A kódex elé kötött premontrei latin breviáriumnak a *Pozsonyi-kódexszel* való kapcsolata

² HANS BOHATTA: Bibliographie der Breviere 1501—1850. Leipzig, 1937. munkájában 84. lapon 1504; 1505; 1507; 1510-es kiadást említ meg, utána az 1525-ös következik. — Az 1514 nem jelenti okvetlen a nyomtatási évet, mert BOHATTA által 981. szám alatt idézett párizsi példány Tabula Pascha-jában is megvan az 1514-es évszám.

³ FR. PETIT: L'ordre de Prémontré. Paris, 1927. 90—91. l.

⁴ GABRIEL ASZTRIK: Breviárium-típusú kódexek. Budapest, 1934. 30—37. l.

⁵ HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Budapest, 1931. 115—20, 123. l.

mutatja, hogy a „Franciában tartatik“⁶ jelige él és éppen ennek a reformmozgalomnak kapcsán a premontrei apácák, vagy ahogy akkor nevezték őket, főköts atyafiak szívéből a magyar nyelvű ájtatosság is felszakadt. A latin ajánló sorok után pszaltérium következik, amelynek zsoltárbeosztása a breviárium-típusú kódexeinkhez (Döbrentei és Apor) szolgál megfelelőül. Halotti szolgálat, kommandató, kommunis rész, egyházi szentelés, dedicatio ecclesiae, votiv misék, a kommunikálás utáni hálaadással fejeződik be a latin szöveg. Majd ugyanabba a táblába bekötte, tehát vele kb. egyidőben beírt magyar szöveget olvashatunk.

Ez a nyomtatott breviárium volt az oka annak, hogy a *Pozsonyi-kódex* oly sokáig lappangott, és hogy a *Nyelvemléktár* a szöveg kiadásánál nem tudta figyelembe venni az eredeti kéziratot. A *Pozsonyi-kódexet* közel száz éve, 1836-ban fedezték fel a pozsonyi franciskánus konventben. GYURIKOVITS GYÖRGY, a Tudományos Akadémia levelező tagja másoltatta le. A másolat nem kielégítő, az oldalak váltakozását nem jelzi, a latin szövegeket elhagyja, átírása nem pontos. Az ő hang jelzésére a kódexnek kétféle jele van. Az *ew* és az alul függőlegesen áthúzott o betű. Pl. *ewrewkewl* = örököl és *zerzesebpl*. A *Nyelvemléktár* pl. így írja: *epesegherol*. Nem vették észre, hogy alul át van húzva az o.

Amikor a kódexet 50 év múlva VOLF GYÖRGY ki akarja adni, sehol sem találják. Jobb híján kénytelenek voltak tehát a pontatlan másolatot alapul venni. A nyelvemlékre újra 1914-ben akadtak rá a pozsonyi klastromi könyvtárban. Erről az örvendetes hírről GÁBRIEL GOTTFRIED számolt be a *Magyar Nyelv* következő évi számában.⁷ 1934-ben Szent Norbert halálának 800 éves évfordulóján a premontrei kódexekről kellett volna írnom. Mint kétes premontrei eredetűnek, a *Pozsonyi-kódexnek* a felkutatása is szükségessé vált. Azonban minden igyekezet hiábavalónak bizonyult. A kódex nem volt sehol. Végre azt a felvilágosítást kaptam, hogy néhány pozsonyi származású kézirat véletlenül éppen a szombathelyi ferencrendi könyvtárban van.

⁶ Lányi-kódex 314. l. Kezdetyk Benediccio mense az az aztal az my zeretwnknec ygaz modya zerent az mynt franciaba tartayak.

⁷ GÁBRIEL GOTTFRIED: A Pozsonyi-kódex felfedezett eredeti kézírata. *Magyar Nyelv* 1915.

A gazdag középkori anyagban azonban, a legnagyobb csalódásra, a *Pozsonyi-kódex*nek hült helye volt. Ellenben itt volt egy antifonálé, amelyet DANKÓ himnuszgyűjteménye jegyzetében jelleg és eredet meghatározása nélkül, mint pozsonyit említett. Ebben a kéziratban számos magyar bejegyzés is található — így tehát valójában szórványemlék —, amely 1516 előtt készült a szegedi premontrei apácák számára.⁸ Ez a *zsolozsmás könyv* hűséges bujdosótársa volt a mi *Pozsonyi- és Lányi-kódex*ünknek. A legkiemelkedőbb premontrei liturgikus tűzhely ugyanis Szeged volt. 1516-ban, épp amikor e szórványnyelvemlék antifonálét másolják, leég a szegedi kolostor. Az író, SOROR MÁRTA le is jegyzi azonnal:

*Ezerötszáztizenhat esztendőben írták e ternuszt, akarth megége Szent Léleknek monostora és Szent Miklusi és felsővárosnak, Szegednek nagyobb része első idnepének, Szent Ágostonnae estein.*⁹ Az énekeskönyv vagy ekkor, vagy a török betörés következtében Somlyóvásárhelyre kerül. Itt találkozik az 1519-ben másolt egyházi előírásokat tartalmazó *Lányi-kódex* ordináriummal.

A *Pozsonyi-kódexet* egy évvel később, 1520-ban kezdik írni. Hol? Szegeden, Somlyóvásárhelyt v. Mórighidán ugyanis az apácák között is volt ügyes másoló, pl. MÁRTA nővér. A *Pozsonyi-kódex* elejét pedig két férfi másolja. A *Lányi-kódexet* is KÁLMÁNCSEHI LÁSZLÓ írja. Valószínű tehát, hogy a jelen kódex születési helyét az ekkor virágzó másik két apácamonostorban, Somlyóvásárhelyt vagy Mórighidán kell keresni. Kódexünk jóban-rosszban társa, az említett szegedi antifonálé — 1543 körül Mórighidára kerül. Vele mehetett a *Pozsonyi-kódex* is. Az apácák a török elől a bécsi Porta Coeli-kolostorba menekültek, magukkal víve a minden kincsüket képező kéziratok könyveiket. Erről az antifonáléba bejegyzett német írás is tanuskodik. Bécs után Pozsony lett Boldogasszony szerzetének utolsó aziluma. Itt haltak el az öreg sororok, emlékül hagyva maguk után a szív csendességében fogantatott írásokat. Itt pihent meg ez a szegedi

⁸ Szombathely. Ferencrendiek. Codex. Lat. 6264.

⁹ U. o. Cod. Lat. 6264 fol. 43. HORVÁTH A. tanulmánya *Analecta Praemonstratensia* 1931. p. 337. TIMÁR KÁLMÁN: A szegedi premontrei apácák magyar nyelvemlékei. Szegedi Füzetek 1934. 199. l.

liturgikus szellemben elindult kódex, Somlyóvásárhely, Mórishida és Bécs állomásokat maga után hagyva, hogy a pozsonyi klarisszák házában lappangjon sokáig.

A koráról kellett volna először szólni, de ez a vándorlás éveiből úgyis könnyen szembeszökik. A 41. levelet számláló kódexről azonban nem mondhatjuk el, hogy egy évnek terméke, mint ahogy a kéziratban két helyütt is előfordul ugyanaz az évszám következtetni engedné. Az első határozott adat az első kéz bejegyzése Szent Brigitta imádságainak a végén. „Ezt végig írta az the szegény atyádfia Mihál deák, kiből (könyvből) te szolgálhassad az örök Istent és mi érettünk imágy is“. (Számmal) 1520. A második kéz, ugyancsak férfimunka, számjegyek helyett betűvel írja ki: Anno domini millesimo vigesimo et quingentesimo.

Ezután a *Regina Coeli* és *Assunt Anne sollemnia* kezdetű himnuszt olvashatjuk igen kezdetleges női írásban, valószínűleg két kéz munkája. Az ötödik kéz megint magyar szöveget ír: Urunknak szent testének, hozzánk való vételéről, igen szép imádság. Az írás kurzív, gyorsfutású, ligatúrái könnyedek. 1520-nál mindenesetre későbbi, fiatal másoló munkája. A 6. kéz állott írás, szinte olyan, mintha maga fordítana, sokat javít, öreg író munkája 1530 körül. Ezután még két másoló tollából látunk latin szöveget. Valóságos kis paleográfiai album ez a kódex! VOLF GYÖRGY úgy sejtette, hogy hárman írták a *Pozsonyi kódexet*. Ezt a nézetet GÁBRIEL GOTTFRIED is osztotta. Az eredeti kézirat alapján pedig kitűnik, hogy *csak* maga a magyar szöveg négy kéz írása. A latin nyelvűn is négyen osztottak.

Szent Brigitta 15. imádságát MIHÁLY deák másolta valami E. kezdőbetűs nevű apáca — mint ő mondja — szegény atyafia részére. A keltet épúgy elárulja, mint a másik másoló, aki szintén férfi volt. Mintha mindketten érdekesebbekké akarnák magukat tenni, bőbeszédű bejegyzéseikből ki-ki törölnek egyes sorokat. A második kéz írója, úgylátszik, a már beírt nevét igyekezett eltüntetni, mert ha jól következtetnek, az átvilágításnál *per me* ... szavak tűnnek elő, amelyek *de Z.* ... végződtek.¹⁰ Ultraviolet sugarakkal való előhívás eredménnyel fog kecsegtetni, ezért biztosat csak e fényképek birtokában mondhatunk. Pedig igazán

¹⁰ 24. l.

nem volt miért szégyenkezni a nagy búcsús imádságokat beíró másolónak. Övé a legszebb, leggondosabb írás. A margóra észrevétlen lendülettel csicsergő madarakat, szirmukat bontogató virágokat, bohókás állatokat rajzol. Gondosan másolja a Szűz Mária epességéről szóló ájtatosságot, és a megnyugvó Amen után magyaros őszinteséggel így sóhajt fel: *Jaj! hogy fáradok — bor itlan!* Ebből az Explicitből következik, hogy a második kéz is deák munka, talán az e korban oly gyakori vágus deák írása lehet. Bezárhatták szegény fejét egy szobába, mert a fizetett másolónak nem volt ínyére a gyors munka. Kitekinthetett a rácsos ablakon, s a klauzurán túl felvirított előtte a mező, — keservét sorai közé fűzte: *Jaj! hogy fáradok bor itlan.* Adassék dicséret a főköltő atyafiak túlbuzgóságának, nincs is hiba a borítlan másoló munkában. — Ezzel a *Pozsonyi-kódex* is beállt a nekünk ma furcsának feltűnő szent könyvek társaságába, ahol a másoló rendszerint laikus, örömében vagy bánatában a bort dicsőíti. Bruges-i kéziratokból idézek hasonlókat:

Datur in convivio vinus vina vinum

Masculinum deficit atque femininum

*Sed in neutro genere vinum fit divinum.*¹¹

Egy másik így fejezi be munkáját: *Explicit hic totum, infunde da mihi potum.* Végül *Quando ego bibo vinum, loquitur mea lingua latina.* A középkori másoló tréfás megjegyzése semmit sem vont le az olvasók lelki emelkedettségéből, amikor ezt az imádságos könyvet (mert ez az!) Istenhez fohászkodva kinyitották. A *Pozsonyi-kódex* a hivatalos egyházi zsolozsmakönyv mellett az egyéni devoció, magánájtatosság célját szolgáló könyvecske. A kórusban, a zsolozsmakor a hívő lélek elveszett a nagy közösség szárnyaló lendületében. Testtartása, ajkának mozgása, minden elő volt írva. A misztikus érzéstől sugallt egyéni vágyakozásnak szüksége volt a magánájtatosságra, ahol szabadon, kötöttség nélkül lángolhatott föl az Istenhez induló lélek. Jelen kódexünk jó példa arra, hogy a hivatalos zsolozsmakönyv társaságában, ellenállhatatlan erővel tör ki a szív mélyéből a sok tarka imádság, amelynek szövege szívesen rejtőzött el az Egyház ellenőrző szeme elől.

¹¹ LANGFÖRS: A propos des explicit des mss. de la Bibl. de Bruges. Neuphil. Mitteil. 1936. 7. 1.

Kódexünk Szent Brigittának Krisztus szenvedéséről szóló imádságát tárja elénk — a *Czech-, Thewrewk- és Gyöngyösi-kódexekkel* rokon fordításában.¹² Mind a négy fogalmazásban Krisztus édességes orcájának szépségét *kemen sidóknak katroncájával* fedezik be.¹³ A XIV. század nagy misztikus asszonyának, Sz. Brigittának az írása nálunk 1520 körül még átható erejében, tápláló izzóságában szívódik fel. A XIV. század krisztocentrikus világnézete, *patet arcanum cordis per foramina corporis* — a sebek mutatnak Krisztus igazi szívére — mondás a XVI. sz. elején a magyar kolostorokban még újdonság erejével hat. A fordítások ihletett, néha az extázist megközelítő hangja meggyőzően bizonyítja ez érzés érintetlen tisztaságát. Krisztushoz fordulva imígyen foháskodnak. „Te gyenyerüses és ifjú virágos testedben ártatlan halálra kegyetlenséggel íteltté... keresztfának általságára és hosszúságára huzattál, miként oroszlánok bekörnyékeznak, ragadnak, rángatnak... Az időben Uram Jézus te dicsőségű gyenge tested meghervada és te derekadnak szép vére minden érben elapada.”¹⁴

Krisztus szenvedésének, Mária epeségének ellensúlyozására itt találjuk a Szűz Mária öt örömről szóló latin imádságot: *De quinque gaudiis B. M. V.* A kódex premontrei jellege csak nyer ezzel a fohással, hisz boldog HERMANN JÓZSEF, az akkori premontrei spiritualizmus e kiváló képviselőjének Szűz Mária öt örömről szóló egy másik imája szintén a kolostorok legkedveltebb ájtatossága volt.¹⁵ Azt tartotta a jámbor hagyomány, hogy Szűz Mária öt öröme (concepcio, nativitas, resurrectio, ascensio, assumpcio) törli el mindazokat a bűnöket, amelyeket az ember öt érzékével követ el. Nem nehéz kitalálni, hogy ezzel a beköszöntő rózsafűzer ájtatosság küszöbén állunk. Továbbmenve, Szent Ágoston szerzette jeles imádság csatlakozik az epeségek és az öt öröm szövegéhez. A szoros *jászlóban* fekvő fiának a Szent Szűz minden édességgel hízelkedett, mert Istennek illető szent lelke őt *dél szél* képpen *általfuá*.

¹² BÁRDOS JÓZSEF: Szent Brigitta tizenöt imádsága kódexeinkben. Budapest, 1903. — GONDAN FELICIÁN: A középkori magyar pálos-rend és nyelvelmélei. Pécs, 1916. 127—28. lap.

¹³ Irodalomtörténeti Közlemények. Codexeink forrásai. 1896. 199. l.

¹⁴ Pozsonyi-kódex 3. l.; 10 verso. NyET. XIII. 105. 11. l.

¹⁵ F. VERNET: La spiritualité médiévale. 90. l.

A magyar vallásos érzés elkövetkezendő megírásánál nem lehet figyelmen kívül hagynunk kódexeink magyar, de latin nyelvű imáit sem. Maga BRÉMOND abbé a híres *Histoire du sentiment religieux* munkájában nem mert a középkori vallásosság kérdéséhez hozzányúlni, mert az anyaggyűjtés munkáját nem találta elegendőnek. A Pozsonyi-kódex eddig nem közölt latin nyelvű himnuszai és imádságai mutatják, milyen harmónia, milyen devocionális egység hatja át a kódexet. A Szent Margit-legenda a premontreieket prépostok rendje, más szóval Boldogasszony szerzetének nevezi. Nem csoda tehát, ha a magyar imák, a Krisztus emberségének szólókat kivéve, mind e nemesillatú konfektnak malasztjával teljes Bódogasszonyhoz szólnak. *Idvözlégý dicsőséges napnál fényesb csillag* kezdetű fellengzős imádságot ugyanaz a dogmatikai hangulat iratta be a kódexbe, mint a mellette levő *Dies leta celebratur in qua pie recensetur Marie concepcio* kezdetű latin sequentiát.¹⁸ Vagyis — a Szeplőtelen fogantatás kialakulóban levő tana.

A magyar nyelvű imák között a lap alján szövegtöltőnek húzódik meg az

*Angyaloknak nagyságos asszonya
Ur Jézusnak bódogságos szent anyja
Mennyországnak szépséges ajtaja
Paradicsomnak nagy széles kapuja*

kezdetű ének.

Kedves bizonyítéka a klastromi és világi élet egymásbafonódásának és annak, hogy a *via unitiva* útján szorgoskodó apácák a magánájtatosság talajából fakadó népi énekeket szívesen iktatták breviáriumuk üresen maradt lapjai alá.

A kommunikálásra és gyónásra előkészítő ima fejezi be a kódex magyar nyelvű anyagát. Méltó kihangzása annak a lelkesült hangnak, amely a legbensőbb elragadtatás pillanatában az ajakra tódul. Tudja a fohászkodó apáca, hogy jól lehet bűnös, jól lehet méltatlan, jól lehet fertőzetes, mégis így kiált fel: Te vagy én Teremtőm, én ábrázatom, én szabadságom, én birodalmam, te vagy én Atyám, Te vagy én Uram, Te vagy én Istenem

¹⁸ Pozsonyi-kódex. 38vo—39vo.

Rejtetyk Jeshuol walo tyhnen erth
iesles ymadfaghs. Elsew ymadfaghs

o Jeshu. Tegyedith Jerekwnek
edessyge. Jeshu. wygasyaagh
hogyi ky mynden ez wlagi eremmeths
el fermanfagoth felenl mml: bmssek
nek ydwessyge el Jerecie Merts the
nefed gyenermesged ember fia wml
wltod ez vilagnak wege fete emberi
Hlatshnak ydwessygeert emberre lenl.

Emlekeszel myn wram iesus te Jhnth
predicaciadorol esb faradsagol cycse
gedremf fyeeth the Jhnth tshodbn
erettewnek wallal yclimnen the dy.
chew fenodnak ydeen: ky wala ykni
elmuden erette mygh Jerejwen

Emlekeszel wram iesus the Nagi
fesyrmesgei zumucusagadorol fyeeth
the Jhnth badmal wallal myfcorth

Ikarosik les een v benne Mifepen.
 Vorhatoth engemeth az een elq agyam
 Ennes elik agyameth, les az kigen
 engemeth, vo eet en erettem, les az
 kemjer ky mnybol ala zallos, nem
 azon kppen mny kppen evetker az kgy
 agyatok az mamath, les mny gol
 thana. Az ky ezy az kemjereth eet
 ewerewke.
 Et kezdetik az ziz Marianak
 epekererol valo aytatok imakbay
 Ikarosik les een v benne Mifepen.
 Vorhatoth engemeth az een elq agyam
 Ennes elik agyameth, les az kigen
 engemeth, vo eet en erettem, les az
 kemjer ky mnybol ala zallos, nem
 azon kppen mny kppen evetker az kgy
 agyatok az mamath, les mny gol
 thana. Az ky ezy az kemjereth eet
 ewerewke.
 Et kezdetik az ziz Marianak
 epekererol valo aytatok imakbay

Szűz Mária epességéről való ima. Második kéz írása.

és én Királyom, én Vezérem (szinte megsokasodnak a kiáradó fogalmak a fordító ihletett ajkán), én reménységem, bizodalمام és én vigasságom és örömem, én erősségem, én ótalmam, én szabad életem, én kívánságom — Te szolgáló lányod vagyok, jól lehet gonosz legyek, méltatlan és bűnös, de gah akármí is legyek — Tied vagyok.¹⁷

A még nem közölt latin nyelvű szöveg két csoportra osztható: Szűz Mária és a Szentekhez szóló imák, amelyek összesen 11 teleírt lapot töltenek be. Szűz Mária tisztelésére a magyar szöveg közé az ekkor még dogmának el nem fogadott Szeplőtelen Fogantatásról szóló himnuszokat és szekvenciákat másolnak be. Innen is látszik, milyen kíváncsú a latin szöveg közlése, mert e kettőnek egybekapcsolt vizsgálata adja meg a középkori szellemi élet egységes képét.

Ezzel rátérek az utolsó pontra, a kódexnek a lelkiégtörténet (Histoire de la Spiritualité) szempontjából való vizsgálatára. A kódex legszebb szekvenciája a *Dies leta celebratur, in qua pie recensetur Mariae conceptio* kezdetű behízeltő ritmusú ének. A Szeplőtelen Fogantatás kialakuló zsolozsmájából van véve ez a magyar szentek himnuszára olyannyira emlékeztető szöveg. Elég legyen e pár sort idézni: *Tu spes certa miserorum, vera mater orphanorum, tu levamen oppressorum, medicamen infirmorum*, hogy eszünkbe jusson a Szent Lászlóról szóló ritmikus próza:

*Sublevator oppressorum
Miserator orphanorum
Pius pater pupillorum.*

A *lex orandi, lex credendi* az imádság törvénye, a hit törvénye axioma alapján a magyar lelki közösség jó korán hozzájárult a Szeplőtelen Fogantatás dogmává kristályosodásához. Érdekes, a középkor egypár Mária-tisztelő teológusa: SZENT TAMÁS, NAGY SZENT ALBERT nem fogadta el az Immaculata Conceptiot. JOHANNES DUNS SCOTUSnak kellett szállítani a régi hit és meggyőződés teológiai érveit, amikor a Szeplőtelen Fogantatás mellett síkraszállt. A magyar kódexirodalomban nem egy példát találunk, amely mind e népi hit és erősödő felfogás meg-

¹⁷ U. o. 35v. Ny. E. T. 129. l.

szilárdítására törekszik. Egy magyar királyfiét, aki a mennyei szép, ékös, drágalátos Szűzért elhagyja földi jegyesét, Aquilejába bujdosott, patriarkának választatván, nyilván prédikálá asszonyunk Szeplőtelen Fogantatását.¹⁸ De nemcsak a jámbor példák hősei szálltak síkra e tanért, hanem magyar történeti személyek is. POZSONYI JÁNOS, pálos szerzetes 1488 körül beszédekét ír a Szeplőtelen Fogantatásról.¹⁹ DUNS SCOTUS iskoláját szívesebben látták nálunk, mint SZENT TAMÁSÉT. A híres párizsi diák, magyarországi MIHÁLY Immaculata Conceptoról szóló vitáján maga Mátyás király is megjelent.²⁰ Pálosok, ferencrendiek, premonstreiek meggyőződése jut tehát érvényre, ezek tana száll le a nép közé és még a dominikánus vezetés alatt álló női kolostorok híveit is maguknak hódítják. Az *Idvezlégý dicsőséges napnál fényesb csillag* kezdetű magyar ima sem más, mint a Szeplőtelen Fogantatás zsolozsmájának fordítása.

Kódexünk következő latin szövege a 40—44-ik lapon még érdekesebb és szélesebb távlatokat nyújt. *Ave Maria... que peperisti pacem hominibus* himnusz szerkezetében teljesen a francia tropáriumok ritmusát echózza. Az ötös jambusokban írt tropus — tū mā / tēr ēs / mī sē / rī cōrd / iē / a legrégibb francia lírai költemények lejtésére emlékeztet.²¹ Hogy mennyire francia környezetből emelték ki a himnuszt, mutatja, hogy a negyedik versszakban a Szent Szűzet úgy aposztrofálja, mint aki Theophilt (Rutebeuf hősét) a nyomor és pusztulás örvényéből ragadja ki.

¹⁸ PONCELET A.: *Miraculorum B. V. Mariae quae saec. VI—XV. conscripta sunt* Index. Bruxelles, 1902. p. 964. — Kazinczy-kódex 24—27. NyET. VI. 187. Érdekes, amíg a magyar kódex az ifjút magyar király atyafiának mondja, ki franciabeli Károly idejében élt, több francia kódex és legenda egyenesen magyar király fiáról beszél: Du filz au roy de Hongrie Paris. Mss. Fr. 1805. Fol. 30. — Az Immaculata Conceptio zsolozsmája is hamar jelentkezik egyházi irodalmunkban. Nemzeti Múzeum Cod. Lat. 132. *Breviarium in usum ecclesiae cuiusdam Hungaricae* ff. 96—102.

¹⁹ BÉKESI EMIL: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában. Katolikus Szemle. 1899. 395. l.

²⁰ KNAUZ NÁNDOR: A Szent Lőrincről nevezett Buda melletti pálos zárda. Magyar Sion. 1865. 588. l. — GÁBRIEL A.: Magyar diákok és tanárok a középkori Párizsban. Budapest é. n. 26. l.

²¹ F. J. MONE: *Lateinische Hymnen des Mittelalters*. Freiburg/Breisgau, 1854. II. B. 112—113. l.

*De lacu faecis et miseriae
Theophilum reformans gratiae.*

Gyönyörű visszhangja a XIII. századi párizsi trubadúr RUTEBEUF szavainak THEOPHIL csodájából.

*La Dame qui les siens avoue
M'a délivré de male voie.
Nagyasszony, aki övéit megvallja
Nem engedett engem gonoszok útjára.*

Te collaudat coelestis curia versszak pedig a *Miracle de Théophile* végső jelenlétével csendül össze.

*Délivré l'a tout abandon
La Dieu ancele
Marie la vierge pucelle
Chansons tuit pour ceste novele
Disons: Te Deum laudamus.²²*

Annyi sok csodás jelenet közül a kódex közönségét éppen THEOPHIL megtérése érdekli, akinek legendája a középkor legszínesebb és leglíraibb alkotását hozta létre.

Az Immaculata Conceptio, Szeplőtelen Fogantatás hitét törvényi sorrendben nyomon követi a Mater Matris, Szent Annának kultusza. Nemcsak a *Teleki-kódex* lapjain találjuk meg ezt a párhuzamosságot Szent Anna és az Immaculata Conceptio között így szólva: „Áldott Szent Anna asszony, te szeretetös anyád, melytől minékünk jöve a te szűzi tested szeplő nélkül Amen“ (119. lap), hanem a *Pozsonyi-kódex* latin imádságai között is. *Assunt Anne solatia*²³ hét strófás himnusz breviáriumi maradék. Ugyancsak Szent Annáról szóló zsoltosmát találunk kódexünk vándortársa, a szegedi szórványnyelvemlékben is. Másik két latin himnusz: *Sancte Anne devotus decantet chorus*²⁴ és *Congaudet angelorum chori*²⁵ ugyanennek az ájtatosságnak ritmus-

²² RUTEBEUF, Le Miracle de Théophile. Édité par Grace Frank. (Class. Français du M. A. 49.) Paris, 1925. 26. l.

²³ *Pozsonyi-kódex* 25 vo; Mone III. 197. Chevalier: Repert. Hymnolog. n° 538.

²⁴ *Pozsonyi-kódex* 39vo—40.

²⁵ U. o. 41vo.

formájában megnyilatkozó ereje. A latin szöveg tehát mint himnusz, troparium, ritmikus próza. Szent András tiszteletét *Sacro-sancta hodie festiuitas* örökíti meg.²⁶ Az utolsó latin szöveg már a kódex hátlapján Szent Miklósról szól: *Congaudentes exultemus*²⁷ himnusz, amelynek értelmét *Elucidatorum*-ában CLICHTOVEUS is magyarázza.

A *Pozsonyi-kódex* eredeti kézírata lehetővé teszi, hogy a Nyelvemléktárnak csak másolat alapján kiadott szövegét helyesbítsük. Maga a kódex a középkor három nagy devociójában megnyugvást találó premontrei lelkeségnek hű képe. Krisztus humanitása, Marialis kultusz, Szentek tisztelete, annak a reformmozgalomnak melegítő lángjai, amelynek szikrái az ECKHARDT SÁNDOR ismertette párizsi humanista világból, CLICHTOVEUS köréből pattannak ki.²⁸ A kódex elején megnevezett JAKUES DE BACHIMONT premontrei generális, a premontrei apácák vásárhelyi beiktatásánál jelenlévő GOSZTONYI JÁNOS püspök kortársa. Az ő mindent megújítani igyekvő akaratában találnak a reformok végrehajtást.

A Párizsban nyomtatott 1505-ös brevárium, az idézett THEOPHIL legendás szelleme azt mutatja, hogy a jelen imakönyvet ugyanaz a szellem, ugyanaz a fegyelem sugallta, mint amilyent a franciában tartanak. A spekulatív száraz tudománynak vége. Látomás, érzés, melegség önti el a szöveget. Nemcsak MIHÁLY deák, nemcsak a hivatásos másoló, akinek nevét kivakarja az egyéniség teljes eltűnését követelő lelkiület, hanem maguk a premontrei főköztűs atyafiak is írnak és törlejtene. Szívüket nem hagyják tétozva bujdosni a föld színén, hanem a lefordított magyar szöveg és a latin himnuszok szárnyán hátat fordítanak a száraz okfejtéseknek, hogy a misztika sajátos ösvényein kezükben egy-egy magyar imakönyvvel menjenek az üdvösség integető partja felé.

GABRIEL ASZTRIK

²⁶ U. o. 41. MONE III. 102. A himnusznak 4 versszaka van meg kódexünkben.

²⁷ MONE III. 455. l.

²⁸ ECKHARDT SÁNDOR: Magyar humanisták Párizsban. 1929. Minerva. U. a.: A francia szellem. Budapest, 1938. 271. l.

EGY KÜLÖNÖS KÉZIRAT-CSONKÍTÁS.

Az Orsz. Széchényi Könyvtár kézirat-töredékeinek rendezése közben előkerült 14 darab többé-kevésbbé megcsonkított, s valamely kódexből kivágott pergamen-lap: krétázott, finomfogású, XV. század végi, olaszországi hártyalapok, rajtuk szintén olasz humanisztikus írással írt szöveg. A szöveget főképp a XV. században élt olasz humanisták beszédei alkotják, de van közöttük két ál-demosthenesi beszéd, és egy ál-demadesi beszéd is. (A szöveg Demas-a bizonyára Demades görög szónok nevének elrontása.) Van azonkívül három, ugyane pergamenből való, könyvlapokról levágott margó, s egy 9—10 sort tartalmazó, ugyanilyen pergamenből való, ugyane kézzel írt lap-töredék is. A 14 egész lap legtöbbször le van vágva a margó, késsel ki vannak belőlük vágva az iniciálék, sőt még magából a szövegből is ki vannak vágva négyszögletes darabkák.

Ezek a csonka lapok mind egyugyanazon könyvből valók, mégpedig könyvtárunk 228. számú, a XV. század végén Itáliában írt kéziratából. Ennek a 228. kódexnek ugyanis több lapja ki van vágva, egyes lapjai meg vannak csonkítva, első s három utolsó lapját pedig újabb kéz átfestette. Részleteiben ez a különös csonkítás így történhetett: a csonkító kivágta a kódex első 6 lapját (a régi, XV—XVI. századi lapszámozás ma 7-tel kezdődik), kivágta azonkívül az iniciálékat az 1', 8, 18', 21', 33', 46', 95, 109. lapról, mégpedig éles késsel, úgyhogy itt-ott 4—5 lapot is keresztülvágott az iniciálé lapját megelőző, vagy az azt követő lapok közül. A kivágott iniciálék helyén, a túloldalra aztán ráragasztott egy-egy négyszögletes hártadarabot, melyet az ugyane kódexből kivágott, előbb említett lapokból szabdalt ki. Ez kitűnik abból, hogy a megcsonkított szövegek a kódexbe beragasztott lapocskák szövegével egyeznek. De meg a több ilyen kivágott, s újból beragasztott pergamen-darabka pontosan bele is illik a megcsonkított lapok kivágataiba, azokra

a helyekre, ahova a szöveg is helyezi őket. Van azonban olyan darabka is, amelyik sem szövegével, sem alakjával nem illik a kivágott lapokhoz, bizonyos tehát, hogy a csonkító felhasznált olyan lapokat is, melyek ma már nincsenek könyvtárunkban. Most a kivágott iniciálék helyére — melyeket, mint mondtunk, pergamen-darabkákkal hátul leragasztott — ráragasztott arany-alapú iniciálékat, melyeket egy másik kódexből vágott ki. Hogy hol van ma ez a második megcsonkított kódex, azt már nem lehet megállapítani, azonban töredékeink közül előkerült három pergamen kódex-töredék, valamely XV. századvégi, valószínűleg Németországban készült psalteriumból kivágott kisebb darabkák, melyek írása, s főképp hangjegyei megegyeznek a 228. számú kódexbe beragasztott iniciálé-töredékek hátlapjának írásával s hangjegyeivel. Ez a psalterium nagyobb formájú volt: a kivágott iniciálék csak töredékei egy-egy nagyobb alakú, arany-alapú kék és bordó festésű iniciálénak. Ma már az sem állapítható meg többé, hogy milyen iniciálékat aprított fel a csonkító és — hozzátehetjük — hamisító. A ma még meglevő psalterium-töredékekből kivágott kezdőbetűket nem ragasztotta be a 228. számú kódexbe. Tehát a csonkító második 'áldozatából, ebből a psalteriumból felhasznált több olyan lapot, melyek ma már nincsenek meg könyvtárunk töredékei között.

A megcsonkított 228. kódex ma a következő képet nyújtja:

A kódex eredetileg 7., ma 1. lapján a hamisító a szöveget leragasztotta egy, a fentebb említett psalteriumból való lappal. (Ez kétségtelen a ma leragasztott hátlap írás-karakteréből.) Ennek a lapnak az előlapját átfestette szürke színnel, úgyhogy a zsoltár szövege teljesen eltűnt, s csak a térdeplő, s lelkét Istenhez emelő Dávidot ábrázoló szokványos képecske s a lapot mind a négy oldalán körülfogó díszítés maradt meg eredeti alakjában. A szürkére festett lapra azután világosabb szürkével ráfestett az apokalipszisből vett jeleneteket.¹ A 228. kódex 1. lapjának margóját szintén befestette ugyanolyan szürkére, mint a ráragasztott lapot, s erre valamely XV. századvégi könyvből másolt díszítéseket festett világosabb szürkével. Az első (eredetileg 7.) lap verzóján

¹ Ez úton is hálás köszönetemet fejezem ki DR. HOFFMANN EDITNEK, ki szíves volt a 228. kódexet megvizsgálni. Valószínű, hogy a képet és díszítést is a hamisító festette.

aztán ugyancsak szürke, XV—XVI. századi, olaszos díszítésű fejléc-utánzattal tüntette el a kódex eredeti szövegének mintegy 8 sorát: az első lap átragasztott szövegének befejezését.

A 146' lapra a hamisító vagy „restaurátor“ ugyancsak szürkével XV. századi könyvtáblát másolt, benne egy velencei doge címerével. A 147. lapra — mint HOFFMANN EDIT megállapította — XVI. század elejei német fametszetről másolt jelenetet mázolt: trónuson ülő pápát, ki előtt két dominikánus térdel, a terem ajtaján fegyveresek jönnek be, köztük turbános török (?). A 147' lapot egyszerű szürkével festette át.

A beragasztott iniciálék leírása:

f. 1'. Aranylapocska, egy kivágott iniciálé töredéke, melyre a csonkító lila színnel ráfestett egy *P* betűt.

f. 8. Az *M.* iniciálé egy arany *O*-ból van zöldre átfestve, ügyetlenül.

f. 18'. Egy *C* hátán még látható négy piros vonalra rajzolt hangjegy. (Ez tehát nem a 228-ból van kivágva, hanem a másik kódexből.) Ez a „*C*“ eredetileg aranylapocska volt, melyre a hamisító festett lilával *C*-t, s kék margót. Hátára a 228. kódexből (a f. 45/a-ból) ragasztott foltot, azonban a szöveget ezzel a 18. lapon természetesen elrontotta.

f. 21'. Gót írásos hátlapú, tehát a másik könyvből, a pszalteriumból kivágott *O* iniciálé, melyből a könyvcsonkító lila színnel egy farkocskával *Q*-t rajzolt. Háta a 228. számú kódexből (a f. 76/a'-ról) való pergamen-darabbal leragasztva.

f. 33'. Arany-bordó-kékszínű lapocska beragasztva ugyanabból a gótikus írású kódexből, mint a f. 21'-ra! Ez meglehetősen nagyméretű iniciálé lehetett, mert csak egy darabját ragasztotta be a hamisító, még azt sem lehet megállapítani, hogy micsoda betű volt ez. A f. 33'-on a hamisító aztán barnával ráfestette a szövegnek megfelelő *N* betűt. Hátára a 228. kódex 102/c lapjából, tehát egy kivágott lapból kimetszett pergamen-darabka van ragasztva.

f. 46'. Ugyanazon gótikus írású kódexből kivágott aranylapocskára a hamisító kézzel ráfestett egy *C*-t, s barna cirádát. A hátlapra itt is ráragasztott a 228. kódexből és pedig a 102/d lapból kivágott pergamen-darabkát.

f. 95. Aranylapocskára ugyanazon gótbetűs kódexből a hamisító zöld *H* betűt festett, ezt barnával kijavította *I*-re. A hátlapon pergamen-lapocska a 228. kódexből.

f. 109. Valószínűleg a gótbetűs kódexből kivágott aranykék-lila festésű lapocskára a hamisító ráfestett barna *A*-t. A hátlapon pergamen-darabka a 228. kódexből.

Ez az utolsó kivágat; úgy látszik, szépészünk megúnta a munkát. Ettől kezdve végig az eredeti egyszerű kék iniciálék állanak a különböző szövegek élén, melyeket a 109. levél előtt csak a 40', a 77, 80 és 88', 101, 102, 102', 103', 104' és 106 leveleken hagyott meg a hamisító.

Azokból a lapokból, melyek egészükben ki vannak vágva kódexünkéből, kivágott a hamisító olyan lapocskákat és iniciálékat is, melyeket ennél a „munkájánál” nem használt fel. Így a 27/a-ból egy *L* betűt, a 37/a-ból egy *O* betűt, a 45/a-ból viszont csak szöveget vágott ki, a 76/a-ból egész szövegrészt, egy meg nem állapítható iniciáléval; a 76/b-ből kimetszett egy *A*-t, és még egy *A*-t, a 76/b'-ből egy *N*-et, a 102/a-ból egy *E*-t, a 102/b-ből igen nagy darabot, benne megállapíthatatlan iniciáléval, 102/c aljából egy darabkát levágott, a 102/d felső sarkából pedig az említett és a 46. levélre ragasztott darabkán kívül egy *E* iniciálét. A régi számozású 6. levélről szövegdarabot, a 67-ből *A* iniciálét vágott ki.

Igen valószínű emellett az is, hogy mindazok a pergamen-kivágatok, melyeket jelenleg középkori töredék-gyűjteményünk őriz, ugyanennek a csonkítónak az áldozatai. Ugyanez másolhatta le a Quart. Graec. 2. számú középkori görög bibliánk f. 2'-ról Máté evangélista képét is, melyet aztán ráragasztott egy XV. századi 1 lapból álló könyvtári katalógusra. (Töredék-gyűjtemény, B1.)

Mit akart ez a furcsa ember elérni ezzel az eléggé el nem ítéltető manipulációval?

Nyilván nem tetszett neki kódexünk egyszerű külseje, hiszen ebben a hamisítás előtt még díszesebb iniciálék sem voltak, hanem csak egyszerűen kék tintával nagyobbra rajzolt kezdőbetűk. Hogy kódexünket „szebbé”, tetszetősebbé tegye, csonkításra és hamisításra ragadtatta magát. Az eredmény: a kódex külsejét elégtelenítette, szövegét megcsonkította, az egész darab értékét lényegesen csökkentette. Pedig, s ez igen sajátságos, ez a csonkí-

tás és hamisítás már az Országos Széchényi Könyvtárban történt, hova a kódex JANKOVICH MIKLÓS gyűjteményével került. Hiszen másképp nem lehetne még a mai nap is a könyvtár birtokában az a 14 lap, melyet a csonkító a 228. számú kódexből kivágott, sem a másik megcsonkított kódexnek, a psalteriumnak olyan töredékei, melyeket a 228. kódexhez nem használt fel. Sem az nem lenne lehetséges, hogy a kivágott lapok közül a 76/a, 102/a, 102/b, 102/c lapokat ugyanaz a kéz számozta volna meg, mely annakidején az egész kódexbe ceruzával beleírta a lapszámokat. Éspedig a 76/a-ra 77-et (régi szám 111), a 102/a-ra 103-at, a 102/b-re 104-et, a 102/c-re 105-öt írt. Hiszen a 77. lapszámot kétszer írta be ugyanez a kéz: egyszer a mai 77. lapra, egyszer egy kivágott lapra, a 76/a-ra. Ez a ceruzával írt lapszámozás megegyezik a kódex mai lapszámozásával. Írás szerint a XIX. század közepére vall, igen régies, öregesen, kissé reszkető kézzel írt számok ezek. Mindez tehát ekkor történhetett, s ugyanekkor restaurálhatták a kötést is.

Bárki lett légyen is személy szerint ez a szerencsétlen kezű „restaurátor“, tette megítélésénél csak az a fontos, hogy tulajdonképpen nem lehet rosszhiszeműségről beszélni. Hiszen nyilván „szépíteni“ akarta az áldozatául kiszemelt kódexet, s nem magának akart hasznát ezzel a furcsa eljárással. De meg el is tüntethette volna a „bűnjeleket“: a kivágott lapokat, ha tette valódi horderejével tisztában lett volna. Csak tudatlansággal, tájékozatlansággal, megengedhetetlenül naív dilettantizmussal vádolhatjuk a csonkítót. Az ő büntetése, hogy ha névtelenül is, de hordoznia kell a 228. számú kódex megcsonkításának ódiúmat. Ez a csonkítás pedig — a 228. számú kódex nevetségesen naív „restaurálása“ — könyvtárunk történetének legsajátságosabb, legsajnálatosabb, tragikomikus epizódja.

Művészi szempontból a 228. számú kódex jelentéktelen, az volt, mint említettük, a megcsonkítás előtt is, szövegének értékét a humanista irodalom kutatói ítélik meg. Az bizonyos, hogy sok eltérés van a kódexben foglalt egyes művek kiadásai és a kódexben olvasható szövegei között (pl. a 46'—76/a leveleken BERNHARDUS IUSTINIANUS oratiója és a velencei 1501-i kiadás közt). Ami arra mutat, hogy itt értékes, bár igen rossz másoló kezétől fenntartott redakcióval van dolgunk.

Minthogy a kódex szövege a kivágott 14 lap szövegével jelentékenyen bővült, középkori kódex-katalógusunknak a 228. számú kódexet leíró része (203—204. lapok) a következőkép módosul:

A ff. 20 és 21 közé iktatandó: f. 20/a. **Oratio incerti auctoris** in laudem ducis Venetiarum. ||| „*sum totum perspicue detegam necesse est. Proinde pulchre admonebat Xenocrates x te in hunc dignitatis gradum euasurum. Quanta est uero animi tui forti*“ (tudo) ||||

a ff. 27' és 28 közé iktatandó: f. 27/a. (numeratio antiqua: 29.) **Fragmentum orationis incerti auctoris** in laudem cuiusdam ducis Venetiarum. |||| „*ac morum obseruantia: quibus ac coeteris virtutibus regiis adeo peditus atque ornatus es x Dicite: iam Veneti summipotentis erunt.*“

ff. 27/a'—33. „**Petri Contareni Adorni filii ven. ordinis senatorii in funere. M. Cornelii. equ. magnanimi et senatoris clarissimi oratio.** (L) *uctuosa dies ista serenissime Princeps x (27/a') „non est enim in me ea ingenii“... (hic folia desunt!) — (disci) „pulo (f. 28.) nulli etati unquam fuit obscura x expectare et potestis et debetis. Habita Venetiis in eade appostolorum Anno salutis MCCCCLXXVIII. -o VI-o Kalendas Septembris.*“ (Gesammtkatalog d. Wiegendrucke. 7442.)

ff. 33'—37/a. (num. ant. 41) „**Gvielmi de Rupefortis equitis ac utriusque iuris doctoris oratoris... Ducis burgundie ad Ser. Principem Nicolaum trunum Ducem Venetiarum. oratio.** *Non possum serenissime princeps atque excelsi patres x spem fidemque ualeatis nostro in duce constituere.*“ |||||

f. 37/a. (numerus folii antiquus 41) „**Petri Francisci de Ravenna iuris utriusque doc. pro patria ad... Nicolavm Trunum Venetiarum Ducem. Optavi quam maxime hoc tempore christianissime princeps x In qua re tam effusa tamque latis-**(ima“) ||||| (Hic folia desunt).

A ff. 45 és 46 közé iktatandó: f. 45/a—46'. **Oratio consolatoria** in funere Caroli (?) procuratoris S. Marci Venetiarum. |||| „*Nam ut eam omittam que ad mores hom*“(inum) x (46) „*imitatione quoque ac opere declaremus.*“

ff. 46'—76/a. „**Bernardi Ivstiniani in funere... Francisci Foscari... Ducis Venetiarum. Cum egregia quaedam Pietatis officia x liceat quam in iusto bello petitam: iustis (armis defen-**

dere) *necesse sit.*“ (Bernardi Iustiniani Orationes et epistolae. Venetiis, 1501, ff. bII—dII., Textus codicis nostri fusior est, et aliquando discrepat a textu editionis.)

ff. 76/a—76'. (num. ant. 111) (Oratio sponsalitia in nuptiis (marchi) onis Ferrariae ima sunt et varia . . . issime Marchio et princeps x Regis Alphonsi uirtus principi christiano tribu . . .“ ||||

f. 76/b. (num. ant. 113) „**Demas? (Demades?)** ad Athenienses contra Eschinis sententiam. Admirans vehementer Admiror viri Athenienses x et viribus uacuam facilius diripiat.“

ff. 76/b—76/b'. „**Demosthenis** oratio ad Athenienses senatores. Apud vos in questi(one) uerti uideor uidere utrum sumenda arma nobis aduersus Alexandrum x ne forte similes existamus Thebanis.“

ff. 76/b'—77. „**Demosthenis** ad Alexandrum regem. Nihil habes Alexander vel fortuna tua maius (hic folium vel folia desunt.) x cum hoc feceris consecuturus es.“

ff. 102 és 103 közé iktatandó:

ff. 102'—102/a'. „**Epistola Gaspar Pergomensis ad filium suum.** Micto“ (!) „ad te orationem quam nuper x Romanam hystoriam ac externas differas. Vale.“ (= Furietus; op. cit., pp. 149—151.)

ff. 102/a'—102/b'. „**Gaspar Pergomensis** ad pretorem Patauiensem in eius adventu pro studii universitate. Etsi maxime oportebat. Pretor optime stante adhuc et columi hac nostra uniuersitate x longiorem famam aut maiorem gloriam all(atu-rus?)“

ff. 102/b'—102/d. (Cla) „rissimi militis iurivmque (doctoris?, consulti?) . . . le de Cleregatis“ (= CHIEREGATIS) „**Vincenti-ni . . . m sanctissimo in Christo . . . (Ni)colao V.-o . . . (lau)des tuas prosequar x (Ni),colae pastor habebis. Vale et uiu . . . sancte et indiuidue trinitatis.**“

ff. 102/d—103 „**Oratio cuiusdam in adventu pretoris.** (E)xpavescit animus vene tremunt x carissimus erit.“

Következik azoknak a lapoknak a szövege, melyeket a 228. számú kódexbe nem sikerült elhelyezni:

Teljes szövegű lapok:

régi számozás: „3“. **Oratio incerti auctoris in laudem Venetiarum ad Venetos.** „||| et eum quidem angustum non tabu-

latum tantum pontem x Se insulas quoque Britanniam: Tulen: Orchades: et quas fortunatas“ ||||

régi számozás: „6“. **Oratio patris O. Pr.** In laudem Venetiarum ad Venetos. |||| „(ex)ultantes: mortem demum ipsam non equanimiter modo uerum etiam alacriter libenterque ferentes x quo nos recipere dignati estis: summamque beniuolentiam, qua nos complexi estis“ ||||

régi számozás: „67“. ||| (redemp?)toris sui uisione confortatus cum nullas corporis lacerationes x a belli terrore: et cuiuslibet afflictione liberemur.“

régi számozás: „67“. (A),,ntequam ad hunc locum et ornatissimum coetum accederem nonnulla vobis explicare x ego illam esse contenderim: cuius ope atque opera homines“ ||||

régi számozás nincs:

„plurimis aliis: que animus horret dicere conspectis B. x et ditione nostra fieri poterunt. Verum si tam horrendum tamque detesta(bile)“ ||||

BARTONIEK EMMA.

LEGRÉGIBB HIRLAPJAINK ÉLETRAJÁHOZ.

Időszaki sajtónk történetének első rendszeres összefoglalása FERENCZY JÓZSEF műve, *A magyar hírlapirodalom története*.¹ Elsősorban az irodalmi fejlődés vonalát követve dolgozza fel az óriási anyagot s éppen ezért csak a magyarnyelvű újságokra szorítja vizsgálódását. GÁRDONYI ALBERT² mutatott rá először arra, hogy a latin- és németnyelvű újságok elhanyagolása miatt FERENCZY különösen hírlapirodalmunk kezdeteiről nem ad teljes képet; az idegennyelvű hírlapok jelentőségét éppen a magyar irodalom és történelem szempontjából nem tudta felmérni. A hazai német sajtó bibliográfiai feldolgozását adja RÉZ HENRIK,³ sőt művének bevezetésében a német újságok és folyóiratok történetét is áttekinti. Latinnyelvű hírlapjaink történetére vonatkozólag azonban csak részlettanulmányokat ismerünk. Pedig legelső újságjainkat — *Mercurius Veridicus*, *Nova Posoniensia* — latinul írták s a sorban legutóljára következő latin újság, az *Ephemerides Statistico-Politicae* (*Ephemerides Posonienses*) még a múlt század harmincas éveiben is fennállott és komoly tekintélye volt. Annyira, hogy NAGY PÁL, aki előbb a *Nemzeti Újság*-nak, KULTSÁR ISTVÁN egykori újságjának szerkesztője volt, 1842-ben engedélyért folyamodott, hogy az *Ephemerides Posoniensest* Budán folytathassa, *Budenses Ephemerides Politico-Statisticæ* címen.⁴

De nemcsak a latin-, hanem a németnyelvű újságoknak is részük volt a magyar hírlapirodalom kialakulásában. A magyar sajtó első korszakának történetét valamennyi hírlap és folyóirat

¹ Budapest, 1887.

² A hírlapírás kezdetei Budán és Pesten, Könyvtári Szemle, 1917, 35—65. l.

³ Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn von Beginn bis 1918. München, 1935.

⁴ Orsz. Levéltár. Helytt. ltár. Dep. Gremiale. 1842. 9—100.

figyelembevételével áttekinteni csak akkor leszünk képesek, ha tudjuk, mely újságok jelentek meg, hol adták ki őket, kik voltak szerkesztőik, kiadóik, nyomtatóik. Ez a bibliográfiai összeállítás is számos nehézségbe ütközik. KERESZTY ISTVÁN címjegyzékében legalább címeik szerint nagyjából az összes újságokat megtalálhatjuk. A többi adat kiderítése — bár segítségül hívhatjuk SZALÁDY bibliográfiáját is — annál nehezebb. A részlettanulmányokhoz kell fordulnunk s természetesen elsősorban magukhoz az újságokhoz, ha a példányok valamely könyvtárban hozzáférhetők. A budapesti közkönyvtárak valamennyi XVIII. századbeli újságpéldányának — elsősorban persze az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárának — felhasználásával végzett előkészítő munka közben több új adat birtokába jutottunk: sok függő kérdésre maguk az újságok feleltek. Ezeket az adatokat kívánjuk összefoglalni, mégpedig tekintet nélkül az újságok nyelvére és inkább azzal a törekvéssel, hogy néhány olyan mozzanatra mutassunk rá, amely megállapítható az összes újságoknál és az adatok felszínrehozatalát megkönnyítheti.

A kezdet nehézségei, a cenzúra nyomása, továbbá személyi okok miatt majdnem valamennyi régi újságunkra jellemző — talán a németnyelvűek kivételével — a lassú elsorvaszás, a megjelenés ritkulása s végre a megszűnés. Nem szabad csodálkoznunk, ha néha éppen a megszűnés dátumát a legnehezebb kideríteni. Szerencsés eset az, amikor a lap maga jelenti be, hogy felhagy a megjelenéssel, mint az 1790—1793-ban fennállott *Ephemerides Budenses*, illetve *Ephemerides Politico-Litterariae*. GÁRDONYI ALBERT⁵ még az 1792. év végére tette a lap megszűnését. WALDAPFEL JÓZSEF⁶ megtalálta az 1793. január 7-i számot is az Országos Levéltár kancelláriai iratai között. Ezenkívül a *Honművész* 1837. évi 99. száma is foglalkozott az 1793-ban megjelent *Ephemerides* néhány számával. Az utolsó adat a február 20-án megjelent 12. számról szólt. Az Országos Széchényi Könyvtárban azonban megtaláltuk a 13. és utolsó számot is, amely 1793. március 5-én jelent meg. Itt magának a szerkesztőnek tollából olvashatjuk az újság megindító epítá-

⁵ I. h.

⁶ A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1930. 55—81. l.

fiumát, amely szerint a közönség elpártolása miatt kellett a lapot megszüntetni. Így panaszkodik a szerkesztő-kiadó: „Tertius iam annus labitur, quod Ephemerides has Latino sermone scribamus, opus tum per se difficile, tum ingentibus sumptibus coniunctum. Paucitas Lectorum praeteritis binis annis non tantum nos non remouerat a scribendo, sed ad alacrius continuendum accenderat. Interim inani hoc etiam anno spe ludebamur, cum vix tanti Lectores ephemeridum harum sint, vt necessarios in typos pro trimestri sumptum persoluant.“ A szerkesztő, SPIELBERG PÁL azonban nem tagadja meg magát: mindig arra törekedett, hogy latin nyelven a magyar irodalom és nyelv szószólója legyen az egész világ előtt s most kész saját bukását is megnyugvással tudomásul venni, ha az a magyar nyelv diadalát jelenti. „Cuius si caussa (!) illa est, quod Lingua hungarica inualescat, gratulamur, et optamus ut per hanc magis propagatam in scientiis natio nostra florem reddatur, et ad illam, qua aliae Europae nationes fruuntur, felicitatem, pertingat.“

Kárpótlásul a félévi előfizetőknek az elmaradt számok helyett összefoglaló munkát ígér, amelyben a hátralevő hónapok irodalmi és politikai eseményeiről számol majd be.⁷ Nagyon kevés példányban jelenhetett meg az *Ephemerides* ebben az utolsó esztendőben, mert 1804-ben az újonnan induló pozsonyi *Ephemerides Statistico-Politicae* beköszöntőjében azt írja, hogy az *Ephemerides Budenses* 1792-ben szűnt meg. Így azután valószínű, hogy az utolsó számokat a kortársak is alig ismerték. A szerkesztőtől ígért összefoglaló kötetnek nincs nyoma.

Legrégibb egyházi folyóiratunk, a *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales Evangelicorum August. et Helveticae Confessionis in Austriaca Monarchia* szintén idő előtt fejezi be pályáját, bár nem a pártolás hiánya miatt. Az első kötet előszavában ugyan említi a szerkesztő, hogy félt a közömbösségtől, amely az irodalmi vállalkozások megölője, de örömmel jelenti, hogy a vártnál több előfizető akadt. Az első évfolyam befejező számában meg éppen azt írja, hogy a protestáns egyházi férfiaknak szánt folyóiratot nemcsak az evangélikusok és reformátusok, de római

⁷ „...ut Lectores nostri deflui medii anni 1793 tam Politicam, tam Litterariam gestorum enarrationem integro opusculo cum initio Julii obtenturi sint.“

és görög katolikusok is olvassák. Az első évben — 1793 — negyedévenként megjelenő folyóirat második évfolyamában mégis félévenkénti megjelenésre szorítkozik s a harmadik évfolyam végén egészen megszűnik. Bibliográfiai kézikönyveink szerint még 1803-ig fennállott az *Annales*; ezt az adatot BITNITZ LAJOS⁸ tanulmányából veszik, aki szerint 1793—1803-ig, tíz esztendő alatt kilenc füzet jelent meg. A szerkesztő az 1795-i utolsó füzet előszavában mentegetődzik, amiért sok egyéb elfoglaltsága miatt a szám megkésve, csak a félév végén, pontosan december 1-én jelent meg. „Silentio praeterire non possumus, nobis munera publica, quae gerimus, hoc quidem anno, tantum facessivisse laboris, ut fere nihil otii nancisci potuerimus. Neque igitur negotio huic litterario, nisi cum iactura valetudinis nostrae, et inique praetermissis publici muneris officiis, plus tribuere sustinuimus.“ S minthogy a pap-szerkesztő elfoglaltsága a jövőben gyülekezetének gyarapodásával csak növekedni fog, a folyóirat a következő évben, 1796-ban, már egyáltalán nem jelenhetik meg: „Quamobrem contestato dicimus, nobis anno futuro, quippe MDCCXCVI, annales nostros persequi neutiquam integrum esse.“ Igaz, hozzáteszi: „Verum tamen, ubi tantisper requieverimus: iterum iterumque opus sententia omnium perutile adgressuri, cessata reponemus tempora... novasque operas nostras... tempestive annuntiabimus.“ Vajjon magyarázhatjuk-e az utóbbi mondatot úgy, hogy később csakugyan újra hozzálátott a szerkesztő a folyóirat kiadásához? Akkor feltehetnénk, hogy az 1795 végéig kiadott nyolc füzetén kívül még egy megjelent, vagyis ez lenne a BITNITZ által említett 9. füzet. De a BITNITZNél szereplő megszűnési dátumig — 1803 — még nyolc esztendő telt el: alig valószínű, hogy nyolc év múlva még egyszer munkához látott volna a szerkesztő csak azért, hogy egyetlen füzet napvilágot láthasson. Meg a *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales* az Országos Széchényi Könyvtárban 3 példányban is megvan s ez a feltételezett utolsó szám egyikben sem található.

A szerkesztő egyébként csak az utolsó meglevő számban nevezi meg magát: AMBRÓZY SÁMUEL (SAMUEL AMBROSIUS) rad-

⁸ Az újságlevelek és tudományos folyóírások eredetéről. Tudományos Gyűjtemény. 1821. XII. köt., 54—71. l.

⁹ 1748—1806. SZINNYEI: Magyar írók.

ványi evangélikus lelkész.⁹ Az említett előszó teszi valószínűvé, hogy az előző évfolyamokat is ő szerkesztette. A folyóiratnak előzménye nem volt: KERESZTY tévesen tételez fel egy *Annales Evangelici Provinciarum Domui Austriacae Hereditarium*-ot, mely Érsekújvárott 1793-ban, a *Novi Annalest* megelőzően jelent volna meg. A feltevésre bizonyára csak a címben szereplő „novi” szó adott okot. Azonban a folyóirat egész joggal nevezhette magát „új”-nak anélkül, hogy elődje lett volna, sőt éppen azért. Ami pedig a megjelenés helyét illeti, a valóság az, hogy a folyóirat Selmechányán [Schemnicii] indult, és a SULZER-féle nyomdában nyomtatták, majd (1794) átköltözött Besztercebányára [Neosolii], ahol a TUMLER-féle nyomda készítette s végül 1795-ben újra visszatért Selmechányára.

Külön kell megemlékeznünk a két vezető budai és pesti német újságról; ezeknek egyesítése 1800-ban a hazai német sajtónak s egyszersmind Budapest sajtótörténetének is fontos dátuma.¹⁰ A pesti ág a *Neuer Kurier aus Ungarn*-nal kezdődik, azaz, ha egészen pontosak akarunk lenni, tulajdonképpen három egymást folytató lappal, mert az eredeti cím: *Der neue Kurier aus Ungarn von Kriegs- und Staatssachen* 1791. január 5-én így változott meg: *Neuer Kurier aus Ungarn von Kriegs-, Staats- und Gelehrten Sachen*, 1799. január 1-től kezdve pedig így írták a címet: *N. Courier aus Ungern*. A *Neuer Kurier*, azaz pontosan a *N. Courier aus Ungern* azután, mint ismeretes, az *Ofner und Pester Zeitung*ban folytatódott. — A német újságok budai ága még régebbi multra tekinthet vissza. GÁRDONYI ALBERT¹¹ igen valószínű feltevése szerint a *Wochentlich zweymal neu-ankommender Mercurius*, az első budai újság 1738-ban nem szűnt meg, hanem folytatódott: ennek bizonyítékául szolgál egy a székesfővárosi levéltárból előkerült 1760-ban megjelent újságpéldány, mely ugyan nem viseli a Mercurius címet, de azonos beosztású s címkepe Mercurius lovas alakját tünteti fel. Ezzel az átalakult *Mercuriussal* lehet kapcsolatba hozni az *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten*-t, amely 1787. január 3-án indult s a meglevő példányok alapján 1794. június 28-ig követhető. KELÉNYI

¹⁰ V. Ö. KELÉNYI B. OTTÓ: Buda és Pest Hírlapirodalmának multja. A Sajtó. 1927. I. sz. 10—19. l., 5. sz. 1—11. l.

¹¹ I. h.

hangoztatja, hogy valószínűleg ekkor sem szűnt meg a lap, hanem 1797-ig fennállott, majd ismét csak a címét változtatta meg s lett *Ofner Zeitung*, mely azután az *Ofner und Pester Zeitung*-ban s végül a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung*-ban nyert befejezést. A különféle címek alatt megjelent XVIII. századbeli budai újság egységes mivoltára érdekes belső bizonyítékkal felhozhatjuk még a laza címhasználatot. Ezzel még néhány újsággal kapcsolatban alább is fogunk foglalkozni. Az *Ofner Zeitung* elődeinél is az történt, hogy a címek pontos idézésére nem sok ügyet vető egykorú köztudat a lapot már régen *Ofner Zeitung* elnevezés alatt könyvelte el. Így azután szinte teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a RÉZ HENRIK és KERESZTY bibliográfiájában említett *Ofner Stadtzeitung* vagy másképen (még egy címváltozat!) *Städtische Ofner Zeitung* nem volt egyéb, mint LANDERER KATALIN újságjának, azaz az *Ungarische Staats- und Gelehrte-Nachrichten*-nek egy elnevezése. A *Wochentlich zweymal neu-ankommender Mercurius* (*Ofnerischer Mercurius!*) feltehető utóda tehát különféle címváltozatok után végre felvette azt a nevet, amelyen a köztudat s az egykorú irodalom már régen emlegette. Hogy teljes bizonyítóerővel ruházzuk fel állításunkat, készen kínálkozik az egykorú pesti testvérnap analógiája. Mintha csak azért történnék, hogy a kutatót még nagyobb zavarba ejtse, de azután végleg ki is nyissa a szemét, az Országos Széchényi Könyvtárban az egyik újság 1798-i évfolyamának kötésén ez a felirat áll: *Pester Zeitung*. Első pillantásra azt hihettük volna, hogy a KERESZTY bibliográfiájában említett *Pester Zeitung*-ot sikerült fellelnünk. De szó sincs róla. A kötetben egyszerűen a *Neuer Kurier aus Ungarn* 1798-i évfolyama van. A *Pester Zeitung* és a *Neuer Kurier* azonosságát kétségtelennek fogjuk látni, ha kinyitjuk ezt a példányt s elolvassuk az évfolyamkezdő címlapot; ez áll rajta: *Neuer Courier aus Ungern oder Die Pester Post Amts Zeitung nebst dem Literärischen Anzeiger*. Nem hisszük ezután, hogy valami kétség férhet a *Pester Zeitung*-nak a *Pester Postamtszeitung*-gal s végeredményben a *Neuer Courier*-ral (vagy *Neuer Kurier*-ral) való azonosságához. Az „egyenlet” másik oldala pedig éppily világosan mutatja, hogy az *Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten*-ből lett *Ofner Zeitung* mellett semmiesetre sem volt külön *Ofner Stadtzeitung* vagy *Städtische Ofner*

Zeitung. Közvetve pedig azt is bizonyítják a címváltozatok, hogy — bármi volt is a „hivatalos“ címük — a Budán megjelenő német újságot már régtől fogva *Ofner Zeitung*nak, a Pesten megjelenőt *Pester Zeitung*nak nevezték. Tehát egy okkal több van arra is, hogy ezeket egymás folytatásának tartsuk. Másképp aligha kínálkozott volna az egyesülés után az *Ofner und Pester Zeitung* és végül a *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* cím.

A címváltozatok általában sok gondot okoznak a régi újság bibliográfiájának. Már KERESZTY ISTVÁN rámutat,¹² hogy egy régebbi adat pontatlanságáért a pontatlan forrást terheli a felelősség. KERESZTY mégis felveszi címjegyzékébe az esetleg téves címidézésen alapuló feltételezett címeket s a bibliográfus alig tehet másképp, hiszen ha az ilyen bizonytalan címeket egészen kihagyná, elválna a lehetőségét annak, hogy az esetleg mégis létezett újság után tovább lehessen kutatni. De helyesebb volna az ilyen „bizonytalan“ címeket a bibliográfia törzsanyagától elválasztva külön közölni. Általában csak akkor tekinthetjük egy újság megjelenését bizonyosnak, ha az előfizetési hirdetésen vagy — levéltári adatnál — az engedélyezésen kívül a megjelenésre is találunk legalább egy adatot.

KERESZTY említi még a *Presspurské Nowiny* esetét, amelyet egy német lap *Böhmische Zeitungsblätter* címen hirdet. Számítlan hasonló példát sorolhatnánk fel. Az *Ofner und Pester Frag- und Kundschaftsblatt* 1789. júl. 16-i számában ír egy *Ungrische Oekonomische Zeitung* indulásáról.¹³ A jelzett lap teljesen ismeretlen volt s a hirdetésből következtetve még magyar nyelvű is lehetne, ami csak növelné az adat értékét. Az idézett jelentés szerint az *Ungrische Oekonomische Zeitung* első száma a *Pester Kurier* egyik számához lett volna mellékelve. A *Pester Kurier* — ez a fentiekből következik — nem egyéb, mint a *Pester Zeitung*, azaz a *Neuer Kurier*. Ott néztünk tehát utána a mutatványszámnak, de a kérdéses szám mellett s az egész évfolyamban sem található.

Különösen gyakran történik, hogy az évi vagy félévi címlap más címet mutat, mint az egyes számok címlapja vagy

¹² I. m. 3. l.

¹³ TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: Ki látta az *Ungrische Oekonomische Zeitung*ot? Magyar Könyvszemle, 1939, 312. l.

homlokirata. Már idéztük a *Neuer Kurier* példáját. Ilyen még a Sopronban megjelent *Wochenblatt für die Liebhaber der Geschichte* ...; a kötet címlapján *Wochenblatt* helyett *Wochenschrift* a cím. Általános szabálynak kell tekintenünk, hogy az újság címe az, ami az egyes számokon szerepel, nem pedig az összefoglaló címlapon. Persze ez alól is van kivétel. A már említett *Novi Ecclesiastico-Scholastici Annales* valamennyi számának címlapja más-más és hosszabbnál-hosszabb címet mutat; felsorolásukkal egy oldalt tölthetnénk meg, ha ugyanolyan gyönyörűségünket lelnők benne, mint a barokk korban gyökerező szerkesztő. Hanem szerencsére a testes füzeteknek színes borítékjuk is van s ezeken mindig ugyanaz a cím szerepel.

Egészen bizonyos, hogy a RÉZ HENRIK által említett *Anzeiger Auswärtiger Literatur*, mely RÖSLER KRISTÓF szerkesztésében 1804-ben jelent meg, nem volt egyéb, mint a *Kritischer Anzeiger der neuesten Literatur* címváltozata. Ezt ugyanis csakis RÖSLER KRISTÓF szerkesztette; említi RÉZ HENRIK és ZUBER MARIANNE¹⁴ is, de szerintük a folyóirat egyetlen példánya sem található. Az Országos Széchényi Könyvtárban mégis megtaláltuk néhány számát, de nem a Hírlaptárban, hanem a Nyomtatványtár anyagában, ahol az előző kutatók nem keresték. A meglevő számokon dátum nem látható, de kizárólag 1803-ban megjelent munkákat ismertetnek, tehát valószínű, hogy 1804-ből valók s így igazat adnak KERESZTYNEK, aki szerint 1804-ben jelent meg a folyóirat, de „állítólag 1801—1810-ben is élt”.

A magyarnyelvű lapok is sokszor változtatták címüket. A *Hadi és Más Nevezetes Történetek* átalakulása *Magyar Hírmondó*vá érthető: a cikkek tárgya is megváltozott, a hadi hírek már nem voltak túlsúlyban. De mi oka volt a *Magyar Kurir*nak arra, hogy éppen a két utolsó évfolyamát (1833—1834) *Bétsi Magyar Kurir* néven adja ki? Vagy a (pesti) *Magyar Mercurius* miért lett 1789 januárjától *Magyar Merkur*? — Természetesen nem címváltozásról van szó akkor, amikor a *Magyar Kurir* 1798 június elején a *Bétsi Magyar Mercuriust*, 1803. április elsején pedig a *Magyar Hírmondót* (a *Hadi és Más Nevezetes Történetek* utódát) magába olvasztja. Az említett két dátumtól kezdve a két beolvasztott újság előfizetőinek is a *Magyar Kurirt*

¹⁴ A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Budapest, 1914.

küldték s valóban, a *Bétsi Magyar Mercurius* és a *Magyar Hírmondó* utolsó köteteihez az Országos Széchényi Könyvtár példányaiban hozzá is vannak kötve a *Magyar Kurir* számai az év végéig. Itt ismét a latin folyóiratainkkal kapcsolatban megállapított jelenségre találunk: akár közönség hiánya miatt, akár a bécsi kormányzat sajtópolitikai törekvéseinek hatására az újságok elsorvadnak, megszűnnek.

A megszűnés sötét gondja mindig ott ül a hírlapok címképén vágató lovas hírnök mögött. A sok megszűnt vagy évkönyvvé lankadt újság és folyóirat helyét a bibliográfia címerdejében a címváltozatok foglalják el, a laza címhasználat látszólag új időszaki sajtótermékek egész sorát hozza létre. Ennek a kétirányú mozgásnak menetét figyelembe véve tisztázhatjuk régi újságjaink sok ismeretlen vagy téves adatát. Ezzel persze nem valami törvényszerűséget állapítunk meg az újságok történetében, csak azoknak áttekintéséhez és leírásához kapunk segédeszközt.

DEZSÉNYI BÉLA.

KÖZÉPKORI LITURGIKUS KÖNYVEK ÉS BIBLIÁK MARADVÁNYAI A SOPRONI EV. LICEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

FRAKNÓI VILMOS 1878. december 5-én a Magyar Történeti Társaságban felolvasást tartott és ebben nyomatékosan felhívta a kutatók figyelmét a XVI. és XVII. századi könyveknek könyvtábláira, melyekben inkunábulumok és kéziratoknak maradványait lehet megtalálni.¹ Némi mélabúval jegyzi meg, „igen természetesnek találtam, midőn ezen nyilatkoztam még szakférfiak, érdemes történetbúvárok ajkaira is mosolyt idézett”.² Az igazán komoly kutatók azonban aligha mosolyogtak: már tíz évvel ez előtt az előadás előtt ugyanígy nyilatkozott KNAUZ NÁNDOR is: „A nyomdászat elterjedésével sok ily írott könyv eléggé nem fájlalható könnyelműséggel széttepetett és borítéknak elhasználtatott, mit sok könyvtárban maig. is láthatunk.”³ Köztudomású, hogyan találta meg ilyen könyvtáblákban PERTZ a Schwabenspiegel legrégibb kéziratát, ENDLICHER Ulpianus és Plinius ismeretlen töredékeit, TOLDY az „*Igaz papság tiköre*” című gúnyiratot 1550-ből, FRAKNÓI⁴ egy XIV. századi glagolit legendáriumos könyvet, KLUCH JÁNOS⁵ a domonkos apácák *Szabálykönyvének* magyarnyelvű töredékét, így találták meg a *Königsbergi töredéket*, a *löweni Mária-Siralmat* stb.

Természetesen nem mindig ilyen értékes az, amit az ember ilyen bekötési táblákban talál. Mindig értékes azonban a tanul-

¹ Könyvtáblákban felfedezett XVI. és XVII. századi magyar ősnymtatványok, MKSzemle, 1878, 251—302.

² Id. cikk, 252. l.

³ Magyar Sion 6 (1868), 804. l.

⁴ Id. cikk, 252—254. l.

⁵ Ismeretlen magyar nyelvemlék 1474-ből a bécsi udvari könyvtárban, MKSzemle, 1889, 1—23. l.

ság: mekkorák lehettek a középkor könyvtárai, amit egy ilyen szemle megmutat; egyúttal pedig a megvizsgált könyvtár könyvészetére nézve is érdekes adatoknak jutunk birtokába. Leggyakoribbak a könyvkötő-táblákul felhasznált középkori könyvek között a liturgikus kódexek és a latin bibliák, mert ezek részint a könyvnyomtatás terjedésével, részint a hitújítás következtében feleslegessé váltak. Amint FRANKÓI mondotta: „Hazánkban is nagymennyiségű hártyakéziratot használtak fel, jobban mondvá pusztítottak el a könyvkötők. Fényesen kiállított missalék, graduálék sem kerültek el e szomorú sorsot.”⁶

Sopron legértékesebb könyvtárában, az ev. Líceum könyvtárában elég nagy számmal akadnak ilyen középkori könyveknek maradványai, melyeket bekötési táblák gyanánt használtak fel. A mai líceumi könyvtár két könyvtárból egyesült 1825-ben: az eredeti magyar líceum könyvtárából, melyet 1658-ban alapítottak, és az ev. konvent könyvtárából, melyet 1666-ban ZUANA MENYHÁRD polgármester és LANG MÁTYÁS lelkész alapított. A többször ismertetett⁷ könyvtár liturgikus és biblikus töredékeit eddig meg sem említették, mi a következőkben teljes listájukat adjuk.

I. Missalék.

1. A D. 31. (régén D. 68) jelzetű könyv bekötési tábláján⁸ egyetlen folio 34×21 cm, XIII—XIV. század. A folio hátlapja került kívül, a belső oldal a folio elülső oldala és a CLVIII (158) jelzést viseli. *Missale plenum* töredéke két hasábon. A 158. fol.: (Mária Magdolna) ünnepe: lectio, graduale 4 soros hangjegyekkel, evangelium, offertorium, secreta, complenda. Apollinaris mris. (júl. 23.) miséje evangeliumig, — 158' fol.: secreta, communio hangjegyekkel, complenda. Beati Jacobi apli. (júl. 25.) miséje egészen.

⁶ Id. cikk, 253. l.

⁷ MÜLLNER MÁTYÁS, Adatok a soproni ev. lyceumi könyvtár történetéhez, MKSzemle, 1880, 1—8; SZILÁGYI SÁNDOR, A Magyar Történeti Társulat 1883. évi augusztus 22—27-i vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe, Budapest, 1883, 85—87. l.; MATAVOVSZKY BÉLA, Emlékkönyv a Magyar Történelmi Társulatnak Sopronban való időzése alkalmából, 1883. évi augusztus hó 21—27, Budapest, 1883, 121. l.; NÉMETH SÁMUEL, A soproni ev. líceum könyvtárának érdekességei: inkunabulák, unikumok, Soproni Szemle, 2 (1938), 5—6. sz., klny. 1—11. l.

⁸ ERASMUS REINHOLDUS, Prutenicae tabulae coelestium motuum, Tubingae (Ulr. Morhard), 1562.

2. Az *Ld 283* (régén H. 8, 32) jelzetű könyvön *Missale plenum* Sebestyén és Ágnes miséi olvashatók rajta, az énekes részek neumákkal. A missale-lapot megőriző könyvnek⁹ címlapján az egykori tulajdonos neve olvasható:

„M. Christophorus Steidlmajerus, concionator Gmündae aulicus S.“
Steidlmajerról l. lent a 21. sz.-ot.

3. A könyvtár *Cb 814* (régén RB 541) jelzetű könyvének¹⁰ bekötőlapja szintén egy *Missale plenum* egyetlen lapját őrizte meg számkra. A levél jelenleg 15,5×25 cm, tehát derekán kettétépett folio. A virágvasárnap mi se töredéke olvasható rajta, a Passio kezdete.

4. Az *Ld 124* (régén H. 7, 111) jelzetű könyv¹¹ borítólapja szintén egy *Missale plenum* binioja, 25,5×19 cm, XIV—XV. századi. Az elülső oldalon egy communio töredéke: „Intellige clamorem meum...“ Utána „Feria scda“ miséje következik: azaz nagyböjt második vasárnapja és a rákövetkező hétfő.

5. A könyvtár *Ld 106* (régén Conv. H. 6, 119) jelzetű könyv¹² egy szépen illuminált *Missale plenum* egyetlen folióját őrizte meg. A dedicatio (templomszentelés) miséje olvasható rajta, szépen festett ornamentális iniciáléval (T: terribilis est locus iste). 29,5×20,5 cm, XIV—XV. századból.

6. Az *LE 14* (régén Conv. H. qa 13) jelzetű könyv¹³ szintén *Missale plenum* egyetlen megmaradt foliója, 32×22 cm, a XIV—XV. századból. Az úrnapi mise töredékét tartalmazza.

7. A könyvtár *Lc 345* (régén H. 5, 236) jelzetű könyv¹⁴ keresztbe kötve bekötőtábla gyanánt egy foliót őrizett meg egy *Missale plenum*ból, melynek jelenlegi nagysága 35×19 cm s a XV. századból való. A folio ketté van tépve, kb. 30 cm lehetett a széles-

⁹ NICOLAUS DE NYSE O. F. M., Preclarissimum atque divinum opus quod gemma predicantium nuncupatur, Basileae, 1527. (Andr. Cratander).

¹⁰ FRID. HERM. FLAYDERUS, Imma portatrix. Comoedia nova et consultiaria. Item Musae serioiocosae, Tubingae, 1625.

¹¹ DAV. PAREUS, Irenicum sive de unione et synodo evangelicorum concilianda liber votivus, Heidelbergae (Jo. Lancellot), 1614.

¹² CONR. SCHLÜSSELBURGIUS, Theologia Caluinistarum. Das ist: Lehr, Glaub und Bekännntiss der Sacramentirer in drey unterschiedene Bücher abgetheilet, Franckfurt am Mayn (Joh. Spießen & Peter Kopff), 1596.

¹³ JOANNIS TAULERI, des heiligen lerers Predig fast fruchtbar zu eim recht christlichen leben, Basel (Adam Petri), 1521.

¹⁴ Protocoll. Das ist Alle handlung des Gesprechs inn der Churfürstlichen Pfaltz mit denen so man Widertäufer nennet. Auff den 28. May angefangen vnd den 19. Junij dises 1571. jars geendet, Heidelberg (Joh. Mayer), 1571.

sége. A pünkösöd utáni XIV. és XV. vasárnapok miseszövegét tartalmazza. A könyv előzéklapján ezt a beírást olvashatjuk:

„MATHIAS LANG“;

ebből láthatjuk, hogy a könyv eredetileg a könyvtárgyarapító evangélikus lelkésznek magántulajdona volt.

8. Az *Lc 342* (régén *Conv. H. 5, 206*) jelzetű könyv¹⁵ szintén egy XV. századból való *Missale plenumnak egy levelét* őrizte meg, 32×20 cm a folio nagysága. A nagybőjt első vasárnapjának miséje maradt meg a levélen. A könyv előzéklapján egy XVI. századi könyvtulajdonosnak ezt a bejegyzését olvashatjuk:

„1575. In nomine Domini laxabo rete. Benedictus Dreisinger Oschadensis. Trau, schau: wem. B. D. Eyll lieber Herr eyll zum Gericht.“

A bejegyzésből nyilvánvaló, hogy protestáns pap volt (laxabo rete a lélekhalászatra való bibliai célzás) és hogy német volt az illető. Alatta más tulajdonostól ezt a bejegyzést olvashatjuk:

„Alles, ach Herr zu Ehren dir
nichts mein, nichts ich
nichts, noch nichts mihr.

G. Christofh Thonrädl Freyherr m. p.

Den 19. Januarij 649. Im Scheenberg zu lessen angefangn vndt den 24. desselben Gottlob geendeth.“

II. Breviáriumok.

9. A könyvtárnak *D 6* (régén *D 17*) jelzetű könyve¹⁶ egy középcm a binio nagysága, XIII. századnak becsülöm az írását. Nagybőjti Genesis lectiókat tartalmaz, az antifónák neumákkal vannak ellátva, vonalak nélkül.

10. NÉMETH SÁMUEL, a könyvtárnak hosszú időn át érdemes vezetője, ny. liceumi igazgató, 1937-ben sok könyvből kiáztatott ilyen középkori könyvlapokat. Ezeket én végignévezve, a liturgikus tartalmúakat kiválogattam és rendeztem. Egy 11 folioból álló breviárium-

¹⁵ GEORG MAIOR, Kurtzer vnd warhafftiger bericht Von dem Colloquio So in diesem XLVI jar zu Regenspurg der Religion halben gehalten, Wittenberg (gedruckt zu Magdeburg 1546 bey Christian Hödinger).

¹⁶ SIMONIS SIMONII LUCENSIS in librum Aristotelis Περὶ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τῶν αἰσθητῶν commentarius (excudit Jo. Crispinus), 1566.

töredéket találtam (l. 11. sz.) és négy külön foliot, melyeket egy borítékba tettem és jelenleg az Ev. Egyházkerület levéltárában, (az ev. líceum épületében) őriznek. E négy különálló folio közül *fol. 1—2*, ugyanazon *breuiarium* töredéke, 14×11 cm, XIII. századi, de nem összefüggő szöveg. f. 1. ádventi capitulumokat, antifónákat, az „O” antifónák kezdetét tartalmazza, f. 2. a karácsonyi részből való orationkat, és 15 „anthifone de nativitate”.

11. NÉMETH SÁMUEL említett kiáztatott folioiból sikerült a nagy halmazból egy 11 *foliora* rúgó *breuiarium*-töredéket összeállítanom. A levelek nagysága 15.5×10 cm papír kézirat (az eddigiek pergamenen irattak). Az írás XV. századi, eredeti nagyságban maradt reánk, talán legfeljebb $0.4—0.5$ cm hiányzik a jobboldali széléről. A 11 foliot egy borítékba tettem és az Egyházkerület levéltárában külön jelzet alatt őrzik. *Fol. 1—2*: Kalendárium (júl.—okt.). *Fol. 3*: Sz. István első vértanú ünnepének oratioi és lectioi. *Fol. 4—5*: Sz. János evangelista ünnepe. *Fol. 6—10*: összefüggő rész: a Proprium Sanctorum máj. 29—jún. 22. közötti ünnepei. *Fol. 11*: a de tempore résznek egy lapja, a húsvéti időből. Kalendáriumában a magyar szenteket hiába keressük, aug. 20-án Sz. István is hiányzik.

III. Lectionariumok.

12. Az *Lc 351* (régén H. 5, 237) jelzetű könyv¹⁷ egy 35×19 cm nagyságú, XIV. századi írással írt *lectionarium*-töredék, melyet közelebről nem állapíthattam meg, ki kellene fejteni a könyvből.

13. A NÉMETH SÁMUEL által kiáztatott és külön jelzés alatt őrzött négy folio közül (l. 10. sz.) a 3. *fol.* egy miséhez használt *lectionarium* töredéke, pergamenen 15.5×10.5 cm, XIV. századi írással. A levél a Commune Sanctorumnak egy darabja, az apostolok vigiliájának, miséjének epistoláját, „in natali unius apli”, két epistolát és egy evangéliumot, „in vigilia plurimorum aplor.”, két epistolát tartalmaz.

14. Ugyanezen szám alatt őrzött levelek közül a 4. *folio*, 15.5×10.3 cm nagyságban szintén egy *lectionarium*-töredék, nem tudom azonban megállapítani, mily ünnephez, vagy Communéhoz tartozik, mert 10 teljes epistola minden közelebbi megjelölés nélkül olvasható rajta.

¹⁷Acta des Colloquij zwischen den Württembergischen Theologen und D. Joanne Pistorio zu Baden gehalten. Beschriben vnd in den Truck verfertigt durch die Württembergische Theologen, Tübingen (Georg Gruppenbach), 1590.

15. Az *Ld 125* (régén H. 7, 127) jelzet alatt őrzött könyvnek¹⁸ borítólapja 39×20 cm nagyságban, pergamenen, XV. századi írással, valószínűleg szintén egy *lectionariumot* őrzött meg egy folio erejéig. A levél régi jelzése: CLIIII és valamilyen „fer. IV.” és „fer. VI.” szentleckéjét és evangéliumát tartalmazza. Nincs kizárva, hogy *Mis-sale plenumnak* egy folioja, mert ilyen szerdára, péntekre és szombatra való leckék és evangéliumok ezekben is sokszor együtt vannak, pl. a pünkösdi utáni időre. A könyv előzéklapján tintával írt bejegyzés:

„M. L. 1656.”

Ez MATHIAS LANGnak monogramma, az ev. papnak, ki a konvent-könyvtárat gyarapította.

IV. Korális könyvek.

16. A *D 2* (régén B. 6, 16) jelzet alatti könyv¹⁹ egy 31.5×21 cm nagyságú pergamen biniot mentett meg, XIV—XV. századi írással. Kétségtelen, hogy a korális könyvek közül *graduálével* van dolgunk; a felírások mutatják ezt: „co(mmunio)”, „g(raduale)”. Nagyöbji miséknek énekrészeit találjuk meg rajta ötvonalú hangjegyekkel fer. VI. post cineres és nagyöbji első vasárnapja.

17. A könyvtár *Ba 235* (régén B. 17) jelzetű könyv²⁰ bekötési tábláján egy 29×19.5 cm nagyságú *graduale-lap* látható, egyetlen pergamen folio, négyvonalas hangjegyekkel. A XV. századból való *graduale* töredéke Péter és Pál vigiliáját és ünnepi miséjének énekrészeit tartalmazza.

18. *Hb 21* (régén E. 100) jelzet alatti könyvön²¹ hosszában kettészakított egyetlen folio alsó része nagy korális könyvből, ma 52×27 cm, a könyv egykori hátsó bekötőtáblája (a folio felső része) leszakadt és nem található. *Korális könyv*, a kis töredékből nem tudom megállapítani, *graduáléhoz* vagy *antifonáriumhoz* tartozott-e.

¹⁸ Causae motivae, ob quas Sixtus Sartorius alias Miltenberger Anspacensis fr. J. V. D. Cathedralis Passau. Ecclesiae Canonicus, Deserta Lutherana in qua natus et educatus fuit secta, catholicam, sacrosanctam, scripturis vere fundatam: et a SS. Orthodoxis Patribus traditam religionem amplexus est et profitetur, Ingolstadii (And. Angirmarius), 1602.

¹⁹ Εἰς ὄργανον Ἀριστοτέλους Ἀνώνυμον. Impressum Venetiis dexterritate Aldi Manucii Romani Calendis nouembris MCCCCLXXXV.

²⁰ PETR. COLEMANNUS, Opus prosodicum graecum novum, Francofurti (Nic. Hoffmann), 1611.

²¹ GASPAR SCHOTTUS S. J., Physica curiosa, sive mirabilia naturae et artis libris XII comprehensa, Herbipoli (Joh. And. Endterus & Wolffgangus jun.), 1662.

19. Egy, csak régi jelzet alatt (*H. 6, 132*) őrzött könyv²² bekötési táblája egy XIV. századi *antifonáriumnak* egyetlen foliójából áll, nagysága 39.5×20.5 cm. Négy vonalra írt neumákkal a karácsony éjjeli officium antifónái vannak rajta.

20. Az *Ea 91* (régen C. 141) jelzetű könyv²³ egy *hymnarium* töredékét mentette meg, háromvonalas hangjegyekkel, 33×21 cm nagyságban, XIV. századi írással. Egy himnusznek egy strófáját s a többi prózában írt verssort alig lehet elolvasni, annyira elázott a könyv borítólapját képező folio.

21. Az *Ld 20* (régen G. 8, 34) jelzetű könyv²⁴ borítólapja egy pergamen folio, 49.5×32 cm, négyvonalas hangjegyekkel egy ismert Mária sequentia töredékét olvashatjuk rajta. Ez a lap tehát szintén egy *hymnarium* maradványa.

A könyv címlapján az egykori tulajdonos neve olvasható:

„M. Christophorus Steidlmayr Austr: Poeta Laureatus Caesareus, nunc temporis Christi exul CIOICXX“.

Ez a Steidlmayr protestáns prédikátor volt, amint a 2. sz. alatt aszmetetett könyv bejegyzéséből ki is tűnik; mint látjuk, a harmincéves háború idején menekülnie kellett. Sopronba nyilvánvalóan ő hozta ezt a könyvet. 1669-ben már a konventi könyvtárba kerül, mint ahogyan ez megállapítható a könyv előzéklapjának bejegyzéséből:

„J. N. J. Ex triginta florenis, ad augendam bibliothecam, Evangelicae Semproniensium Ecclesiae, a Rosina, Caroli Paumgartneri filia, Matthiae Langii conjuge, A. CIOICLXIX d. XVII. Mens. Octobr. denata Testamento solenni legatis, etiam praesens hic liber comparatus est Sempronii.“

A könyv tehát a könyvtárgyarapító Lang Mátyás feleségének családjához került és onnan a könyvtárba.

22. Nem sok maradt meg abból az *antifonáriumból*, mely a *Ba 305* (régen B. a. 179) jelzetű könyvnek²⁵ bekötési táblája lett. A jelenleg 16×25 cm nagyságú, derekán eltépett folio XV. századi

²² POLYC. LEISERUS, Secunda pars locorum theologicorum, Francofurti, 1591.

²³ ERN. WARMUNDUS FRISIUS, Narratio de furoribus Gallicis. Das ist: Ware und einfeltige erzehlung von den vnchristlichen veruolgen und wüten der Frantzosen, Basel (Sam. Apiarius), 1573.

²⁴ SAM. HUBERUS, Antibellarminus hoc est confutatio eorum, quae adversus christianam fidem pro tuenda pontificia sua religione tomis disputavit 4 Robertus Bellarminus iesuita, cardinalis, Goslariae (Jo. Vogdii), 1607.

²⁵ M. JOH. RENIUS, Graeca Grammatica major, Lipsiae (Frid. Lanckisch), 1626.

nagy gót betűkkel mindössze négy sort tartalmaz négyvonalas hangjegyekkel.

23. Az *Lb* 239 (régen H. 3, 299) jelzetű könyv²⁶ egy XV. századi, négyvonalas hangjegyekkel írott *antifonarium* egy folióját őrizte meg, melybe a könyvet keresztben kötötték, nagysága: 41×22 cm. A *Proprium sanctorum* januári részéből való, mert olvasható: „In conuersione sci Pauli“ (jan. 25.).

24. Az *Ld* 9 (régen H. 7, 32) jelzetű könyv²⁷ egy ugyancsak XV. századi *antifonáriumnak* egyetlen foliójába van keresztben bekötve. Nagysága 47,5×30,5 cm. Ez is a *Proprium sanctorum* egyik része, a szövegből megállapítható, hogy Sz. Jakab apostol ünnepére készült e lap (júl. 25.).

A könyv címlapján magyarországi tulajdonosok bejegyzéseit olvashatjuk a XVII. századból:

„Dono dedi Rndo Dno G. Textori Posonij 6. Julij 1642. G. Hrabovich.“

Ugyancsak a címlapon sárvári Takács György ev. papnak, az új tulajdonosnak bejegyzését olvashatjuk:

„Glorior triumpho Salvatoris. Georgius Textoris Sarvariensis. Glorior in solo sanguine Christe tuo.“

V. Bibliatöredékek.

25. A legrégebb XI—XII. századból való *latin biblia* töredékét egy *Lc* 337 (régen R. Got. 43) jelzetű könyv²⁸ borítólapján találhatjuk meg. Nagysága 29×18, eredeti nagysága kb. 29×25 cm lehetett. Egyetlen folio maradt meg a bibliából, melyet két hasámban még majdnem kerek betűkkel írtak. Az Ószövetségből való a levél, Tóbiás könyvének egy része van rajta.

Egykori tulajdonosa nevét az előzéklapon találjuk meg:

„1588. Mir Jacob Tanner von Khrembs ist dies Büchl gehörig.“

26. Egy másik könyv,²⁹ *Ba* 33 jelzettel, a XIII. századból való *latin bibliának* töredékét tartalmazza, az egyetlen folio 33,5×22,5 cm

²⁶ JOH. TARNOVIUS, In psalmos passionales commentarius, Rostochi (Joachim Pedanus), 1628.

²⁷ Solida refutatio compilationis Cinglianae & Caluinianae, quam illi consensum orthodoxum sacrae scripturae et veteris ecclesiae, de controversia sacramentaria appellarunt, in lucem ediderunt et aliquoties recoxerunt. Conscripta per theologos Wirtembergicos. Tubingae (Georg Gruppenbach), 1584.

²⁸ Confessio, Oder: Christliche Bekandnus des Glaubens welcher Euan-gelischer Prediger in Oesterreich (s. a. et l.), (1566).

²⁹ JO. FROBENIUS, Veterum aliquot de rhetorica traditiones, Basileae, 1521.

nagy és az Újszövetségből való: az első Timotheus-levél vége és a másodíknak eleje van rajta: „Paulus“ kezdőszóiban a „P“ ornamentális iniciáléval.

27. A *Cb 122* (régen B. 6, 168) jelzetű könyv³⁰ egy XIV. századi latin biblia foliójának felső felét használta fel könyvkötőtábla gyanánt, jelenleg $15,5 \times 24$ cm nagyságban. A felhasznált könyv a Jésus Sirák könyvének 47. fejezetét tartalmazza.

28. Az *Lc 307* (régen H. 6, 174) jelzetű könyv³¹ egy XV. sz.-i latin biblia jelenleg 36×19 cm nagyságú levelébe van kötve, melyen Ján. 11. fejezete olvasható Lázár feltámasztásáról. A könyvet az előzéklap bejegyzése szerint *M. L.*, tehát Lang Mátyás ajándékba kapta Eggenberg hercegnő udvari miniszterétől.

29. Az *Ld 116* (régen H. 7, 92) jelzet alatti könyv³² egy XV. sz.-i latin biblia egyetlen folióját őrizte meg $32 \times 20,5$ cm nagyságban. A Genesis könyvéből Ézsau és Jákob története olvasható rajta.

VI. Két Bibliakézirat.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a soproni ev. Líceum könyvtárának teljes liturgikus kézírata nincsen. A mult század elején volt egy a birtokában: a soproni Golso István misekönyve, mert ebben benn van az ev. konvent régi könyvjelző pecsétje: „E A B“, „Ecclesiae Augustanae Bibliotheca“, de a mult század eleje óta a Nemzeti Múzeum tulajdona.³³ Bibliakézirat azonban kettő is van a könyvtár birtokában.

30. Az egyik ú. n. *Historienbibel*, 1445-ből az Ószövetség tartalma feldolgozva, mégpedig német nyelven, elbeszélő formában. Jelzet: *La 2* (régen 2. H. 2), papírkézirat, kötése deszkára vont bőr, nagysága $40 \times 27,5$ cm. A kézirat nincs lapszámozva. Kolofonja az utolsó lapon így hangzik:

³⁰ CORN. SCHULTINGIUS, Steinvichius, Tragicomoedia Constantini Magni, primi christiani imperatoris et S. Helenae, Coloniae Agrippinae (Steph. Hemmerde), 1602.

³¹ D. CHRISTOPHORUS IRENAEUS, Symbolum Apostolicum. Das ist: Die Artickel vnsers Christlichen Glaubens ausgelegt, Eisleben (Urban Glaubitsch), s. a.

³² JACOBUS, Gründlicher Gegenbericht auff den falschen Bericht vnnd vermainte Erinnerung Daudis Rungij Wittembergischen Professors, Grätz (Georg Widmanstetter), 1607.

³³ RADÓ POLIKÁRP, Sopron kézíratos misekönyve, a Golso-kódex, MKSzemle, 1940, 226—235. l.

„Das Puech ist volbracht mit der hilff gots des almachtigen vnd mit der hilff der himelkunigin Marie etc. am montag nach Assumpcionis Marie Anno dni etc. Quadregesimo quinto per Johannem Lessewitz de Legenicz in Rannigkdorf hora vesperarum.“

Lehet, hogy a Szepességből való a könyv, ha Legenicz Lechnitz-et jelentheti.

31. A *Benes-féle biblia*. La 1 (régi 536) jelzettel egy 1394-ben írt latin bibliát is őriz a soproni ev. Líceum könyvtára. A félkurzív gót írással írt pergamen kézirat nagysága 39×27 cm, 481 levelet számlál.

f. I—IV: Registrum.

f. 1—3: Epistola S. Jeronimi presbiteri. Frater Ambrosius in tuamunuscula.

f. 3: Incipit prologus S. Jeronimi presbiteri. Desiderii mei.

f. 3—4: Incipit register capitulorum. (A Genesishez. Minden egyes bibliai könyv előtt megvan ez a register.)

f. 4—370: az Ószövetség szövege.

f. 370: Beatissimo pape Damaso Jeronimus. Nowum opus me facere cogis.

f. 371: Alius prologus. Per ewangelia.

f. 371—457: az Újszövetség szövege.

f. 457: kolofon: „Anno incarnationis dni millesimo trecentesimo nonagesimo quarto comparata est hec byblya per pauperem virum dictum Benessium tunc percunctantem in Verona presbyterum. Finita autem et completa est per manus Mathie parwyny die septima mensis february in die Apollonie hoc est in vigilia S. Scolastice. Finis advenit et nullum grossum precii invenit.“³⁴

f. 458—478: Incipiunt interpretationes nominum hebraicorum totius biblie.

f. 478: szlávnyelvű glossza.³⁵

f. 478: Incipitur regestrum epistolarum et ewangeliorum. Primo de tempore postea de sanctis.

f. 478—480: az összes vasárnapok, nagyböjt összes feráinak, az év minden szerdájának és péntekjének epistola- és ewangelium-jegyzéke.

f. 480—481: Incipitur aliud regestrum de sanctis epistolarum et ewangeliorum. A proprium Sanctorumnak ünnepeit hozza, de csak a főbbekét. A lista ez: Conversio S. Pauli — Purificacio B. M. V. —

³⁴ A kolofont és a Historienbibel kolofonját (némi hibával) közölte Szilágyi és Matavovszky, I. 7. jegyzet.

³⁵ Az eddigi, 7. jegyzetben felsorolt irodalom ezt nem említette. Én lemásoltam és a foliót le is fényképeztettem. Feldolgozását átadtam Danczi Villebald úrnak.

Kathedra Petri — Vig. Mathie — In die sco — Marci ewangeliste — Philippi et Jacobi — Inuencio crucis — Nerey et Achiley — Vig. Joh. Bapt. — In die sco Joannis et Pauli — Vig. aplor. — In die sco — Commemoracio S. Pauli — Octava aplor. — Marie Magdalene — Jacobi apli. — Vig. Laurencii — In die sco — Vig. assumptionis — Assumpcio Marie virginis — Bartholomei — Augustini — Decollacio Joh. — In nativitate sce Marie — Vig. Mathei — In die Mathei — Michaelis — Vig. omnium scor. — In die sco — Crisogoni — Vig. Andree — In die sco.

A kalendárium tehát, mint látható, semmi irányban nem mutat meghatározott jelleget; a nyilvános ünnepeket tartalmazza.

RADÓ POLIKÁRP.

A Benes-féle biblia szláv szórvány-mondata.

Az 1394-es BENES-féle latin biblia őriz egy nyugati szláv nyelvű mondatot. E mondatot itt közlöm eredeti helyesírással (1), olvasás szerinti átírásban (2) és magyar fordításban:

1. Panno marya duostoina twey	2. Panno Maria duostojná (dóstojná),
swathey mylosti diekugi, zess my	tvej svatej milosti děkuji, žes mi
raczila pomoczy seczty tych kny	ráčila pomoci šesti (?) tych knih
dokonaty. Amen Bohday.	dokonati. Amen Bohdaj.

Magyar fordítása: Tisztelendő Szűz Mária, a Te szent kegyelmednek köszönöm, hogy kegyes voltál nekem segíteni ezt a hat (?) könyvet befejezni. Amen. Adja Isten.

Ha e mondatot a XIV. századi nyelvi állapotok tükrében vizsgáljuk, két lehetőség jelentkezik: a latin szöveg végére írt mondat 1. vagy csehül, 2. vagy cseh és tót nyelven vegyesen van írva. A második esetben szerzője esetleg tót, aki csehül írt, de anyanyelvi hatásoktól nem bírva szabadulni, tót szavakat vitt bele. E szórvány-mondatnak a tót nyelvhez való kapcsolatát egyetlen bizonyíték tudná igazolni: a szerző nemzetisége. Ez esetben a tót nyelvbe egészen beillő szavak valóban tótok lennének, de úgy, hogy e szavak tótsága nem gyöngítene a szöveg csehségét. Ennek a paradox állításnak az az alapja, hogy a kérdéses szavak a XIV. században mind a cseh, mind a tót nyelvben azonos alakúak és jelentésűek voltak, de a későbbi századok folyamán a két nyelv hangtani fejlődésének megfelelően az azonos hangalak kisebb-nagyobb mértékben megváltozott, de a jelentés változatlanul megmaradt.

Ha egy mondatról nem tudjuk eldönteni, melyikhez tartozik a két nyelv közül, nem kell-e szükségképen egynek tartani a kettőt? Nem! Mégpedig először azért, mert e mondatban olyan szavak fordulnak elő, amelyek a mai szláv nyelvekben is alig mutatnak egymástól eltérést. Még sincs senki, aki azt merné állítani, hogy ha így van, akkor az orosz és a szerb, vagy a szerb

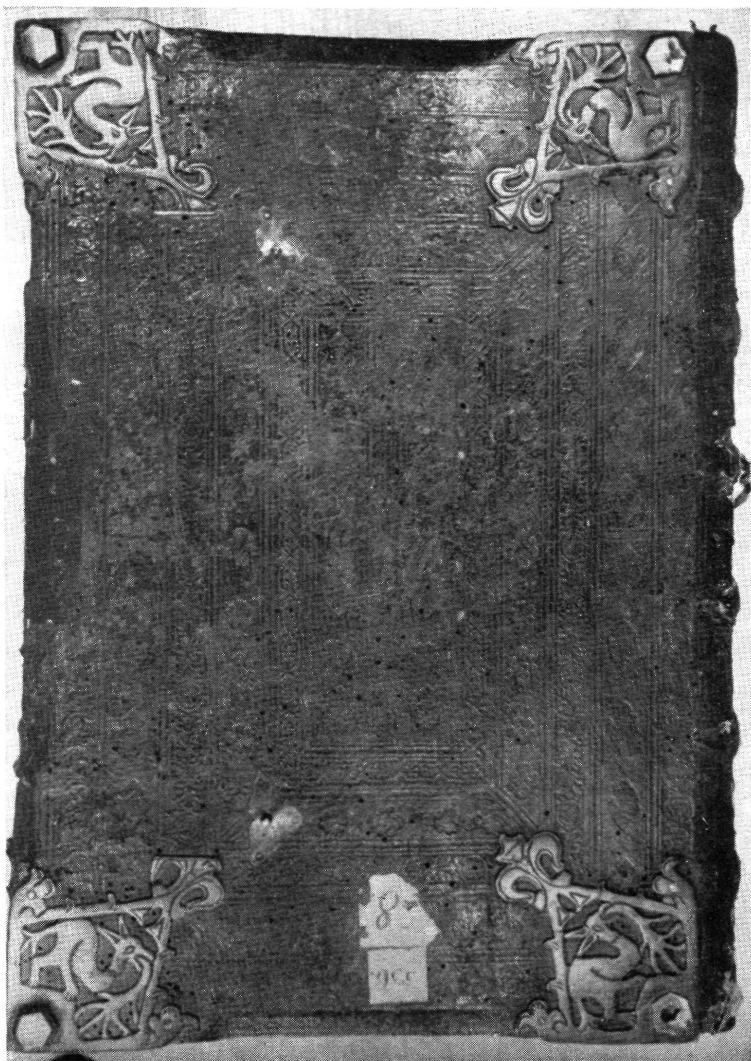
Ite inquit confusione
 parum que e aqua uel que
 sunt hec cogitationes super
 fluitantes aut inane flui.
 tate post q sequitur illa
 infundis qstia uel qstia.
 Infundim qstiantes eos aut q
 stiantes eorum :- :-

Explicite miserationes no-
mini Gubernator totius Orbis
Patrio Mariae Dnoscynae
tuey suavitoy myloshy dy-
kny. Zess my razila po-
mogy segty tych kny.
Dokonaty. Amen. Bolshoy.:-

vous
fch
nos
orlan
Johan
S. 801

Dom
Sion
instr
Cum
fere
dure
instr
dysu
fere
dure
re
Sach
Bec
Zf
Yfay
Wcc
mon
cum
Yfay
get
aro

1. **Q** **U** **S** **T** **A** **N** **I** **N** **G** **A** **Z** **A** **N**

A Benes-Biblia bekötési táblája.

és a cseh egy és ugyanaz a nyelv. Másodszor erős bizonyíték állításom mellett a HODŽA MILÁNTól vett idézet, amellyel a cseh és tót nyelv egységét igyekszik bizonyítani. HODŽA ezt írja: „... (a tót ember a XIV. században) bizonyára nem vett észre semmi különbséget a maga nyelve és a cseh nyelv között. Ha egyáltalán mégis vett észre különbséget, a cseh nyelvet a saját nyelvének csak egy külön, mégpedig *rendszeresebb*, többé-kevésbbé már *kicsiszolt és egyengetett* és ezért természetzerűleg kiváló (*elváló*) alakjának kellett tartania”.¹ Ha két ember nyelve között ilyen különbségek észlelhetők, akkor az a két ember nem egy nyelvet beszél!

Annak felismerését, hogy e szórvány-mondatnak van-e valami köze a tótsághoz, az is megnehezíti, hogy a tót helyesírás első századaiban teljesen egyezett a cseh helyesírással, sőt a későbbi írók sem tudtak tőle szabadulni BERNOLÁKig (1762—1813). Mi volt az oka a cseh helyesírás ekkora erőrekapásának? Első okként az 1348-ban alapított prágai egyetemet kell említeni, amelynek a bölcséleti karára 1367—1420-ig közel száz „Hungarus” iratkozott be. Ebben a számban képviseltette magát Nagy-Magyarország minden nemzetisége.² Tehát a XIV. század második felében már voltak született tótok, akik csehül jól beszéltek és írtak.³ A BENES-féle biblia szerzőjével, MATTHIAS PARWY-vel kapcsolatban is feltehetjük, hogy a prágai egyetemen végzett tót férfi volt.

A cseh helyesírás felkarolásának másik oka a felvidéki bányavárosokban keresendő, ahol a német nyelv kezdett a hivatalos életben is nagyobb mértékben terjeszkedni, annyira, hogy 1380-ban Zsolnán német-tót bonyodalmakhoz vezetett.⁴ Mondhatnám, hogy ebben a kultúrharcban a tótoknak kéznél levő kész fegyver volt a cseh helyesírás.

E szórvány-mondatnak a cseh nyelvészet számára nincs nagy jelentősége, mert a cseh irodalomnak a XIII. század második feléből, különösen pedig a XIV. századból már hatalmas csehül írt emlékei vannak (*Svatý Václav*; *Alexandreis*, *Dalomil-krónika*, *Katalin-legenda* stb.), de a tót irodalomnak és nyelvészetnek sokat jelentene, mert a *Sequentionarius* 1385-i glosszái után az első cseh-tót vegyes nyelven írt emlék az 1420 körüli évekből maradt fenn, az első tótnyelvű feljegyzés pedig csak 1451-ből, az úgynevezett *Žilinská kniha* lapjain.⁵

Tekintettel arra, hogy a BENES-féle biblia a XIV. század magyarországi könyvkötőművészet útmutatása szerint Magyarországon készült és vannak benne olyan nyelvi alakok, amelyek a tót nyelvnek is tulajdonai, megvizsgálom a szavakat külön-külön abból a szempontból, hogy e mondat származhatik-e tót embertől.

Panno, panna = szűz szó vocativusa. A cseh nyelvmélekekben gyakran előfordul. Pl. *milá panno marze*, a leMBERGI egyetemi könyvtár XV. századi

¹ DR. MILÁN HODŽA: Československý rozkol 48.

² S. CZAMBEL: Príspevky k dejinám jazyka slovenského 7—8.

³ CZAMBEL u. o. 9.

⁴ J. STANISLAV: Československá mluvnica 205.

⁵ J. STANISLAV: Československá mluvnica 206.

kéziratában.⁷ A tót nyelvben is használatos alak, különösen a katolikus imádságokban.

Maria: a XIV. századi cseh nyelvben ebben a nem asszimilált alakban idegen.⁸ A nyelvmélekek igen ritkán hozzák ilyen alakban. Gyakorik a következő formák: *Maří, -ie*, pl. *svatá marzi Mandaleno* a XIV. század első feléből származó *Žaltář Klementinský* 138a-ban.⁹ A másik gyakori forma *Marije, -e*, pl. *Jedinu marigy vynmúce* a XIV. század különböző éveiből származó Passiónál 277-ben. E szónak tót alakjai: *Mária, Maria*.

duostoyna = tisztelendő, méltóságos. A XIV. századi cseh nyelvmélekekben a régebbi ó helyén még igen ritkán találunk *uo-t*. ŠTÍTNÝnél fordul elő néhány *uo-s* alak: *jsi-li duostoynegy*,¹⁰ *Jeden stav duostoynegy jest, nežli drubý*,¹¹ Találunk nála rövid *o*-val is: *izádný čin nenie dostoyneynessí*,¹² hosszú *ó*-val is: *biskupověmu dóstojenství*.¹³ A cseh írásokban *uo-t* találunk a XVI. század közepéig. A tót nyelvmélekekben a *Žilinská knihában* *ó* és *uo* egyformán fordul elő, de az első *uo-s* példát STANISLAV csak 1455-ből hozza.¹⁴

twey, olv. *tvej* v. *tvěj*, az egyes második személyű birtokos névmás nőnemű alakjának egyes dativusa. A rag *-ej*, a mai cseh nyelvben már nincs meg, de a XIV. században még élő alak volt. Az itt használt alak összevont alak *tvojej*-ből, amely a tót nyelvben *ma* is él. A tótban viszont az összevont alak nem használatos, de STANISLAV szerint a tótban is ismert alak volt.¹⁵ Tehát a XIV. században mind a két nyelv használta, viszont *ma* egyikben, *sincs* meg, mert a tótban *tvojej*, a csehben *tvej* > *tvě*-alak él,¹⁶ szórványosan már 1300 óta.¹⁷ Tehát szórvány-mondatunkban használt alak megtalálható mind a cseh, mind a tót emlékekben. Így az előzőkkel együtt ez a szó lehet bizonyíték arra, hogy ezt az emléket cseh-tót keveréknnyelven írottak lehet tekinteni.

swatěj a *svatý, á, é* = szent szónak egyes nőnemű dativusa. A *tt* a rendszertelen helyesírás rovására írandó, mert előfordul *t*-vel is, ami a szó etymológiája szerint helyes is. A *tt* a keménység jelölésére szolgál, de vannak esetek, amelyekben épp a lágytságot jelzi.¹⁸ *Swatěj a*-ja az esetben mondható csak tótnak is, ha a nyugati vagy a keleti nyelvjárás sajátságát tükrözi.

⁷ Lvov 2a,

⁸ J. GEBAUER: Historická mluvnice jazyka českého III. 284.

⁹ A cseh nyelvmélekekből idézett példákat JAN GEBAUER Slovník staročeský című művének I., II. kötetéből vettem.

¹⁰ ŠTÍTNÝ: Visegrádi gyűjtemény 3b.

¹¹ ŠTÍTNÝ: Keresztény tanítás, 1376-ból, 97a.

¹² ŠTÍTNÝ: Vasárnapi és ünnepi beszédek 61a, 1392-ből.

¹³ Kronika Pulkova 32b.

¹⁴ Československá mluvnice 42.

¹⁵ Československá mluvnice 85.

¹⁶ V. Ö. GEBAUER—ERTL: Mluvnice česká 184, 185. V Praze, 1918.

¹⁷ V. Ö. prosim tvé milosti a Vitaj Kálu Všemohúci-ban.

¹⁸ GEBAUER: Historická mluvnice I. 383.

mylosti: milost = kegyelem egyes dativusban. Mind a két nyelvben ma is azonos alakú.

dyeukgy, olv. *děkuji*, magyar helyesírással *gyėkuji* = köszönöm. Ez csak cseh lehet. A cseh nyelvemlékekben gyakran előfordul.

zess: že si = hogy + a cseh *býti* = lenni segédige jelenidő egyes 2-a. Olvasása vitára adhat alkalmat, mivel *z*-nek igen ritkán van *ž* hangértéke, *ss* pedig rendszerint *ž*-t jelöl. De lehet találni a cseh nyelvemlékekben *z*-t *ž*, *ss*-t *s* (*sz*) hangértékben. Pl. *sswieczyey marzyey*,¹⁹ *czass* olv. *čas*,²⁰ *z* pedig *ž* értékben: *zena* olv. *žena*.²¹

my olv. *mi* = nekem, mind a két nyelvben akkor is, most is, azonos hangalakú és jelentésű szó.

raczila, olv. *ráčila*. *Ráčiti* = tetszeni, kegyeskedni. Mondani való ugyanaz, mint *my*-nél.

*pomocz*y, olv. *pomoci*, hacsak nem cseh nyelvjárási sajátosság, és akkor olv. *pomoči*. Jelentése: segíteni, jelen idejű főnévi igenév. Itt a *cz* olvasása eltér e betűpár általános XIV. századi hangértékétől, amennyiben a Hus-féle helyesírásig *č*-t jelölt. A mi esetünkben, hacsak nem nyelvjárási sajátosság,²² csak *c*-t jelölhet, aminek olvasását a XIV. századi következetlen helyesírás meg is enged.²³ Ebben az egy esetben lehetne talán arra utalni, hogy *czy*-t *ci*-nek, *cz*-t *či*-nek olvasta az író, de az *i* és *y* következetes használatáról ebben a korban nem állítható fel szabály.²⁴ — *Pomoci* inf.-i alak a régi tót nyelvben is ismert volt.

seczty, olvasás szempontjából a legproblematisabb szó. Én *žesti*-nek olvasom és a *žest* = hat számnév genitivusának tartom, mint a következő *dokonaty* ige mellett álló genitivus finálist,²⁵ bár az olvasást illetően más felfogás is lehet. Az *s* (f) betű *s* (*sz*) hangot szokott jelölni, de a XIV. századi *hradeci króniká*ban találtam egy szót, amelyben *s*-értéke van: *nedomyslenye* olv. *nedomýšlenie* (Hrad 38b). Nem tudom példával igazolni, hogy *cz* előfordul-e *s* (*sz*) értékben. A XIV. században leggyakoribb írása *ssesti*. A *ty* ∞ *ti*-olvasat gyakori. — A betűk általános hangértéke szerinti olvasat *sečti*, *sčisti* = összeolvasni ige felszólító módjának egyes 2. személye.^{26a}

tych: *ten*, *tá*, *to* mutató névmás többes genitivusa. Böven ír róla GEBAUER, *Hist. ml.* 436, 446. Egyéb előfordulási formái: *tých*, *tiech*, *těch*. *Tiech*, *těch* tót nyelvemlékben nem lehetne.

knih: *kniha* = *könyv* többes gen. mind a két nyelvben. Az ó-csehben gyakoribb alakok *knieh*, *kněh*.²⁶

¹⁹ Sequentionarius 365.

²⁰ Žaltář Wittemberský 68, 14 a XIV. század 2. harmadából.

²¹ CZAMBEL: Slovenský pravopis 25.

²² V. VONDRÁK: Vývoj současného spisovného českého jazyka 9.

²³ CZAMBEL: Slovenský pravopis 25—26.

²⁴ CZAMBEL: Sl. pr. 32.

²⁵ GEBAUER: Historická mluvnice IV. 334.

^{26a} JUNG MANN: Česko-německý slovník IV. 44.

²⁶ GEBAUER: Historická mluvnice III. 184—5.

Amen. Vizsgálatunk szempontjából nincs jelentősége.

Bohday: egybe van írva két szó: *Bob* = Isten + *day* = adj, adjon. *Bob* lehetne tót is, cseh is. A cseh emlékekben olyan alakokban is előfordul, amelyek a tót nyelvben nem állhatnának meg: *Bób*, *Buob*. *Day* olv. *daj*, a tótban ma is így hangzik, a csehben HODŽA MILÁN²⁷ szerint a XVII. századig volt ez az alak használatos, de GEBAUER a XV—XVI. századra teszi az *aj* > *ej*-változást.²⁸ A *Bohdaj* szópár elveszítette mondatjellegét és más mondatokban szerves kapcsolódás nélkül helyezkedik el kívánság, óhaj kifejezésére.²⁹

Végigmenve a szórvány-mondat szavain, azon meggyőződésünk mellett, hogy cseh nyelvemlékkel van dolgunk, marad egy gyanúnk. Ez a gyanú az, hogy e mondatot tót ember írta. Azért mondom gyanúnak, mert nincs egyetlen szó sem e mondatban, amely ne lehetne cseh, de a cseh szavak között vannak olyanok, amelyek a cseh nyelvemlékekben több alakban fordulnak elő és ezeknél a szavaknál azt tapasztaljuk, hogy mondatunkban mindig a tóthoz legközelebb álló formában adja őket leírójuk, pl. *Maria*, *twey*, *swathey*, *tych*, *knyh*. A szerző neve, MATTHIAS PARWYNY,³⁰ azokban a bibliográfiákban, amelyeket használhattam, ismeretlen. Kívánságunk az, hogyha MATTHIAS PARWYNY kilép eddigi ismeretlenségéből, kedves tót atyafira ismerjünk benne, aki mint Hungarus magyar, tót, német és oláh barátaival együtt művelődött a prágai egyetemen.

DANCZI VILLEBALD O. S. B.

²⁷ Československý rozkol 46.

²⁸ Historická mluvnice I. 2.

²⁹ GEBAUER: Staročeský slovník I. 76.

³⁰ SEDLÁČEK: Snůška starých jmen, 1920, sem tartalmazza, sem az ott találtakból nem származtatható.

AZ UTÁNNYOMÁS ELTILTÁSA MAGYAR- ORSZÁGON.

A szerzői jog jóformán egyidős a könyvnyomtatással; mihelyt az új iparág anyagiakban is lemérhető értéket adott az írásműveknek, szükségessé vált azoknak jogi védelme. Az első századok azonban a nyomdásznak és nem az írónak a jogait védték: a fejedelmek s a városok felhasználták a monopólium középkori eredetű jogrendszerét és a határaikon belül működő könyvnyomtatóknak kizárólagos iparűző kiváltságot biztosítottak. De a nyomdászat elterjedésével megszorodott a nyomdák száma s ekkor a műhelyek védelme helyett át kellett térni a nyomdatermékek védelmére. Velence már 1486-ban nyomtatási privilégiumot adott Sabellicus velencei történetére, azaz 500 dukátnyi büntetés terhe mellett eltiltotta annak utánnyomását.¹ A meghatározott művekre szóló nyomda-privilégium lassanként egész Európában elterjedt és hosszú századokon át fennmaradt, pl. a magyar Egyetemi Nyomdának egészen 1850-ig fennállott a cirill-betűs könyvek előállítására jogosító, Magyarországon kizárólagos kiváltsága. A magyar kiadók is gyakran kértek egyes munkákra rendszerint tíz évre szóló privilegium privativum-ot és a XVIII. században jóformán alig mult el év, hogy a nagyobb üzemek, mint LANDERER, PACZKÓ stb. ne nyertek volna a kelen-dőbb művekre, az ima- és énekeskönyvekre, vallási iratokra és kalendáriumokra, amelyeknek az utánnyomásától joggal tarthat-tak, királyi privilégiumot. Maguk a szerzők is szívesen fordultak az uralkodóhoz, így BÉL MÁTYÁS a *Hungaria Nova* c. művének

¹ KOHLER, JOSEF: Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht, Stuttgart, 1906, 32 s. köv., 61 s. köv. II. — Továbbá: GNAU, HERMANN: Die Zensur unter Joseph II., Strassburg—Lipce, 1911, 157—66 l. és BIDERMANN—HOCK: Der österreichische Staatsrath, Bécs, 1879, 297—302. l.

tulajdonjogát nemcsak a saját, de gyermekei számára is kérte biztosítani (1742). Az így elnyert kiváltságokat szokás volt a könyvek elején, ritkábban a végén teljes szövegükben lenyomatni.

A királyi kegyet jelentő kiváltsággal szemben a szellemi tulajdon gondolata csupán későn, a XVII. században tűnt fel: Nürnberg már 1633-ban, Lipcse 1674-ben tiltotta el a könyvek szabad utánnyomását. De ezek a rendelkezések csak nehezen találtak követőre és az írókra nézve nagy hátránnyal járt, hogy a rendeletek csupán a városok területére bírtak érvénnyel és a sokfelé szétszaggatott német birodalom más részeiben hatástalanok maradtak. A XVIII. századi Németországban az írók a toll fegyverével küzdöttek az utánnyomás általános eltiltása érdekében és ebből a küzdelemből maga KANT is kivette részét több munkájával.

A Habsburg-monarchiában MÁRIA TERÉZIA foglalkozott első ízben a szerzői jog kérdésével és 1775 február 11-i rendeletével a „tudományra, nyomdászokra és a kereskedelemre egyaránt káros“ utánnyomást eltiltotta. A tilalom csupán a belföldi kiadóknál megjelent művekre vonatkozott, a külföldieket ezután is szabad volt utánnyomni. Minden utánnyomásra szánt munkát fel kellett terjeszteni a cenzurára, még az esetben is, ha annak első kiadását a hivatali cenzura már engedélyezte. A külföldi munkák közül tilos volt azokat utánnyomni, amelyeket a belföldön elkoboztak és a tiltott könyvek jegyzékébe (*Catalogus librorum prohibitorum*) bevezettek; tilos volt továbbá azokat is, amelyek a cenzurán „toleratur“ jelzést nyertek, tehát amik elkobzásra nem kerültek, de a terjesztésüket a hatóság mindenestre igyekezett megátolni.

MÁRIA TERÉZIA kezdeményezését II. JÓZSEF, a nagy újíto folytatta és az ösztönzést hozzá a bécsi Trattnerék nagyarányú vállalkozása adta meg.

TRATTNER JÁNOS TAMÁS, az érdemes nyomdaalapító (1717—1798) 1780-ban azt kérvényezte, hogy újból lenyomathassa MASCOU neves jogtudósnak *Principia juris publici* című művét, amit a bécsi egyetem már hosszabb ideje használt tankönyvként. Az államtanács, a legfőbb hatóság, fenntartotta Mária Terézia régi rendelkezését és általánosan követendő alapelv gyanánt leszögezte: „Trattnernek és mindenkinek másnak szabadon meg-

engedendő az ártatlan könyvek utánnyomása, mint egyszerű negotium.²

TRATTNER élt is az engedelemmel és nyomban két újabb tankönyv utánnyomására készült: RIEGGER KÁROLY MANÓ egyetemi tanár egyházjogi kompendiumát és SCHMIDT MIHÁLY IGNÁC levéltáros német történetét akarta kihozni. De a két élő és udvari befolyással rendelkező szerző tiltakozott ez ellen. RIEGGER kérényt nyújtott be a hatóságokhoz és ebben az egykorú írók véleményét fejtette ki: Mindegyik szerző — mondja itt RIEGGER — sok munkát és fáradságot fordít munkájára s így annak tulajdonosává válik; az utánnyomás azonban nemcsak a szerzőt károsítja, hanem a nyomdászt is és az, ilyen körülmények között, aligha vállalná a kiadás költségét. Ezáltal nem csupán a tudományos munka állna meg, hanem a könyvkereskedelem is passzív maradna az állam szempontjából. Meggyőző érvelését az osztrák kancellária is elfogadta és az utánnyomás ellen szavazott.

Más volt a helyzet SCHMIDT esetében, aki németbirodalmi származású volt és csak nemrég lépett a Habsburgok szolgálatába, műve azonban még a Habsburg-tartományokon kívül, Ulmban jelent meg. Az ő esetében úgy vélekedett a kancellária, hogy a külföldi nyomdaprivilégiumok egyetlen belföldi alattvalót sem kötnek; még azok sem, amelyeket az uralkodó mint császár a Németbirodalomra vonatkozólag adományozott, hiszen Magyar- vagy Csehország független felségjog alatt áll. Az utánnyomás kérdésében, hirdette a kancellária véleménye, az államnak csupán a saját érdekét kell követni, azaz nem szabad megengedni, hogy a külföldön nyomtatott könyvekért sok pénz kerüljön külföldre. Így akarták még a szellem területére is kiterjeszteni azt a kezdetleges önellátást, amit az egykorú gazdaságpolitikusok minden államban követendő politika gyanánt előírtak.

Egyúttal arra vonatkozólag is kívánt dönteni a kancellária, hogyha egy belföldi nyomdász egy külföldi művet utánnyom, úgy az mindenki számára tilos, vagy pedig szabad üzlet legyen. A kancellária, az előbbi határozat értelmében, a korlátlan utánnyomás mellett foglalt állást és véleményét három indokkal támogatta: 1. A kiadó a további utánnyomás eltiltása esetén

² St. R. 1780: 2186 a bécsi Házi, Udvari és Állami levéltárban.

valóságos privilegium exclusivum-ot nyerne a munkára, a könyv árát szabadon emelhetné, rossz nyomást és papírt használhatna. 2. A szabadverseny viszont használna az irodalmi életnek, mert hiszen az a kiadó jut majd nagyobb haszonhoz, aki jó és szép könyveket ad. 3. Végül pedig az államnak még mindig fennmarad az a joga, hogy érdemes könyvkereskedőknek privilegium privativum-ot adományozzon.

A kancellária javaslata teljességgel magán viseli a józsefi fiziokratizmusnak, a kor általános gazdasági irányzatának, a jegyeit. Erre mutat a szabadverseny pártolása a nyomdaiparban és ugyanakkor az a törekvés, hogy a könyvbehozatalt csökkentés és könyvekért minél kisebb összeg vándoroljon idegen államokba. A nemzeti vagyonosodás kérdésének akarták alávetni a szerzői jogot és HATZFELD gróf, az államtanács tagja, nyíltan kifejtette, hogy az állam haszna fontosabb a külföldi kiadónál és ebből a szempontból kell az utánnnyomások dolgát kezelni. Az uralkodó is elfogadta a kancellária előterjesztését, engedélyezte az utánnnyomást, de azzal a hozzátoldással, hogy SCHMIDT művét csak akkor adhatja ki TRATTNER, ha ehhez a szerző engedélyét is megszerzi.³

A hatóságok felfogása szerint pusztán anyagi kérdés lett a szerzők szellemi tulajdonjogából, negotium vagy commercium. A főbb hivatalnokok szinte versenyeztek egymással a materialista felfogás dolgában és a könyvek nyomását az állam haszna szerint akarták irányítani. Egyes üzletemberek a maguk javára használták ki ezt az irányzatot, így mindjárt TRATTNER, akinek osztrák és magyar műhelyeiből az egész korszak során a legtöbb utánnnyomás került ki. Sikereitől elkapatva azt kívánta a manheimi SCHWANN FRIGYES KERESZTÉLYTől, hogy német szótárából nyomasson 1000 példányt TRATTNER névvel és ennek ellenértéke fejében más, TRATTNERNél megjelent szótárakat fogadjon el; ellenkező esetben pedig ő fogja bécsi műhelyében utánnnyomni a művet. SCHWANN feljelentette TRATTNERT és a bécsi cenzúrabizottság jogtalannak és megakadályozandónak tartotta TRATTNER követelését. Ám ez alkalommal REISCHACH államtanácsos fogta a bécsi kiadó pártját, azzal érvelvén, hogy biztosítani kell számára az utánnnyomás szabadságát, „mivel Hollandiában és

³ St. R. 1781: 59.

Svájcban a legtöbb, Franciaországban megjelent könyvet utánnyomják s mindegyik országnak arra kell tekinteni, hogy benn-tartsa azt a pénzt, ami ilyen árukért az országot elhagyja". Így TRATTNER ismét engedélyt nyert az utánnyomásra.⁴

A felsőbb hatóságok következetesen érvényesítették a fizio-krata gazdasági rendszer szabadságelvét a könyvnyomtatásban és a felvilágosodás korában merev elvszerűséggel kezelték ezt az irodalmi kérdést. Ugyanolyan jogszabályt akartak az utánnyomásra alkalmazni, mint a gyáripari eljárások vagy a manufaktúrák titkainak védelmére, amelyek közül a külföldiek el-lesését és itthon való bevezetését az állam egyenesen támogatta, míg a belföldi eljárások utánzását privilégiumokkal védte. Viszont a kultúrpolitika irányítására rendelt alsóbb hatóság, a tanulmányi bizottság (Studienhofkommission) következetesen az írók s kiadók pártját fogta és felfogása megegyezett a ma is általános nézettel. Felfogását több alkalommal kifejtette s leg-bővebben akkor, amikor TRASSLER troppai könyvkereskedő több munka, köztük néhány belföldinek az utánnyomására kért engedélyt. A tanulmányi bizottság ismételten javasolta, hogy az utánnyomás, ha már nem is az egész Németbirodalomban, de legalább az osztrák tartományokban tiltassék el és javaslatát ma is korszerűen indokolta meg a következőkben: 1. A munka a szerző tulajdona. 2. A szerző nem kaphat első kiadójától illő tiszteletdíjat, ha annak az utánnyomástól kell félnie. 3. Az első kiadó a szerző jogutódja és jogosan élvezzi az anyagi hasznot. 4. Az utánnyomás dolgát helytelenül hasonlítja össze egy másik manufaktúra utánzásával, mert ez utóbbinál csupán mechanikus és nem szellemi kézimunkát utánoznak. 5. Az utánnyomás alá-ássa a kereskedelmi hitelt és a jóhiszeműségét és megakadályozza a jó munkák létrejöttét; végül pedig 6. nemcsak a kiadóra, hanem a szerzőre is káros, mert így a tudósok és írók nem tud-nak megélni.

A felsőbb hatóságok ez alkalommal sem osztották a tanulmányi bizottság véleményét. A kancellária ítélete szerint az csupán a tudományos-irodalmi szempontokat veszi tekintetbe, már pedig az uralkodónak egyéb szempontokat is kell mérle-gelni. Nyomban szembeszállt azzal a felfogással, amely szerint

⁴ St. R. 1783: 511.

„minden utánnyomás tolvajlás“ és a következőképpen cáfolta: 1. A munka minden egyes vásárlója korlátlan tulajdonjogot nyert a műre. 2. A nyomdai privilégiumok léte is megerősíti azt a tételt, hogy szabad a műveket újra kiadni. 3. A szerzőtől és az első kiadótól senki sem vitatja el az anyagi tulajdonjogot és így a hasonló anyag, az új kiadás elkészítése sem lehet lopás. 4. Általánosan megengedett minden újonnan feltalált, nyilvánosan eladott dolog utánzása. 5. A szerzőnek van ugyan szellemi tulajdonjoga a munkára, de ez elvész azáltal, hogy művét közzéteszi. A szerző tulajdonjoga már csak azért sem lehet örökös, mert akkor sem második kiadás, sem fordítás nem jöhetne létre. Bizonyos, hogy az utánnyomás által anyagi károsodás éri szerzőt; ám ezt meg lehetne előzni azzal, javasolja a kancellária, ha a császár megtiltaná, hogy bármilyen, Németországban nyomott könyvet 10 éven belül az örökös tartományokban, sőt, amennyiben a császár jogköre ilyen irányú rendelkezést lehetővé tesz, egész Németországban utána nyomjanak. Hogy pedig ebből a rendeletből kifolyólag semmilyen anyagi károsodás ne érje a Habsburg-tartományokat, javasolja a kancellária, hogy akadémiák, kitüntetések, kegydíjak és hivatalok által édesgesse magához a császár Németország széplelkeit, hogy Bécset ezáltal az egész birodalom fejévé tegye.

A bécsi Weimar gondolatának a felvetése kevésbé hatotta meg a száraz II. JÓZSEFet és továbbra is hűen kitartott etatisztikus felfogása mellett, amely a szellemi kérdéseket is csupán az állam szemszögéből bírálta el. Továbbra is fenntartotta az utánnyomás szabadságát és így okoskodott: „Mihelyt mind a hercegek és köztársaságok közösen végrehajtják ezt az itt előterjesztett, a nyomorgó írók számára bizonyosan méltányos korlátozásokat, úgy nem én leszek köztük az utolsó; de addig nem akarok a talán egyedüli lenni, aki eltilt egy az alattvalói és könyvnyomdászai számára előnyös kereskedést csak azért, hogy őt a költők megénekeljék. Maradjon meg tehát a külföldi könyvek utánnyomása, amíg az általános egyetértés boldog ideje el nem érkezik.“⁵

Így merült fel a szerzői jog nemzetközi rendezésének a gondolata, de a megvalósítására még majdnem egy évszázadot kel-

⁵ St. R. 1784: 1569.

lett várni. Az utánnyomás szabadságát II. JÓZSEF mindvégig fenntartotta és attól csak indokolt esetben, valláspolitikája vagy pedig magának a nyomdaiparnak az érdekében tért el. Így amikor a pozsonyi PACZKÓ-nyomda újból kiadta a református katekizmust, a református kuratórium az uralkodó elé járult kérvényével és annak betiltását kérte. JÓZSEF nemcsak hogy eleget tett a kérelemnek, hanem 1787 augusztus 7-én általános érvényű rendelettel intézkedett a tolerált vallások szimbolikus műveinek kiadására vonatkozólag. Eszerint a szimbolikus művek utánnyomása a tolerált vallások egyházi előjáróit illeti és mint azoknak a tulajdona kezelendő; tehát ha egy kiadó egyházi engedély nélkül ilyen művet utánnyomna, ugyanolyan büntetésben részesüljön, mint a belföldi művek engedély nélküli utánnyomója.⁶ Nyilvánvaló, hogy ennél a rendeletnél nem jogi szempontok vezették az uralkodót, hanem a protestánsok vallási szabadságát akarta ezáltal is teljesebbé tenni és toleráns valláspolitikáját e téren is keresztülvinni.

Arra is ügyelt a hatóság, hogy az utánnyomás szabadsága ne válhasson visszaélések forrásává és a szabadságból keletkező üzleti verseny ne adhasson alkalmat silány munkák kiadására. Ugyancsak a PACZKÓ-nyomda adta ki az új törvényszéki rendtartást (*Novus justitiarius ordo pro tribunalibus et foris judicariis Hungaricis*), amelybe azonban igen sok hiba csúszott be. A hatóságok nem késték példás büntetéssel illetni a felületes nyomdászt: az utánnyomat árusítását mindaddig megtiltották, amíg azt minden hibától meg nem tisztítja; kötelezték PACZKÓT arra is, hogy a már eladott hibás példányokat jóra becseréljék, végül pedig az ítéletet a hírlapokban is közzétették.⁷

II. LIPÓT, az utód, már teljességgel más szempontok szerint foglalkozott a szerzői jog kérdésével és alig néhány hónappal az uralom átvétele után, 1790 júliusában elővette ezt az ügyet. LIPÓT ugyanis már a reakciót képviselte és meg akarta akadályozni a politikai szempontból „rossz” könyvek elterjedését, amelyek II. JÓZSEF toleranciájának idején nagy számmal jelentek meg. Ebben a törekvésében nemcsak a megszigorított cenzúrát, hanem az utánnyomások általános eltiltását is fel akarta

⁶ Helyt. tan. Rev. libr., 1787, f. 1., p. 94 az Országos Levéltárban.

⁷ Rev. libr. 1786, f. 12., p. 12.

használni. De mivel a jogi helyzet és a császárok németországi hatalma mit sem változott, többszöri próbálkozása után is kénytelen volt mindent a régiben hagyni, azaz a belföldi művek utánnyomása ezután is tilos, a külföldieké pedig megengedett volt.⁸

Az 1775-i és 1781-i rendezés jogszerint csupán az osztrák tartományokra vonatkozott, de Magyarország közjogi csonkagsága folytán érvényük tovább terjedt oda is, ahová eredetileg nem szánták. Magyarországon a XVIII. század elejétől fogva gyakran találkozunk a régen megjelent s elfogyott művek utánnyomásával, ez 1775 után is előfordult és a bécsi TRATTNER utánnyomatait jelentős példányszámban vásárolta az ország.⁹ De a kezdetleges magyar irodalmi viszonyok mellett is rövid idő múlva szükségesnek mutatkozott az utánnyomás rendezése.

TAKÁCS ÁDÁM gyóni református pap 1793-ban panasszal járult a magyar helytartótanács elé. Ebben előadta, hogy PACZKÓ FERENC pesti nyomdásznál beszédeinek egy gyűjteményét adta ki,¹⁰ amiből most a második kötetet is közre akarja bocsátani. Csakhogy PACZKÓ most már nem vállalkozik annak kiadására, mert közben híre terjedt, hogy a pesti LANDERER MIHÁLY utánnyomatot akar belőle készíteni. Ennek eltiltását kérte.

TAKÁCS kérvénye zezugos utat futott be a főhivatalok közt, amelynek a során az osztrák hatóságok éppúgy véleményezték, mint a magyarok. A bécsi kamara azt kívánta, hogy kölcsönösség álljon fenn az utánnyomás tekintetében a magyar és az örökös tartományok között; azaz valamelyik Habsburg-tartományban megjelent könyvnek az utánnyomása a magyar és német tartományokban egyaránt tilos legyen, míg a külföldieké szabadon álljon. A magyar kancellária, a legmagasabb magyar kormányshé és a magyar érdekek legfőbb védője, nyomban kifejtette, hogy az 1781-i rendelet a magyar kancellária közreműködése nélkül jött létre, hatályát kifejezetten sohasem terjesztették ki Magyarországra és ott ki sem hirdették. Ezért, hangsúlyozza közjogi szempontból a kancellária, Magyarországra

⁸ St. R. 1790 : 2492; 1791 : 4893; 1792 : 301.

⁹ TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: A szerzői tulajdonjog és az alányomtatók, MKSzemle, 1938, 158—60. l.

¹⁰ Halotti huszonöt prédikációk, Pest és Pozsony, 1790—96, hat darab. (I. Pest, 1790, II—IV. Pozsony és Pest, 1792, 1794—96, I. és II. darabnak van második kiadása is, Pest, 1795.) Itt nyilván az első darabról van szó.

nézve most kell elsőízben dönteni a viszonosság kérdésében. Egyébként szembelyezkedik a bécsi kamara véleményével és a független magyar jogból kifolyólag azt hirdeti: „Magyarország, jóllehet ugyanazon uralkodó alatt áll, mégis a német tartományoktól független ország és ezért a kérdéses kölcsönösség úgy határozandó meg, hogy az örökös tartományok és a magyar királyság között az utánnyomás szabad és megengedett legyen.”

Az államtanácsban IZDENCZY, a magyar tanácsos, támadta meg elsőnek a magyar kancellária álláspontját, azt fejtegetvén, hogy a magyarok mindig csak akkor beszélnek közjogi szempontjaikról, amikor anyagi hasznót remélnek belőle. Az uralkodó természetesen a bécsi kamara álláspontját fogadta el s bevezette a reciprocitást. Már novemberben megjelent a helytartótanács körlevele, amely Magyarországon is eltította az utánnyomást; azonban itt is szabad volt a már elfogyott vagy az iskolai könyveket újra kiadni és szabad volt a szerző írásos engedélye alapján, továbbá a külföldön megjelent műveket utánnyomni; azonban az örökös tartományokban megjelent művek nem tekinthetők külföldieknek.¹¹

TAKÁCS ÁDÁM panaszára a hatóságok azon korban szokatlanul gyorsan hoztak döntést s bizonyára azért, mert időközben VÁLYI ANDRÁS, a pesti egyetemen a magyar nyelv tanára, hasonló panasszal állt elő. VÁLYI még 1793 elején kiadott egy idegenek számára írt, latin- és németnyelvű magyar nyelvtant meg egy hozzávaló chrestomathiát.¹² De az év második felében SZALLER GYÖRGY, a magyar nyelv tanára a pozsonyi gimnáziumban közrebocsátott két hasonló munkát,¹³ amelyekben VÁLYI a saját műveinek új lenyomatát vélte felfedezni. Panasszal fordult tehát a helytartótanácshoz és erkölcsi, valamint anyagi elégtételt kért.

Kétségtelen, hogy SZALLER nyelvtana módszerében és felépítésében teljességgel VÁLYIét követi, csupán azt bővíti s helyen-

¹¹ St. R. 1793 : 4460, 4721 és Helyt. tan. Rev. Libr., 1793, f. 1., p. 87 és 206.

¹² Fundamenta linguae Hungaricae — Grundlinien der ungarischen Sprache, Pressburg, 1793, névtelenül és A magyar nyelvnek könnyen és hasznosan lehető megtanulására vezető rövid ösvény, Pest, 1793.

¹³ Hungarica grammatica — Ungarische Sprachlehre, Pozsony, 1793 és Külömbféle példázatok és oktatások, Pozsony, 1793.

ként szinte szószerint egyezik vele. A magyar olvasókönyvében pedig a 48. laptól a 128-ig szóról szóra lenyomtatta VÁLYI művét, azzal a különbséggel, hogy a magyar szöveget magyarázó lábjegyzetek, amelyek VÁLYINál csupán latinul találhatók, SZALLERNál németül is előfordulnak. A 94—121. oldalak között sok önálló betoldás található, de egészben véve ez is VÁLYIRA hasonlít. Azt kell tehát mondanunk, hogy SZALLER nem utánnyomta, hanem plagizálta VÁLYI munkáját. Csakhogy az a kor, amely az írói önállóságra keveset adott, nem ismerte a plágiumot, a szerzői jogban sem gondolt annak megakadályozására, úgyhogy VÁLYI csupán utánnyomás címén ítéltethette el ellenfelét.

Amíg kérvénye a hatóságok lassan megszülető döntésére várt, megindult kettejük között az irodalmi csata. A *Magyar Hirmondó* 1793 december 6-i számában a VÁLYI vezetése alatt álló *Magyar Társaság* egyik tagja hívta fel a közönség figyelmét SZALLER plágiumára és ítélte el annak eljárását. Néhány nappal utóbb a magyar szellemi élettel egyébként is gyakran foglalkozó *Österreichischer Merkur*-ban (a december 14-i számban) jelent meg, bizonyára magyar ember tollából, egy hosszabb cikk, amely megismételte a *Magyar Hirmondó* vádját és igen éles hangot ütött meg SZALLERrel szemben. A pozsonyi professzor sem késett a válasszal. Már január 1-én egy külön kis kötetet adott ki, a két cikkre való tekintettel magyarul és németül,¹⁴ amelyben az ellene emelt vád alól akarja tisztázni magát, de ehelyett inkább a személyeskedés terére viszi át a küzdelmet.

Időközben a magyar hatóság is meghozta ítéletét. Elismerte, hogy SZALLER nyelvtana utánnyomatnak tekintendő, csakhogy ez tankönyv és a tankönyvek utánnyomása megengedett. Magyar olvasókönyvének a nagyobbik része is utánnyomat, ezért ennek további terjesztését eltiltották; az anyagi kártérítéssel pedig a rendes bíróság elé utasították VÁLYI-t.¹⁵ Tehát az utánnyomás kérdésének a rendezése, ez az első lépés a magyar szerzői jog kialakítása felé, már a plágiummal szemben is megvédte, legalább bizonyos mértékig, az írókat.

Ez a jogrendszer csak biztonságosabbá vált azáltal, hogy a kormány kevéssel utóbb, szintén egy adott esetből kifolyólag,

¹⁴ Istók Debretzenbe, Pozsony, 1-ső január 1794, és Der neue Eulenspiegel. Ein Neujahrs-Geschenk, Pressburg, den 1-sten Jänner 1794.

¹⁵ Rev. Libr. 1793, f. 1., p. 218.

a réznyomatokra is kiterjesztette az utánnymás eltiltását, megtiltván „az örökös tartománybeli művészeknek, hogy ugyanazon rajzokat ugyanazon formátumban előállítsák vagy másolják”.¹⁶ Bár ez a rendelet is, mint az 1775. évi első, kifejezetten csupán az örökös tartományok művészeiről szólt, alkalomadtán Magyarország területén is alkalmazást nyert.

Irodalmunk szempontjából kétségtelenül az a legfontosabb kérdés, hogy ezek a hivatalos intézkedések elősegítették-e a magyar irodalom fejlődését vagy sem. A kormány célja kétségtelenül az volt, hogy a magyar irodalom és a szellemi élet mozgását megnehezítse. Világosan mutatja ezt két rendelete, amelyek a kiadói jogot érintik. 1793-ban, nehogy a „rossz könyvek” továbbra is terjedjenek, ismételten utasították a magyar törvényhatóságokat, hogy ne engedjenek cenzurái engedély nélkül könyveket kinyomatni és hogy ezt nehezebb legyen kijátszani, elrendelték, hogy minden könyvön kötelező legyen feltüntetni a nyomdász nevét. Őt esztendővel később pedig a király megtiltotta, hogy belföldi szerző, a cenzúra kikerülése céljából, külföldön nyomtathassa művét.¹⁷

Mindezek az intézkedések már az 1790-es évek reakciójából fakadtak, amely a forradalom csíráit vélte mindenütt felfedezni és amely egyformán ellenségének tekintette a francia forradalmat, a magyar rendi alkotmányt és a magyarnyelvű irodalmat. Politikai és kultúrpolitikai intézkedéseivel valóban hosszú időre sikerült megbénítania a magyar szellemi életet. 1793 után, amint az TRÓCSÁNYI idézett összeállításából kitűnik, valóban megcsappantak az utánnymások Magyarországon, bár egészen el nem tűnhettek. A cenzúra akadékoskodása nagy mértékben megnehezítette ezeknek a létrejöttét is. Így amikor DUGONICS ANDRÁS híres GYÖNGYÖSI-kiadását sajtó alá készítette, a cenzúra néhány versszakot kihagyásra ítelt, jóllehet a GYÖNGYÖSI-művek már mind keresztülmentek a cenzúrán és akkor teljes egészükben engedélyeztettek. A szerzői jog kérdése ez alkalommal fel sem

¹⁶ St. R. 1794 : 350.

¹⁷ Rev. Libr. 1793, f. 1., p. 12, és St. R. 1798 : 3465. Érdekes, hogy ez utóbbi rendeletről még 35 évvel utóbb is azt mondták a hatóságok, hogy Magyarországön kevéssé ismert, v. ö. MKSzemle, 1940, 78—9. 1.

merült, hiszen itt régi, többször kiadott s elfogyott műről volt szó, amelynek új kiadását a rendeletek engedélyezték.¹⁸

Amíg az irodalmi értékű magyar művek kiadása ilyen bajlódással járt, addig a nagy TRATTNER cég minden különösebb akadály nélkül készíthetett utánnyomást a maga irodalmilag kevésbé értékes kiadványaiból. Úgy látszik, a TRATTNER-háznál bevett szokás volt, hogy a bécsi vállalat a sikerrel biztató kiadványaiból utánnyomatokat készített a pesti vállalat jelzésével, így egy 1800-ból származó hivatalos irat egyszerre két ilyen munkát is említ.¹⁹

A magyar nyomdászat és könyvkiadás fejletlenségének kell betudni, hogy a szomszédos Ausztriával, ahol pedig olyan sok magyarnyelvű vagy magyarvonatkozású kiadvány jelent meg, alig támadt jogi per az utánnyomásokkal kapcsolatban. Egy emberöltőnek kellett elmúlni, amíg az első ilyennek a nyomára bukkanunk.

1829 októberében SCHICK JÁNOS, a *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur, Theater und Mode* kiadója feljelentést tett WIESEN FERENC, a budai *Spiegel* szerkesztője ellen, amiért az lapjának mellékleteként a *Wiener Zeitschrift* divatlapjait adja utánnyomásban, még hozzá már 1828 júliusa óta. A feljelentés a különböző hatóságok szokásos útját járta be, csakhogy a hatóságok véleménye még ekkor sem volt egységes és határozott az utánnyomás dolgában. A magyar helytartótanács WIESEN pártját fogta, hangsúlyozván, hogy SCHICKnek nincs kizárólagos privilégiuma divatképeinek a kiadására, azt tehát mindenki utánozhatja, amint mindegyik újságíró is tetszés szerint felhasználhatja egy másiknak a cikkét. Viszont a rendőrminisztérium az osztrák szerkesztő mellett nyilatkozott; a magyar kancellária, közjogi okokból, vitatta az 1794 évi, a réznyomatok eltiltásáról szóló rendelet érvényességét és hangsúlyozta, hogy a Magyarországon egyedül érvényes 1793 évi rendelet csupán a könyvek utánnyomását tiltotta el. Még a legmagasabb birodalmi hatóság, az

¹⁸ Rev. Libr. 1796, f. 1., p. 6, 36, 42, 43, 64, 66.

¹⁹ Anweisung zum Mignaturmahlen, Pest, 1800, Nachdruck der Wiener Auflage és Sagen der ungarischen Vorzeit, Nachdruck. Lásd Rev. Libr. 1800, f. 4., p. 65.

államtanács kebelén belül is élénk vita keletkezett, amíg végre a királyi határozat megszülethetett. Ez az 1794-i rendelet értelmében megtiltotta WIESENNEK a bécsi divatlapok utánnyomását; de egyúttal megengedte, hogy a külföldi, pl. párizsi divatlapok mindenki számára szabadon felhasználhatók és utánnyomhatók legyenek.

Az uralkodó még 1829-ben meghozta döntését, csakhogy a hivatal között, ami az akkori bürokrácia mellett nem éppen csodálatos, elveszett az akta. Így a *Spiegel* még majdnem két esztendőn át hozhatta zavartalanul divatlap-mellékleteit, amíg 1831-ben SCHICK újabb sürgetésére az elveszett iratcsomót megkerítették és határozatának érvényt szereztek.²⁰

Ekkor már új és élénk életre ébredt a magyar irodalom s a szerzők jogaival maguk az írók (SCHEDEL-TOLDY FERENC, SZEMERE BERTALAN) kezdtek foglalkozni. A Kisfaludy-Társaság már egy tervezetet terjesztett az 1844-i országgyűlés elé az „irodalmi és művészeti jogok biztosításáról”. A tervezet nem nyert királyi szentesítést és a magyar szerzői jogot csupán a kiegyezés kora iktatta törvénybe.

KÓSA JÁNOS.

²⁰ St. R. 1829 : 3829, 6319.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Literátus Péter magyar kátéja, vagy ábécés könyve. Bécsben NAUSEA püspök 1551-ben a városi tanáccsal végigvizsgáltatja a könyvkereskedéseket. Ez a vizsgálat adatot szolgáltat arra, hogy 1550—1551-ben Bécsben egy PETRUS LITERATUS nevű katolikus egyházi férfiútól, a nyomdász által *Hungarische Pente Tafel*nek nevezett magyar nyomtatvány második kiadása van sajtó alatt.

AQUILA bécsi nyomdász 1551. február 3-án a következő vallo-mást teszi:

„Auch so hab ich diese Hungarische Pente Tafel zu drucken an-
gefangen, welche vormals auch in Druckh gewesen: Nachdem aber
der Petrus Literatus, weilend des Erwerdigen herrn Bischoffs zu Gran
Secretari, Autor desselben, darum etlich Wörter hat corrigirn wollen
haben, so hab ich daz Exemplar nach seinem Gefallen emendirt, dem
Erwirdigen Herrn Bischof zu Rab, weil es dem dedicirt ist, zuge-
schickt, ob es seiner Gnaden also im druckh auszugehen lassen gefellig.
Doch wo es F. G. gefellig, so will gehorsamtlich alle Exemplare über-
geben unnd weiter gar nichts, es sei fürdruckht oder nicht, an F. G.
fürwissen zudruckhen undterstehen.“

A vizsgálatot végző városi hatóság a jelentést mellékleteivel át-
küldte a püspökhöz cenzúra végett. A püspök ezt válaszolta vissza:
„Dieweil ich nicht ungarisch kann, mir auch die Ungarn unbekannt
seien, bin ich zu der Sach untauglich und trag keine Wissen“.¹

Mi az a „Pente Tafel“?

WIEDEMANN*) azt hiszi, hogy „ein allgemeiner nicht für ein be-
stimmtes Jahr gedruckter Kalender“. Ezzel szemben a *Tafel* = *Tabula*
szó technikai jelentése ebben az időben ábécés könyv, még pedig
tipikusan egyleveles formájú, meg több egyleveles nyomtatvány-
ból álló is. Négy ilyen táblája van a XV. századból pergament-
lapon a haagai Museum Meermannno-Westreenianumnak (10. D. 34.)
és egy müncheni gyűjteménynek is, amelyet PAUL LEHMANN ismertet

* WIEDEMANN THEODOR: Die kirchliche Bücher — Censur in der
Erzdiöcese Wien. (Archiv für öst. Geschichte, L. k. 219—223. l.)

az Abhandl. d. Bayer. Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Abt. NF. 3. 18. lapján. — A kinyomtatott tabulákról ERNST SCHÜTZ írt „*Das erste Lesebuch an der Lateinschulen des späten Mittelalters*“ c. alatt. (Gutenberg-Jahrbuch, 1929. 18. s. köv. 1.)

Ha a *Tafel* mellett a *Pente* szónak is szabad volna valamit jelentenie s azt jelentenie, amit jelent, t. i. a görög ötös számjegyet, akkor ez a mű öt táblából álló mű lett volna. Ot táblából állott azonban LUTHER *Kis Kátéja* is. És bár az esztergomi érsek titkáráról nem nagyon lehet feltételezni, hogy LUTHER *Kis Kátéját* legarchaisztikusabb formájában, falitáblaképen kinyomatta és a győri püspöknek ajánlotta volna, más részről azonban valami ilyen vallási mű lehetősége mellett az szól, hogy a nyomdász miért aggályoskodik olyan nagyon s miért nem meri a patrónus hozzájárulása nélkül „néhány szó“ korrigálását sem megtenni rajta?

A szóban forgó nyomtatvány tehát egy LUTHER kátéja archaisztikus formáját utánzó, öt táblából álló katolikus káté lehetett legvalószínűbben.

Ha persze a „*Pente*“ szóra más magyarázat kerül, akkor szó lehet arról, hogy ez a mű csakugyan táblákra nyomtatott magyar olvasókönyv, az első magyar ábécék egyike lehetett, mert az első — ennek az első kiadása, illetve a legelső — valamelyik annál is előbb megjelent ábécés könyv lehetett.

SZIMONIDESZ LAJOS.

Háromszázéves ismeretlen unitárius káté. Néhány éve már, hogy a GELEJI KATONA ISTVÁN hatalmas munkájának, az unitáriusok ellen hadakozó *Váltság Titka* harmadik kötetének táblájában régi nyomtatott szöveget pillantottam meg. Kifejtve és kiáztatva a bőrkötés alól az oda erősségnek becsirizelt lapokat, egy káté kérdéseit és feleleteit hámoztam ki, melynek címe: *Az Keresztyeni Tudománnak rövid sommában kötöt fundamentoma.*

Sajnos, a szerző nevét, nyomtatás helyét és idejét feltüntető címlap nem került elő, s hiányzik az egész első ív, mely az Előszót és ajánlást tartalmazhatta, valamint hiányzik a munka befejezése is. Csupán B, C és D ívek lapjait tudtam összeállítani, sőt ezekből is hiányzik a B₅ és D₅ jelzésű a hozzátartozó négy oldallal. A többi lapokból több példányt is kaptam, s különösen a B₆ és hozzátartozó B₇, valamint a D₆—D₇ lapok több példánya volt felvágatlanul egymás mellé illesztve a bekötési táblába.

Mínthogy a káté nyomási tükre kicsiny (5 cm széles és 10 cm magas), a GELEJI munkája pedig sokkal nagyobb alakban nyomtatott, a kis lapok mintegy másfélszeres alakban tétettek bele a táblába, aminek következménye, hogy a nyomtatott szöveg közepe sok helyen el

van vágva. Azonban a többszörös példányok segítségével mégis kiolvasható, pótolható a hiányzó rész, csupán jelentéktelen hiányok maradnak.

Remélve, hogy a GELEJI munkájának többi fennmaradt példányból sikerülni fog a hiányokat is felkutatni, *Az Út* 1934. évi 10. számában hírt adtam e leletről, miután azonban több példány megvizsgálása eredménytelen maradt, meg kellett elégednem a meglevő részekkel, s azokat szedtem össze és dolgoztam fel. Erről számolok be a következőkben:

A kátét úgy látszik 1648—49-ben nyomták a SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM nyomdájában Váradon, de valószínű, hogy nyomtatását soha be sem fejezték, ezért nem tud róla a világ. Sok hasonló című kátét ismerünk ebből a korból, elkezdve a BEYTHE ISTVÁN: *Köröztyen Tudománnak revid Summája* 1582. évi kiadásától a SIDERIUS sok kiadást ért *Catechismus*áig, mely Gyulafehérváron, Lőcsén és Váradon, (sőt román fordításban is) megjelent *A keresztyeni vallásnak és Hitnek Rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatott... summája* címen. Hasonló az 1637-ben Bécsben nyomtatott 36 számozatlan lapból álló: *A keresztyéni Tudománnak Rövid Sommája* is, azonban a mienk egyikkel sem azonosítható. Ezt világosan bizonyítja címe, de még inkább a tartalma, amelyből kétségtelenül megállapítható, hogy nem református, hanem unitárius szerzőtől való.

Ezért fejeztem ki azt a sejtelmemet, hogy a BOD PÉTER *Smyrñai Polycarpusa* 81. oldalán említett unitárius kátéről lehet szó, amelyet az 1638. évi emlékezetes dési „*complanatio*” után irattak velük, s amelyről azt írja BOD, hogy a fejedelem GELEJINEK adván ki azt cenzúrára, az ortodoxus püspök véleménye az volt, hogy „*nem elégséges a keresztyén vallás megtanolására semmiképen! Ezért el is mulatták annak oly formán való kinyomattatását, hanem aztán idővel másokat írtanak és nyomtattanak.*”

A káté szövegének hitvallási, teológiai vizsgálata kétségtelenné teszi, hogy az nemcsak hogy unitárius, hanem az unitárizmusnak is a legszélsőbb irányát képviseli. Nagyon távol áll attól az unitárius hitvallástól, amelyet a dési *complanatio* a bevett unitárius egyház hitvallásául elismert és előírt. A DÁVID FERENC szellemét követve, a gondolatszabadság utain messzi eltér az unitárius egyház hitvallási alapjától, mintha csak a legmodernebb unitárius gondolkodás évszázados előfutára lenne!

Az összeállított lapokból 93 kérdést és feleletet olvastam ki, amelyekben a hitvallás legfontosabb kérdései mind megtalálhatók, annyira, hogy a hiányzó befejezés nem sokat tartalmazhatott. Annyira eltér a *hivatalos* unitárius hitvallástól, hogy fel kell vetnünk a kér-

dést: vajjon csakugyan ez adatott volna be hivatalos hitvallás gyanánt? És számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy csupán egy magánember írta és adta nyomdába tíz évvel a dési gyűlés után, esetleg az I. RÁKÓCZI GYÖRGY halála körüli zavarokban bízva. Teológiai ismertetésére itt nem térünk ki, csak azt említjük fel, hogy az eleveelrendelés, kegyelemből való megigazulás tana és a szentháromságtan tagadása mellett a „mosogatás“-nak nevezett keresztségről azt tanítja, hogy az csupán a megtérő pogányokra alkalmazandó, keresztyén szülők gyermekeire felesleges. Az úrvacsora jelentősége pedig semmi más, mint hogy a testvéri összetartozást fejezi ki a gyülekezet tagjai között. Tagadja az emberi természet romlottságát, s azt, hogy tehetetlenek lennének a jóra, Isten parancsainak teljesítésére, hiszen Isten semmit sem rendelt, amire képtelen volna az ember.

A *kátét* valószínűleg 1648-ban adta nyomdába a szerző, nem várva be a cenzúrát, de annak lesújtó eredménye után a mű nyomtatása félbemaradt. A kis könyv soha napvilágot nem látott, míg most háromszáz év után elő nem kerültek annak töredékei. Érdekes, hogy éppen a nagy ellenfél, GELEJI püspök munkájának, az unitáriusok ellen hadakozó hatalmas könyvnek a táblája lett a börtöne, de így egyszersmind védelmezője, őrizője is háromszáz éven át!

Hogy a munka csakugyan Váradon nyomtatott a fenti időben, s ott is tétetett be a GELEJI könyvébe, azt igazolják a felvágatlan lapok, melyek mellett két ugyancsak felvágatlan nyomtatott részletét kaptam az 1648. szöködévre nyomtatott naptárnak (mégpedig a kettő azonos), az A ív második részét, s ebben a „börtök magyarázatát“, a január 1-től február 15-ig, majd április 15-től június 15-ig terjedő naptári részt. Ez a kis naptár 6 cm széles és 8,5 cm magas nyomási tükkörrel bír. A lapok felvágatlanul használtattak fel a bekötési táblába, ami csak a nyomdában történhetett, mégpedig a nyomtatást követő, ahhoz közeli időben. E naptár nyomtatási ideje feltétlenül az 1647. év legvégére teendő, a GELEJI munkájának előszava 1649. július 5-én kelt, s a könyv nyomtatása még ebben az évben befejeztetett. Úgy látszik, egyes példányok ott azonnal bekötettek, s nem lehetetlen, hogy a meglevő kötetekben még ott lappang háromszázéves oltalmazó börtönében a kis káté többi része is! Ennek előkutatása nem csupán könyvészeti szempontból kíváncsú, hanem hitvallási tartalmát illetően is.*

(Nagyenyed.)

MUSNAI LÁSZLÓ.

* A kis könyv részletesebb ismertetésére másutt térünk rá, itt csupán a könyvtudományt érdeklő általános tájékoztatást adván.

Galánthai gróf Fekete János a bécsi Corvinákról. 1787-ben a hely és nyomda, sőt a szerző megnevezése nélkül jelent meg a következő munka: „*Esquisse d'un tableau mouvant de Vienne. Tracé par un cosmopolite.*“

A szerző — amint az ismeretes, VOLTAIRE magyar barátja, galánthai gróf FEKETE JÁNOS — ígéretének csak egyik felét tartotta meg: képeket ad, ezek azonban mozgalmasnak alig nevezhetők. Bécsi városképének egyik „vázlata“ a *Bibliothèques* címet viseli (67—68. l.). Az alig harminc sor inkább felületességről, semmint franciás könnyedségről tanúskodik. Mégis érdemes vele foglalkoznunk, mert szerzője érdekes személyén kívül más magyar vonatkozása is figyelemreméltó.

Előő mondatában ugyanis egy lélekzetre a következőket kell az olvasónak tudomásul vennie: „A császári könyvtár bizonyos időben nyitva áll minden látogatónak, mindenféle értékes kéziratban egyike a leggazdagabbaknak Európában, mert magába foglalja annak [t. i. a könyvtárnak] maradványait, amelyet Corvin Mátyás annyi gondnal gyűjtött; minden tekintetben méltó a nagyszerű vázához, amely tartalmazza az emberi ismereteknek ezt az értékes tárát (digne à tous égards du vase superbe qui renferme ce dépôt précieux des connoissances humaines), csupán a keleti nyelvekben jártas munkások vannak kevesen [ott], hogy tele kézzel szórhatnák elrejtett kincseit az irodalom köztársaságába; és ezt a vállalkozást megkönnyíteni méltó lenne a nagy uralkodóhoz [II. Józsefhez], aki uralmát annyi címen ragyogtatja.“

C. M.

Homloklevél. SÁNDOR ISTVÁN *Sokféléjében* (VIII. Darab, 45—46. l.) a magyar szókönyvekről írva főlemlíti, hogy PÁPAI PÁRIZ FERENC *Dictionarium*-át BOD PÉTER „megbővítve, 's Német Nyelvvel, de feletőbb roszúl tolmátsolva Szebenben 1767-ben kiadta“. Majd ezt írja: „Ezen Könyvnek 1782-ben csak a' Homlok levele újulttmeg, mert a többi mind 1767-ből való“.

A „Homloklevél“ nyilván nyelvújítási szó (jóllehet SZILY nem szótározza). Jelentése kétségtelenül *címlap*. Ezt a jelentést igazolja egyébként éppen SÁNDOR ISTVÁN, amikor a „Homlokirás“-t így értelmezi: Titulus, Frons libri. — (V. ö. *Toldalék a' magyar-deák szókönyvhez a' mint végsőszőr jöttki 1767-ben és 1801-ben*. Béts, 1808, 156. lap.) Ma csak homlokiratról beszélnek. (V. ö. még *Pallas Lexikon*, IX. köt., 325. lap.)

C. M.

Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról. FRITZ MILKAU a modern könyvtárak személyzeti problémáiról írva a következőképp fakad ki: „In allen unseren Bibliotheken

gibt es aber nichts, was so knapp wäre wie die Arbeitskräfte.“¹ A Preussische Staatsbibliothek néhány éve elhunyt főigazgatójának ezt a kifakadását bizonyára sok tapasztalat, sok megoldatlan feladattal való küzdelem indokolta. A rohamosan növekvő könyvtermeléssel együtt jár, hogy a közönség önmagában mind kevésbbé igazodik el a könyvek rengetegében, igényei évről-évre nőnek a katalógusokkal és a könyvtári reference-szolgálattal szemben. A helyhiánnyal való küzdelem is mind több kezét foglalkoztat. Mit írt volna vajjon MILKAU, ha tapasztalatait nem német, hanem magyar könyvtárakban szerezte volna? A magyar könyvtáros előtt a német könyvtárak személyzeti állapota elérhetetlen utópianak látszik. A Preussische Staatsbibliothek személyzete 276,² a lipcsei Deutsche Bücherei 152, a müncheni Bayerische Staatsbibliothek 96, a bécsi Nationalbibliothek 92 főnyi személyzetéről számol be a *Jahrbuch der deutschen Bibliotheken*.³ Ilyen számokat vagy csak ezekhez hasonlót — az egy Fővárosi Nyilvános Könyvtár leszámításával — hiába keresünk magyar könyvtárakban. Az Országos Széchényi Könyvtárban például 24 tisztviselőről és 11 altisztőről, azaz 35 főnyi személyzetről adhatunk csupán számot. Ebbe a számba nincsenek beszámítva az Országos Széchényi Könyvtárhoz kinevezett, de más intézményeknél szolgálatot teljesítő tisztviselők, valamint a Könyvtárba beosztott, de a státushoz nem tartozó alkalmazottak, mint ahogy az ilyen évkönyvekben is, melyek az itt felsorolt adatokat szolgáltatták, csak a rendszeresített személyzetet veszik figyelembe.

A számok összehasonlításakor önkénytelenül is feltámad az emberben a kérdés: indokolja-e az itt felsorolt könyvtárak nagysága az ekkora személyzeti különbséget? A kérdésre, hogy mekkora legyen a személyzet, a könyvtártnak elég általános válaszokat adnak. E. REYER⁴ cikke nyomán alakult ki az a felfogás, hogy kedvező állapot, ha a könyvtár állományának 10.000 kötete esik egy tisztviselőre, de 20.000 kötetnél több egyre ne essék. Ezek szerint az Országos Széchényi Könyvtárnak 240.000, illetőleg legfeljebb 480.000 kötetet szabadna számlálnia. Ezt a számot pedig már régen meghaladta s a számításnak ez a módja máris nemmel válaszolt a fenti kérdésre.

A tisztviselők számának az állomány alapján történő megállapítása azonban nem vezet mindig kielégítő eredményre. Az így meg-

¹ Handbuch der Bibliothekswissenschaft. Hrsg. von FRITZ MILKAU. 2. Bd. Bibliotheksverwaltung. Leipzig, 1933. 640. l.

² Jahresbericht der Preussischen Staatsbibliothek 1935. Berlin—Leipzig, 1936.

³ Jahrg. 26/27. Leipzig, 1936.

⁴ Die amerikanischen Bibliotheken. ZBW. 1886. 121—129. l.

állapított szám más és más viszonyok között mást és mást jelenthet. Egy következetesen feldolgozott, jó katalógusokkal rendelkező, egyszerű könyvjelzetekkel ellátott könyvtárban nem katasztrofális, ha 25.000 kötet is esik egy tisztviselőre. Következetlen feldolgozás, komplikált szignatúrák, gyenge, át nem tekinthető katalógusok esetében 10.000 kötet is sok lehet.

A személyzet számának megállapításánál realisabb eredményre jutunk, ha a személyzet számát az évi gyarapodáshoz viszonyítjuk, hisz a könyvtár munkamennyisége — forgalmától eltekintve — az évi gyarapodás nagyságától függ. Mennyi esik tehát az itt felsorolt könyvtárakban az évi gyarapodásból egy-egy könyvtári alkalmazottra?

A *Preussische Staatsbibliothek* 1935. évi gyarapodása 109.822 drb. A 276 könyvtári alkalmazottra esik a tizedestörtek elhanyagolásával 397 drb.⁵

A *Deutsche Bücherei* évi átlagos 70.000 darabot közöl, így 152 alkalmazottjára 460 darab új gyarapodás esik.⁶

A bécsi *Nationalbibliothek* 1937. évi gyarapodása 58.609 drb, mely szám a *Jahrbuch*ban közölt két egymásutáni év állományadataiból számítható ki. A 92 alkalmazott mindegyikére 637 drb esik.

A *Bayerische Staatsbibliothek* csak a könyvek és kéziratok állományát közli. 1937-ben ezek gyarapodása 34.398 volt. A 96 alkalmazott mindegyikére tehát 358 mű esett.

Az *Országos Széchényi Könyvtár* 1939-ben 47.315 darabbal gyarapodott, mely számból a könyvek és kéziratok 23.382 kötetet tettek ki.⁷ Így állandó személyzetének mindegyikére a teljes gyarapodás figyelembevétele esetén 1351 drb, csupán a kézirat- és könyvgyarapodás figyelembevételével — a *Bayerische Staatsbibliothek* 358 kötetével szemben — 668 kötet jutott, vagyis a müncheni számnak közel kétszerese.

Viszont ha a teljes gyarapodást figyelembe vesszük, az *Országos Széchényi Könyvtár* egy-egy állandó alkalmazottjára több mint háromszor annyi gyarapodás esik, mint Berlinben, majdnem háromszor annyi, mint Lipcsében és kétszer annyi, mint Bécsben.

Lényegesen kedvezőbb a helyzet, ha a rendszeresített személyzetén kívül a könyvtárhoz beosztott, más státusba tartozó tisztviselőket, ösztöndíjasokat stb. figyelembe vesszük. 1939-ben ezek beszámításával hatvanhárman végeztek részben vagy egészben könyvtári munkát. (Ebbe a számba nincsenek beszámítva a könyvtárhoz kinevezett, de

⁵ Az idézett évi jelentésből.

⁶ Ez és a következők *Jahrbuch d. dt. Bibliotheken*, Jahrg. 28—29. Leipzig, 1937—1938.

⁷ Jelentés az Országos Széchényi Könyvtár működéséről az 1939. évben.

más intézményeknél szolgáló tisztviselők.) Tehát 63 személyt véve figyelembe, egyre 751 drb új gyarapodást számíthatunk, ami még mindig majdnem kétszerese a berlini és lipcsei egy személyre eső gyarapodási számnak.

Hasonló adatokkal szolgálhatna a többi magyar könyvtár is, egynek, a *Fővárosi Könyvtár*nak kivételével. Bár 122 főnyi személyzetének nagyobb részét a központnak és 14 fiókjának óriási forgalma (évi egymillió kötetnél több) foglalja le, mégis elsősorban kitűnő katalógusain tapasztalható, hogy személyzetére eső gyarapodás aránya nem a magyar, hanem a legjobban ellátott német könyvtárakéhoz áll közel.⁸

GORIUPP ALISZ.

Szemponatok irodalmi levelek meghatározásához. A MKSzemle előző két számában két értekezés jelent meg, melyek az irodalmi levelek meghatározásával foglalkoztak. Az elsőben az irodalomtörténész foglalta össze az ERNST-gyűjtemény „egy részének feldolgozásával kapcsolatban felmerült problémák gyakorlati eredményeit”,¹ a másodikban a filozófus fűzte hozzá a kérdéshez elméleti jelentőségű megállapításait s részletesebben foglalkozott azokkal a vonatkozásaival, melyek az „Országos Széchényi Könyvtárban ötven év gyakorlata folyamán” kialakultak.² Legyen szabad most harmadikként a történész szempontjait is fölvetnünk a kérdéssel kapcsolatban. A magunk részéről ugyan teljes mértékben igazat adunk JOÓ TIBORNak abban a tekintetben, hogy „a tudományos képességek mellett igen széleskörű tudás is kívántatik az irodalmi levelek feldolgozójától”, s az irodalmi adatok ismeretén kívül „a szó szoros értelmében otthon kell lennie a meghatározandó levelek korának szellemi életében”,³ röviden: módszeresen képzett irodalomtörténésznek kell lennie, aki ismeri az irodalomtörténet anyagát (adatok, korszellem stb.) és módszereit, megsegédeszközeit. Éppen ezért, tudomásunk szerint, a Széchényi Könyvtárban az elmúlt évtizedekben kevés kivétellel irodalomtörténészek

⁸ A Fővárosi Könyvtár évkönyve, 1938.

¹ CS. GÁRDONYI KLÁRA: Szemponatok irodalmi levelek meghatározásához. (MKSzemle, 1940, I. füz., 79—83. l.)

² JOÓ TIBOR: Szemponatok irodalmi levelek meghatározásához. (MKSzemle, 1940, III. füzet, 286—291. l.)

³ Ugyanezt mondja CS. GÁRDONYI KLÁRA is: „Az elmondottakból világosan kitűnik, hogy a felsorolt szempontokon kívül nem közömbös a meghatározásnál magának a feldolgozónak a személye sem, annak egyéni képességei, érdeklődése, fantáziája, kombináló képessége, gyakorlata és nem utolsósorban az anyag iránti szeretete, ami képessé teszi arra, hogy minden esetben az anyag sajátos természetéhez alkalmazkodjék”. (Id. cikk, 81. l.)

végezték az irodalmi levelek feldolgozását. Mégis azt gondoljuk, hogy — mert kéziratosságról és történelmi forrásokról van szó, főként pedig mivel JOÓ TIBOR olyan kérdéseket is említett értekezésében, melyek a história, archivalisztika és diplomatika területeit érintik — nem lesz érdektelen ezekkel a kérdésekkel is a szakszerűség követelményeinek megfelelően néhány szóval foglalkozni.

Mindenekelőtt magával a „levél”-l kell foglalkoznunk, mely a mi szempontunkból történelmi forrás. Úgy vesszük azonban észre, hogy JOÓ TIBOR ezt a forrásjellegét visszaveti a levél keletkezési idejére, mégpedig nem teljes joggal. A magunk részéről inkább tartjuk helytállónak azt a felfogást, mely szerint „a levél akkor születik, amikor írják, és ha az, akinek szól, el is olvasta, tartalmát tudomásul vette, *tulajdonképen* be is fejezte hivatását”.⁴ E megállapításban azonban, úgy látszik, elkerülte JOÓ TIBOR figyelmét az a finom disztinkció, amit itt a „*tulajdonképen*” szó jelent. Ez ugyanis nem zárja ki, hogy lehetnek kivételes esetek, amikor a levél további életre is szánva volt, hanem csak azt, hogy elsődleges hivatását, tiszta formájában, betöltötte. Hogy azután az utókor ezeket őrzi és történelmi forrásul használja, az más lapra tartozik. Az a körülmény, hogy lehetnek különleges levelek, melyek más célt is szolgálnak, mint például a JOÓ TIBOR által említett zsaroló levelek, ez még nem jelenti azt, hogy ez a levél eredeti, tiszta formája, melyre definíciót lehet építeni. Ugyanígy lehetnek esetek, mikor a levél megírásakor szerzőjének bizonyos különleges szándéka volt, mely fennmaradását célozta, ekkor azonban többnyire a levélnek valamilyen módosult formájával van dolgunk: a levél valami más, hiányzó eszközt pótol: körlevelet, naplót, hírlapot, folyóiratot, jelentést, vagy jogi iratot stb. Ekkor azonban nyilvánvaló, hogy a szükség folytán nyilvánul meg más cél, levél formájában.

KAZINCZY levelei például, mint éppen JOÓ TIBOR említi, „hírlapszámba mentek”. Ez azonban csak azt jelenti, hogy a levélnek nem tiszta műfaját alkotják és hogy nem egy, hanem több személyhez voltak intézve tudomásulvétel céljából. Ebből még nem következik, hogy írójuk tudatában volt annak, hogy levelei egykor „történelmi források” lesznek, hanem sokkal inkább az következethető belőle, hogy maga is éppen olyan efemer jellegűnek tekintette azokat, mint mi tekintjük a hírlapokat, melyeket elolvassunk s azután eldobunk, gyűjtésükkel csak egyes könyvtárak foglalkoznak. S hogy KAZINCZY sem szánta minden levelét a nyilvánosságnak, annak bizonyítéka egyik levele, amelynek befejező sorai a következők: „Méltóztassék ezt minyárt elégetni.”

⁴ U. o., 80. l.

Ami már most azt a megállapítást illeti, hogy vannak levelek, „melyeket írójuk nem pusztán valaminek a közlése céljából írt, hanem magasabb irodalmi igényekkel fogalmazott és egyáltalában nem a mulandóságnak szánt, hanem egykori publikációjukra, irodalmi szereplésükre számított”,⁵ szintén helyesbítésre szorul. Főleg, mintha „a mi gyűjteményünk legnagyobb és legértékesebb része éppen ilyen természetű” lenne. Aki ismeri a Széchényi-Könyvtár kéziratárának irodalmi leveleit, arra a meggyőződésre jut, hogy az a régi megállapítás, hogy a nagyság a szerénységgel egyenes arányban áll, ebben az esetben is kitűnik. Teljes joggal írja tehát FITZ JÓZSEF ezekről a levelekről,⁶ hogy azokat „nem azzal a szándékkal írták, hogy publikálják őket (noha irodalomtörténetíróink később tekintélyes részüket mégis közzétették)”. Eppen irodalmunk legnagyobbjai, egy ARANY JÁNOS, egy PETŐFI semmit sem akart oly kevésbé, minthogy leveleik, nemhogy az utókor, de még kortársaik előtt is ismertté váljanak.

Ha ARANY JÁNOS leveleiben olyanokat olvasunk, hogy „néha a litteraturában dilettanskodom”, vagy az *Elveszett alkotmányról*, hogy „az egész semmi érdekléssel nem bír” stb., ezekben nem lehet az utókor előtti szerénykedést keresnünk, hanem valódi, túlzott szerénység megnyilvánulásai azok.⁷ Maga ARANY LÁSZLÓ is azt írja e levelek kiadásának bevezetésében, hogy: „Talán nem fölösleges emlékeztetnem az olvasót, hogy a jelen kiadásban foglalt bizalmas levelezésben nem szabad gonddal kidolgozott írói műveket keresnie”.⁸ PETŐFIRŐL viszont BADICS FERENC írja, hogy „nagyon bosszantotta volna, ha fesztelenségében rálesnek, ha kihallgatják, ezért hogy barátainak eszébe ne jusson leveleit kiadni vagy akárkinek mutogatni, többször szándékosan használ egy-egy vaskosabb vagy csipkedő kifejezést”.⁹ Még ARANY JÁNOShoz versben írt levele sem irodalmi műfajként készült, hanem túlszaporító írói tehetségének üde megnyilatkozása személyes jóbarátjához, amint egész tartalmából kitűnik: „ne is írj inkább, hogysem bölcs gondolatokkal Terheld meg leveled s gyomrom, mert semmi bolondabb Nincsen, mint az okos levelek, s én iszonyú képen Irtódom tőlük, tán mert én nem tudok olyat Kompónálni, azért. Ez meglehet. Ámde hogy úgy van, Esküszöm erre neked tőröstésztára, dohányra És mindenféle.”... „Remélem rigmusban felelsz.”¹⁰

⁵ JOÓ, id. cikk, 286. l.

⁶ FITZ JÓZSEF: A könyvtár gyűjtőköre. (MKSzemle, 1937, 295. l.)

⁷ ARANY JÁNOS hátrahagyott iratai és levelezése. 3. kötet, 5. és 20. l.

⁸ ARANY JÁNOS hátrahagyott iratai és levelezése. 3. kötet, III. l.

⁹ BADICS F.: PETŐFI levelei. 14. l.

¹⁰ ARANY JÁNOSHOZ. BADICS F.: PETŐFI levelei, 99—100. l.

A levél magánjellegére vonatkozó megállapításunk érvényességéből nem von le semmit az a körülmény, hogy egyesek olyan igényekkel léptek föl leveleikben, hogy elvárták az utókor csodálatát. Egyrészt, mert ez már a levél lényegének meghamisítása, mert az már tulajdonképpen nem levél, hanem emlékirat, helyesebben „önforrás“ (s mint forrás már nem is föltétlenül hiteles, mert tendenciózus, írója nem közvetlen-önmagát adja, hanem szerepet játszik), másrészt mert régi nagyjainkra nem ez a törekvés jellemző. Sokkal inkább tartjuk a levél eredetibb s történeti szempontból becsebb formájának, mikor az öntudatlan forrás,¹¹ éppen annyira, mint például egy füles kancsó vagy egy fibula, mely csak a régész és történész kezében válik forrássá, annak idején nem forrás céljára készült. Különben is, hogy ki nagy ember, ki nem, azt az utókor szokta végérvényesen eldönteni s egyáltalán nem bizonyos, hogy a nagyság igényével fellépő s az utókor történetírói számára leveleket író egyének leveleit az utókor csakugyan megőrzi-e.

Ugyancsak foglalkoznunk kell e helyen a kéziratári és levéltári anyagok természetével és azok kezelésével, hiszen mindkét csoport történelmi forrás s mint tudjuk, SZÉCHÉNYI FERENCnek éppen az volt a szándéka, hogy a magyar történelem forrásanyagát megőrző gyűjteménynek vesse meg alapjait.

Hogy mi tartozik levéltárba s mi kéziratárba, arról már sok vita folyt könyvtárosok és levéltárosok közt s máig sem egyeztek meg teljesen. Annál is inkább, mert a levéltári felfogás rendkívül nagy átalakuláson ment keresztül az utóbbi évtizedekben, főleg a MÜLLER—FEITH—FRUIN-féle könyv megjelenése óta, mely a levéltártudományt egészen új alapokra fektette.¹² Régebben a francia racionális levéltárfelfogás volt az uralkodó, mely a levéltárak anyagát tárgyszerinti csoportokba igyekezett szétdobni s ezzel helyrehozhatatlan károkat okozott legtöbb helyen. Ezzel szemben ma már, a hollandok kezdeményezéséből, mindenhol az organikus szervezési elv, a proveniencia, helyesebben regisztratúra elve érvényesül. Eszerint: „a levéltári test organikus egész, az anyagot létrehozó szerv működésének szerves lecsapódása, melynek egysége meg nem bontható, meg nem zavarható s meg nem csonkítható. Tehát sem különböző szervek működéséből produkálódott anyagok össze nem keverhetők, sem egy-egy levéltári testen belül

¹¹ DÉKÁNY ISTVÁN is (A történettudomány módszertana, Budapest, 1925.) a források különböző fajainak elemzése alkalmával a magánleveleket „a gyakorlati élet aktái“ közé sorolja. Szerinte „értéküket az adja meg, hogy részei voltak az élet mindennapi mechanizmusának, tehát „maradványok“, az élet hátrahagyott melléktermékei“. 29. l.

¹² Németnyelvű fordítása: Anleitung zum Ordnen und Beschreiben von Archiven. Leipzig, 1905.

annak eredeti rendje meg nem változtatható (állagából iratok bizonyos szempontból ki nem szakíthatók, abba idegen hovatartozású iratok bele nem illeszthetők). Ellenkezőleg: ha az anyag eredeti állapota idők folyamán bármi ok miatt megzavarodott volna, az — amennyire csak lehetséges — helyreállítandó.¹³

Ez a felfogás azonban, könyvtáros szempontból, teljesen következetesen keresztülvitt formájában nem fogadható el, mert a történelmileg kifejlődött kéziratárral szemben az az álláspontja, hogy írók műveinek kéziratai levéltárba tartoznak „ha a szöveg a szerző által eszközölt javításokat mutat, vagy a szerző saját kezétől származik“, mert akkor annak ügykezeléséhez tartozik s így a „levéltári jelleg kétségtelennek tekintendő“,¹⁴ s ugyanez az eset irodalmi leveleknél is. Ezzel szemben a könyvtárosi felfogás szerint „ezek az irodalmi levelek hozzátartoznak az írói oeuvre-höz s ennek nyilvántartása végett a könyvtári rendszerezés alkalmazását kívánják“.¹⁵

Az mindenesetre kétségtelen, hogy a legfőbb különbség egy könyvtár kéziratára és a levéltár közt, hogy a kéziratár egyes darabokat gyűjt, a levéltár ellenben levéltárakat. A levéltár (a név maga félrevezető, mert hiszen nem leveleket gyűjt) hivatalok, intézmények, jogi vagy tényleges személyek stb. ügykezelésének iratait őrzi meg, eredeti, szervesen kialakult összetételükben.¹⁶ Ezzel szemben a kéziratár a könyvtárnak szerves alkotórésze, mely a saját értékelése alapján választja gyűjteményébe az egyes darabokat s ennek a módnak jogosságát nemcsak a hagyományosan kialakult rendszer, a megszokás igazolja, hanem a gyakorlati célszerűség is.

Hogy példával világítsuk meg a kérdést, tegyük fel, hogy ARANY JÁNOS levelet intézett a szabójához. Ez a levél levéltári ügykezelés szerint az illető szabó levéltárába tartoznék, annak ügykezelésének darabja. De arra senki sem fog gondolni, hogy ezt az egy darabot, mint X. Y. szabó levéltárát önállóan kezelje. Ezzel szemben a kéziratár az ilyen levelet is, mint ARANY JÁNOS szellemi hagyatékának egy

¹³ VARGA ENDRE: A proveniencia elve. (Levéltári Közlemények, 1938, 30. l.)

¹⁴ HERZOG JÓZSEF: Mi tartozik a levéltárba és a könyvtárba? (A Magyar Könyvtárosok és Lev. Egy. Évkönyve, I., 19. l.)

¹⁵ FITZ id. m. 296. l.

¹⁶ „Ein Archiv wird also nicht willkürlich gebildet, wie man die eine oder andere Sammlung historischer Handschriften zusammenstellt... Im Gegenteil, ein Archiv ist ein organisches Ganzes, ein lebender Organismus, der nach festen Regeln wächst, sich bildet und umbildet“. (MULLER—FEITH—FRUIN id. m., 4. l.)

darabját fogja megőrizni. Viszont ugyanígy ad absurdum vezetne, ha levéltárban csak „hivatalos” iratokat akarnánk hagyni, hiszen így az összes családi levéltárakat szét kellene dűlni s azokból minden magánlevelet kiemelni, mert hiszen azok nem hivatalos, jogi iratok. Nem is beszélve arról, hogy a kéziratár már csak azért sem lehet „a szellemi élet emlékeinek” teljes gyűjteménye, mert a jogi és hivatalos iratok is a szellemi élet emlékei, sokszor egyedüli emlékei.

A levéltári elv azonban még a proveniencia elvének legridegebb keresztülvitele esetében sem jelenti azt, hogy „szokásos levéltári kezelés mellett ... egyedül az a döntő, kinek a levelezéséhez tartozik” a kézirat. Ez az elv csak a felállítást illeti. Ettől eltekintve, a levéltárnak elenchusai éppen úgy feltűntetik a lényeges adatokat, mint a könyvtári katalógusok, a levelek „meghatározása” ott is szükséges, nem is beszélve arról, hogy a levéltárnak is lehet cédulakatalógusa.

Még egy félreértésre kell itt rámutatnunk, éppen a *meghatározás* szóval kapcsolatban. A meghatározás nem jelent katalogizálást, hanem elhatárolást, azonosítást s e tekintetben csakugyan a leglényegesebb három adat: szerző, címzett, időpont. A többi, mint kezdő és végző szavak, már másodrendű kérdés és inkább csak akkor van jelentősége, ha a levél írója vagy címzettje ismeretlen. Természetesen a *katalógus* még igen sok mindent feltűntethet: keltezés helyét, címzett lakhelyét, postai keletbélyegzőjét stb. Hiszen pl. ez utóbbi postatörténeti szempontból rendkívül becses lehet, mégsem gondoljuk, hogy a kutató munkájának ilyen mértékű megkönnyítése a könyvtáros dolga lenne. S főként mindez, hangsúlyozzuk, a *katalogizálás* és nem a *meghatározás* kérdése.

Az archivalisztika szempontjai után még meg kell emlékeznünk a diplomatika vonatkozásairól is. A kéziratár anyaga s maga az irodalmi levelestár anyaga ugyanis nemcsak egészen új és maganyelvű leveleket tartalmaz, hanem töménytelen sok latint is (és másnyelvűt), melyek történelmi szempontból legalább oly értékesek, mint a magyarok. „Második anyanyelvünk” a múlt század közepéig uralkodott szellemi életünkben s így nem csoda, ha a Széchényi-Könyvtár kéziratára olyan nagy tömegben tartalmaz ilyeneket (pl. KOVACHICH mintegy 12 kötet levele). Már pedig ezeknek a leveleknek egész rövidítésrendszere a középkor írására megy vissza. A kéziratár egész anyagának alapja a középkori. Kódexek éppen úgy föltételezik a latin nyelv és a paleográfia ismeretét, mint a későbbi XVI—XIX. századi latin levelek. Az átmenet észrevétlen és fokozatos s még legutolsó darabjaiban is sokat megőrzött a középkor hagyományából. A kéziratároshoz tehát ebben az esetben nem elegendő „a saját tudományos képzelete”,¹⁷ hanem ilyen irányú tudományos képzettségre is szüksége van.

¹⁷ Joó id. m., 290. l.

Az irodalmi levelek feldolgozójának sem árt, ha a diplomatika és paleográfia problémáival is megismerkedik, mert hiszen irodalmi levél nemcsak a XIX. században volt, hanem sokkal korábban is. Például VERANCICS ANTAL leveleit miért ne tartanók irodalmiaknak? A XVI. század leveleit pedig paleográfiai ismeretek nélkül még a legélénkebb fantáziával sem igen lehet elolvasni. Bizonyos alapismeretek, szakképzettség szükségesek ehhez, akkor még mindig marad elég tér, hogy a kéziratáros „vadászszenvedélyét“ necsak különböző „Lillák“ személyének tisztázása, hanem latinnyelvű rövidítések föloldása tekintetében elégtse ki.

CSAPODI CSABA.

Könyvkiadók csalárdságai a XVIII. században. A XVIII. századi könyvkiadás történetéhez hasznos egykorú adatokat tartalmaz GEORG PAUL HÖNN coburgi városi tanácsnoknak *Betrugs-Lexikon* című könyve (2. kiadás, Coburg, 1761), amelynek a könyvtárosokra vonatkozó fejezetét folyóiratunkban már ismertettük. A könyvkiadással kapcsolatban elkövetett visszaélések összefoglalását a *Buchhändler betrügen* című fejezete adja. HÖNN könyve a német kiadókat leplezi ugyan le, de minthogy a XVIII. században hazánkban a magánkönyvkiadók és magánnyomdászok (LANDERER, TRATTNER, ROYER, STREIBIG, WEBER stb.) bevándorolt, vagy a német viszonyokkal ismerős hazai németek voltak, az alább ismertetendő kiadói csalásokat a magyarországi magánkönyvkiadókknál is feltételezhetjük, annál inkább, mert adataink vannak rá, hogy egyes kiadói visszaéléseket a mi könyvkiadóink is valóban elkövettek.

HÖNN szerint a „*Buchhändler*“, akik alatt a kiadókat is kell értenünk, csalásaikat a következőképen űzik:

1. Ha egy másik könyvkereskedő kiadványait titokban utánnyomatják és hogy e saját kiadványaikat minél gyorsabban eladhassák, olcsóbban árúsítják, mint amennyiért a jogos kiadó tudja adni, s ezt azért tehetik, mert ők a szerzőnek nem fizetnek a könyvéért, mint a jogos kiadó. S minthogy ezért az ő kiadványuk jobban fogy, mint a jogos kiadóé, kárt okoznak neki.
2. Ha csonka (defect) könyveket adnak el tudatosan, s amikor a vevő felelősségre vonja őket, azzal a mentegetődzéssel állnak elő, hogy vagy a könyvkötőnél történt a csonkulás, vagy maga a vevő okozta azt, — s a hiányt nem pótolják.
3. Ha híres férfiaknak in Collegiis Academicis tartott előadásait lejegyeztetik s az előadó felülvizsgálata, sőt tudomása, engedélye nélkül kinyomatják, s hogy a gyanút elhárítsák magukról, idegen, vagy gyakran költött kiadó (erdichtete Verleger) nevét nyomtatják rá.
4. Ha régi, értéktelen könyveknek, amelyek nem kelnek, új címet adnak s hogy újakként hassanak, a széleit lereszelik, hogy a megbarnult papírszegélyt eltávolítsák és a könyv széle ismét fehér legyen.
5. Ha az újkiadású könyv évszámát meghamisítják olymódon, hogy újabb évszámot nyomtatnak legalább néhány száz példányára, — hogy mint új könyv érdeklődést kelthessen.

6. Ha nyomdahelyül Amsterdamot, vagy valamelyik hollandiai város nevét hamisítják a címlapra, hogy olyan árat kérhessenek érte, mint a hollandiai anyagért.¹

7. Ha címlapul és külső ívekül finom, fehér, — belső ívekül pedig durva, fekete (schwarzes) papirost használnak, amivel a könyvet átfestett koporsókhoz teszik hasonlónak.

8. Ha nem alkalmaznak figyelmes és szorgalmas korrektorokat, amivel mind a szerzőnek, mind a könyvnek nem csekély gyalázatot szereznek.

9. Ha rossz könyvek elé előkelő emberekkel iratnak előszót, akik a legjobb ajánlást írják, hogy a vevőket minél inkább hozzácsalogassák.

10. Ha a rosszul menő könyvekhez accessiókat, pótköteteket nyomtatnak, ezeket azonban nem a parte nyomatják, hanem immediate, hogy a jót a rosszal együtt eladhassák.

11. Ha új kiadásnál azt nyomtatják a címlapra, hogy *editio secunda correctior, emendatior, locupletatior*, — pedig a könyv még rosszabb, mint az első volt.

12. Ha egy már megjelent és jólmenő könyv címét nyomtatják kiadványuk címlapjára.

13. Ha az újságíró urakkal (durch die Herren Journalisten) havi folyóirataikba meg nem érdemelt magasztalásokat, vagy pedig gáncsoló, de rájuk hasznos bírálatokat iratnak, hogy a könyvkedvelőkben annál nagyobb érdeklődést keltsenek.

14. Ha úgy mesterkednek, hogy kiadványaik nyilvánosan megbélyegeztessenek, vagy elkoboztassanak, és a hóhérral elégettessenek, hogy annál nagyobb legyen az érdeklődés irántuk s a megmaradt példányok annál drágábban keljenek el.

15. Ha kéziratokat rég elhunyt előkelő és nagynevű tudósok neve alatt nyomtatnak ki.

16. Ha ívjelzésnél az ábécé egyes betűit átugorják, kihagyják, de a lapszámozást és a szöveget pontosan, helyesen folytatják. Így aztán a vásárló könyvkereskedők, akiknek a vásáron nincs idejük a collationáláshoz, azt hiszik, hogy a könyv annyi ívet tartalmaz, mint amennyit az utolsó ív betűjelzése mutat s ennek megfelelő árat fizetnek érte.

¹ Az 1751-i bázeli bibliának SZATMÁRNÉMETI PAP ISTVÁN által írt előljáró beszéde szerint a boroszlói kiadású példányok „közül sokakban *Amstelodam* vagyon feltéve“ kiadási helyül. Sőt ugyanott még azt is írja — olvassuk HARSÁNYI ISTVÁN: A magyar biblia (1927) című jeles művében —, hogy „ez után az Újtestamentum is kis formában, minden helynek feltétele nélkül, hol és ki által nyomtatott legyen, ugyanezen tipográfus által kinyomtatott“. A boroszlói 1725-i teljes kiadású bibliából eddig, sajnos, egy példány sem ismeretes, de a kis formájú Újtestamentum-kiadásból már előkerült egy ... példány, melynek címlapján *Amstelodam* szerepel kiadási helyül. (Ez a példány igazolja SZATMÁRNÉMETI PAP ISTVÁN ama tudósításának helyességét, hogy a Boroszlóban nyomtatott bibliák némelyikén *Amstelodam* szerepel.) Ezt a példányt PONGRÁCZ JÓZSEF pápai ... könyvtárnok vásárolta meg 1922-ben. (HARSÁNYI: i. m., 77—78. l.)

HÖNN e visszaélések felsorolása után ellenszerűl azt javasolja, hogy azokat, akik könyvkereskedői pályára lépnek, tovább kell iskoláztatni, mint eddig, ki kell őket képezni, hogy egy-egy könyv jóságát maguk is meg tudják ítélni, s ne csak kárukra tanuljanak; — hogy a kiadásra felajánlott könyvek megbírálására kérjenek föl tudós, értelmes embereket; — s a hatóság adjon ki könyvkereskedelmi szabályzatot, mely szerint a fenti visszaélések kemény büntetéssel, elkobzással büntetessenek; — privilégium pedig ugyanarra a könyvre két vagy több könyvkereskedőnek ne adassék.

TR. Z.

ISMERTETÉSEK.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. 1859—1934. A választmány megbízásából szerkesztette dr. GYÖRGY LAJOS főtitkár. Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Kolozsvár, 1937. 4°. [2] + IV + 344 + [2] lap.

1859. november 23-án, gróf MIKÓ IMRE kezdeményezésére alapították azt az egyesületet, amely azóta úgyszólván töretlenül, szinte minden tudományszakra kiterjedően hordozója, ápolója, művelője az erdélyi magyar tudományos életnek. Az alapítás ideje az abszolutizmus korára esett, ezért nem létesült egy nyíltan *tudományos egyesületnek* megjelölt intézmény, hanem csupán *múzeum*, amelynek létrehozására és fenntartására tömörültek egyesületbe azok, akik pártolták ezt a gondolatot. Az egyesület célja azonban — amit az alapszabályok némiképen kifejeztek is — valójában kettős volt: Erdély ritkaságainak, régiségeinek, természeti kincsei válogatott darabjainak összehordása mellett *az anyag tudományos feldolgozása is*, tehát egy bizonyos mértékben helyi jellegű egyesülés és gyűjtőtevékenység mellett a „tudományosságnak egy új templomot alkotni“.

Az *Erdélyi Múzeum-Egyesület* tudósai kutatásaik eredményeit szóban a tudományos előadásokon, írásban pedig az EME kiadványaiban mutatták be; a nyomtatásban megjelent értekezések előzőleg legnagyobbbrészt szóban is elhangzottak mint tudományos előadások. Ezek mellett az EME új előadástípust is vezetett be: a *népszerűsítőt*, s ha az EME 75 éves munkateljesítményét és működésének eredményeit lemérjük, úgy ezeknek a népszerűsítő előadásoknak a közművelődés szempontjából való jelentősége a maga területén nem marad mögöttes a szaktudományok terén elért nem egyszer világhírű kutatásoknak. Nevezetes életmegnyilvánulásai voltak még az egyesületnek az Erdély különböző városaiban rendezett vándorgyűlések is.

Az EME tagjai munkásságukat már egy évvel a megalakulás utáni időtől kezdve *szakosztályok* keretein belül fejtették ki. Előbb két, majd három, végül négy szakosztály volt: *Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, Természettudományi, Orvostudományi és Jog- és Társadalomtudományi* szakosztályok. Az első kettő a legkorábbi elkülönülés eredménye, a harmadik a Természettudományiból nőtt ki és összeolvadt a *Kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulattal*, a negyedik

pedig 1906-ban alakult meg. A szakosztályok megalakulása és fejlődése-átalakulása azonban nem volt zökkenőmentes: igen heves szervezeti harcokkal járt együtt. Az idők során különböző mértékű volt a kapcsolat az EME és az egyes szakosztályok között, a természetes és szoros viszony mellett egyes periódusokban szinte még a névlegesnél is lazább. Döntő jelentőségű volt az a küzdelem, amely hosszú éveken át folyt az EME *gyűjtőtevékenységét*, illetve *tudományos munkásságát* fontosabbnak, sőt szinte kizárólagosnak tartó, vagyis az EME műzeumi, illetve tudományos jellegét kidomborítani kívánó két tábor között: a *múzeális és akadémikus felfogás* közötti erős összetűzés. Ez az ellentét az EME alapításának körülményeiből eredt, amikor — mint már említettük — a politikai helyzet kényszerűsége folytán nem volt lehetséges egy *erdélyi magyar tudóstársaság* megalakítása.

Az 1906-os alapszabálmódosítást követő rendezett helyzetet a háború és az uralomváltás borította fel. Az EME szorosan hozzá-nőtt a kolozsvári egyetemhez (az egyetem alapításakor az állam és az EME között megállapodás jött létre, amely biztosította az EME gyűjteményeinek használatát az egyetem számára és amelynek értelmében az EME egyes tárainak igazgatói az egyetem megfelelő szak-professzorai lettek), az uralomváltás pedig előzte az egyetem tanárait és tudományos munkásait. Az EME természettudományi és orvostudományi kutatói különösen sokat vesztek az egyetem magyar jellegének megszűnésével — ha itt lehet egyáltalán fokozatokról beszélni —, hiszen elvétellettőlük ezáltal a laboratóriumi, intézeti kísérletezés és klinikai munkálkodás lehetősége. Az EME jogi helyzete is nehezen tisztázódik az új uralom alatt és bizony már benne jártak a huszas években, mikor — egyik szakosztály a másik után — ismét megkezdhette működését, a jogtudományi meg éppen csak 1931-ben. Pedig ez utóbbinak a kétféle előadáson és vándorgyűléseken kívül éppen olyan működési területei is voltak, amelyek a nép egészen szegény rétegei számára jelentettek áldásos segítséget. Ilyenek voltak a *Néphivatal* (a szegények ingyenes jogi tanácsban való részesítésére alakított szerv), a *Tüdőbeteg Gondozó Intézet*, a *Patronázs-munka*, a *Főiskolai Szociális Telep*.

A román uralom alatti időben való működés nehézségeit mutatja, hogy a tervezett előadások egy része, engedély hiánya folytán, kényszerűségből elmaradt. A történeti szakosztály ezidőben mégis megtartott népszerűsítő előadásai viszont egymással már szerves összefüggést mutatnak: az egy cikluson belül helyet foglaló előadások egy vezető gondolat köré csoportosultak. *Erdély művelődése*, *Erdély középkora*, *a magyar kritika*, *a vallások szerepe Erdély művelődésében*, *az erdélyi közszellem*, *a történelem nagy művelődési mozgalmai* stb. voltak ezek az átfogó gondolatok. Az előadássorozatok középpontjába tehát

Erdély került; az erdélyi magyar életre nehezedeő új és keserves abszolútizmus alatt Erdélynek szellemi eszközökkel *önmagából* való megerősítését az EME alapításának korához hasonló időben *ugyanazon erdélyi lélek* munkálta.

A kezdet körülményeinek nehézsége ellenére való hatalmas lelkesedés, a megindulás buzgalma után való hanyatlás, szervezett küzdelmek, felemelkedés, összeomlás, újjáéledés, vergődés és kitartás háromnegyedévszázada alatt a négy szakosztály összesített adatai 2509 tudományos és 776 népszerűsítő előadást mutatnak, az egyesületből kiinduló tudományos irodalmi munkásság pedig 600-nál több önálló művet és különlenyomatot és 180 kötetnyi folyóiratban 52.000 lapot és 500 táblamellékletet tesz az EME multját kutató elé. *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedévszázados tudományos működése* című könyv ezt a működést és ezt a munkateljesítményt adja elő és jegyzi fel. Az EME már az 1909-es jubileum alkalmával elhatározta, hogy az évfordulónak irodalmi emléket állít, a nagy műnek készülő vállalkozás azonban félbemaradt. Ha anyagi helyzete rosszabb volt is s a körülmények súlyosabbak voltak is, 1934-ben megújította elhatározását. Az előkészületek megmutatták azonban, hogy a 75 év történetének hű részletezésére és a gyűjtemények multjának, anyagának és helyzetének ismertetésére az EME akkori rendezetlen időszaka nem alkalmas s egyelőre csak arra lehet vállalkozni, hogy kimutassák, a szorosan vett tudományos téren milyen működést fejtett ki az egyesület, s 75 éves munkája milyen nyomokat hagyott a magyar tudományosságban és közművelődésben.

Az 1937-re elkészült munka, GYÖRGY LAJOS *Bevezetése* után, négy fejezetben a négy szakosztály történetét adja elő (RAJKA LÁSZLÓ, BALOGH ERNŐ, PATAKI JENŐ és OBERDING JÓZSEF GYÖRGY) — a megalkulás és működés történetének vázát nyújtva és feljegyezve szakosztályok szerint 75 esztendő előadásainak előadóit és az előadások címét. Számtalan előadó nevét és számtalan nagyjelentőségű tudományos eredményt jelző előadáscímet szeretnénk felemlíteni — kezdve BRASSAI SÁMUEL bámulatosan sokoldalú szereplésén — de egyesek elősorolása, talán szándékolatlanul ugyan, de értékelésnek tűnhetnék fel. Éppen a *Magyar Könyvszemle* nem mellőzheti el azonban legalább az arra való emlékeztetést, hogy az EME történeti szakosztályában mutatott be a Múzeum könyvtárának őre, SZABÓ KÁROLY, a *Régi Magyar Könyvtárt!* Ebben a szakosztályban elhangzott még néhány bibliográfiai tárgyú előadás: ERDÉLYI PÁL (Mátyás király könyvtáráról), GYALUI FARKAS (A strassburgi egyetemi könyvtárról), LUKINICH IMRE (Bethlen Kata könyvtáráról), SZENTIVÁNYI RÓBERT (A Breviarium Grimani), THURY ZSIGMOND (Szombatos kódexek az Erdélyi Múzeum kéziratárában).

A könyv ötödik részében VALENTINY ANTAL az *EME kiadványainak könyvészeti leírását adja az 1859-től 1934-ig terjedő időszakban*. VALENTINY bevezető soraiban rámutat arra, hogy az EME érdemeinek könyvészeti összeállítás útján való bemutatása úgy történhetnék meg legjobban, ha névjegyzéket és tárgymutatót tudna készíteni az összes kiadványokról. Ehhez azonban több esztendei munkára lenne szükség. Így azután néhány egyéb kiadvány felsorolása mellett könyvészeti összeállítása az egyesület kiadványaiból készült különlenyomatok jegyzékét adja. Erre a megoldásra az a megfontolás vezette, hogy a folyóiratok munkatársai a legjelentősebb tudományos kutatásuk eredményeit feltáró dolgozataikból készítettek nyilván különlenyomatokat. Hangsúlyozza VALENTINY azt is, hogy a tudományos intézetek szakkönyvtárai manapság különös figyelmet fordítanak a különlenyomatok gyűjtésére, hiszen egy tudományos kérdés tanulmányozásánál a 'reávonatkozó különlenyomatgyűjtemény óriási könnyebbséget jelent a nehezen hozzáférhető és főleg nehezen kölcsönözhető folyóiratokkal szemben.

VALENTINY összeállítása négy csoportra oszlik. Az I. az EME folyóiratait és más időszaki kiadványait sorolja elő. Itt az egyesület központi kiadványai közt foglalnak helyet az EME *Évkönyvei* és a vándorgyűlések *Emlékkönyvei* mellett az *Erdélyi Tudományos Füzetek*; az egyes szakosztályok kiadványai sorában pedig egyebek közt az *Értesítő*, a *Múzeumi Füzeteket*, a *Botanikai Múzeumi Füzeteket* találjuk. Az EME nagy hírű folyóirata, az *Erdélyi Múzeum*, részben központi kiadványaként szerepel, részben, mint a történeti szakosztályé. Az 1917-től szünetelő folyóirat 1930-ban támadt fel és azóta ismét megszakítás nélkül áll rendelkezésére az összes szakosztályok tudományos kutatásai eredményeinek közzétételére.

A II. csoport néhány különálló tudományos munkát és alkalmi kiadványt, a III. pedig adminisztratív kiadványokat (alapszabályok, névkönyvek, *duplumjegyzékek*) tartalmaz.

A IV. csoportban adja VALENTINY az EME kiadványaiból készült különlenyomatok könyvészeti leírását. A majdnem 550 címet magába foglaló jegyzék elsőrendű bibliográfiai kézikönyv. Tekintve pedig, hogy a kötetnek névmutatója van, a különlenyomatjegyzék könnyen összekapcsolható az egyes szakosztályok működésével.

Amit az egyes szakosztályok történetének írói e munka első négy fejezetében elmondtak, az összefoglalva tükröződik vissza ebben az utolsó, könyvészeti részben. Megmutatja, hogy *miért* volt az EME háromnegyedévszázados munkássága és parancsolóan jelöli meg az utat, hogy *miért* legyen a jövőben: *a tudományért és Erdélyért!*

HARSÁNYI ANDRÁS.

Die Relation des Jahres 1609. In Faksimiledruck herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von dr. WALTER SCHÖNE. Leipzig, 1940. Harrassowitz. 8° [226] 28 l. [Die deutsche Zeitung im ersten Jahrhundert ihres Bestehens. 1609—1700. II.]

A német újság történetének első évszázadát ismertető kiadványsorozat második kötete — a wolffenbütteli „Aviso 1609“ facsimileje után — ennek testvérlapját, a „Relation 1609“-t közli. A két első német hetilap egyetemes hírlaptörténeti jelentőségéről, valamint az *Aviso* magyar vonatkozású híreiről előző cikkünkben már szólottunk (v. ö. *MKSzemle* 1940. 127—133. ll.). Ennek kiegészítéseképpen vessünk egy pillantást az ú. n. „strassburgi“ *Relation* első évfolyamára.

A *Relation* első számának keretdíszes címlapján ezeket olvassuk: „*Relation: / Aller Fürnem- / men vnd gedencckwürdigen / Historien so sich hin vnnd wider / in Hoch vnnd Nieder Teutschland auch / in Franckreich, Italien, Schott vnd Engelland, / Hisspanien, Hungern, Polen, Siebenbürgen, / Wallachey, Moldaw, Türckey etc. Inn / diesem 1609. Jahr verlauffen / vnd zutragen möchte. / Alles auff das trewlichst wie / ich solche bekommen vnd zu wegen / bringen mag in Truck ver- / fertigen will.*“ A többi 51 számozott példány címlap nélkül jelent meg és az első levélen, keskeny fejléc alatt, mindjárt a „*Zeitung aus . . .*“ kezdetű híradások következnek.

Az első szám egy január 8-i kölni jelentésen kívül még az előző év decemberében beérkezett külföldi jelentéseket foglalja össze. Ezzel szemben az *Aviso* legkorábbi tudósítása január 1-én kelt. JOHANN CAROLUS, a *Relation* kiadója, az első számhoz írt előszóban „az évek óta megjelenő ordinari avisa continuálását“ jelenti az olvasónak. E kijelentés egy 1609 előtti nyomtatott újság feltételezésére adott alkalmat. De WALTER SCHÖNE véleménye szerint, az 1600-as évek elején „ordinari avisa“ alatt az „ordinari“ postajáratokkal egyidőben kiadott kéziratos jelentéseket értették és JOHANN CAROLUS nyilván ilyen kéziratos újságoknak sajtó alá rendezésével indította meg az első nyomtatott hetilapot.

Az eddigi szakirodalom a *Relationt* JOHANN CAROLUS ismert strassburgi könyvkiadó vállalkozásának mondotta. W. SCHÖNE ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy Strassburgban két JOHANN CAROLUS nevű könyvkiadó is működött. Míg az első már 1575-ben adta ki első nyomtatványát, a másik csak 1599-ben szerezte meg a strassburgi polgárjogot. Utóbbi 1604-ben TOBIAS JOBIN híres nyomdáját vásárolta meg s mint könyvárus és kiadó egészen 1628-ig követhető nyomon. JOHANN CAROLUSnak, a *Relation* kiadójának neve 1634-ig szerepel az újságon; mivel személye az említett két kiadó egyikével sem azonosítható, az újság strassburgi eredete csupán valószínű feltevésnek minősíthető.

A „strassburgi“ *Relation* és a wolffenbütteli *Aviso*, leggyakrabban Prágából, Bécsből, Kölnből, Velencéből és Rómából beérkezett jelentések alapján, az 1609. év európai eseményeit adja hírül. Az egykorú semestrális vásári újságok nemcsak üzleti érdekű, hanem a vásári tömegeknek szánt, igen változatos tartalmú híreivel szemben, tudósításaik határozottan politikai jellegűek. A két újság híryanagának tervbevett synoptikus vizsgálata lesz hivatva megállapítani, hogy jelentéseik közös forrásból származtak-e és hogy a közös forrásból eredő híreket a más környezet, a közvélemény és szóbeszéd mily módon befolyásolta. Ez az összehasonlítás általános hírlaptörténeti tanulságain kívül elsősorban mindkét hetilap igen gazdag, magyar vonatkozású híryanaga miatt érdekelne bennünket. A jelentések átolvasásával azt már megfigyeltük, hogy magyarországi híreik csak részben egyeznek. Bár több híradás szó szerint azonos, mások meg csak részleteikben, vagy az előadás módjában térnek el, sok olyan hír is akad, amely csak az egyikben, vagy másikban olvasható. A *Relation* általában jobban tájékozott és a magyarországi, vagy magyar vonatkozású eseményekről határozottan többet tud. De előadási módja meglehetősen szűkszavú. Így pl. a II. Rudolf császárhoz érkezett török küldöttség prágai tartózkodásáról és tárgyalásairól a *Relation* csak a politikai fontosságú híreket hozza. Az *Aviso* ezzel szemben a török küldöttség tagjainak a prágaiakat megbotránkoztató életmódjáról, a császári kihallgatás minden részletéről, az ajándékokról és a lakosság hangulatáról — nyilván szem- és fültanú elbeszélése alapján — kimerítő tudósításokban számol be.

Az első két német hetilap nemcsak a német birodalomban, hanem a szomszédos országokban is számos követőre talált. Antwerpenben a *Nieuwe tidinghen* (1619), Londonban a *Weekly Newes from Italy etc.* (1622), Amsterdamban a *Courant* (1623), Párizsban a *Gazette* (1631), Lissabonban a *Gazeta* (1641) nyitotta meg a XVII. században igen elterjedt hetilapok sorát. A *Mercurius Veridicus* (1705—1710) — a legelső magyarországi hírlap — a Rákóczi-felkelés eseményeit kezdetben szintén hetenként adta hírül.

HUBAY ILONA.

M. Tótfalusi K. Miklósnak maga fzemélyének, életének és különös tselekedetinek mentsége. *Mellyet most ujjolag kinyomtatattak Tolnai Gábor bérekefztő-beszédével.* Gyomán, Nyomtatattott Kner Izidor betűivel 1940. efsztendőben [2] 123 [3] l. — 8°.

„Amikor elhatároztuk — írja a kiadó KNER IMRE —, hogy a könyvnyomtatás feltalálásának 500-ik évfordulójára újra kiadjuk a Mentséget, ... úgy éreztük, hogy az ünnepi alkalomhoz is, a Mentséghez is méltóbb, ha az új kiadás az ősi mesterség eredeti eszközeivel, kéziszedéssel készül s betűről-betűre haladván végig az egész szövegen,

el lehet mélyednünk annak minden részletébe. " Talán az egyetlen helyes szempont a mesterségét (bízást mondhatnám: művészetét) szerető, annak multja iránt érdeklődő vérbeli nyomdász számára, de tagadhatatlanul szubjektív szempont, a nyomtató *művész* szempontja, akinek inkább az újradíadás, az újraalkotás artisztikumában telik kedve, mintsem a bibliográfus tökéletes hasonmásra törekvésében. Természetes, hogy a két felfogás között óriási a különbség még akkor is, ha az eredeti szöveg helyesírásához ragaszkodik a nyomdász, amint ezt KNER tette. A bibliográfus azonban ezúttal bocsásson meg a kiadónak! Az ízléses kiállításért, a gondos nyomtatásért és azokért a megállapításokért, amelyeket TÓTFALUSI nyomtató eljárásáról a kiadó utószavában elénk tár s amelyek csak így, ilyen sorról-sorra, betűről-betűre haladó újraszédés és nyomtatás közben világosodhatnak az elmélyedő nyomdász előtt, valóban csak elismeréssel adózhatunk. A rideg nyomtatott lapok csak rosszul palástolják azt a szeretetet, amellyel KNER tragikus sorsú nyomdászeldője önvallomásainak újrayomtatását végigkísérte.

A kötethez TOLNAI GÁBOR írt finom, meglehangú utószót TÓTFALUSI pályájáról, külföldi dicsőségéről s arról a szélmalomharcról, melyet a megnemértés és kicsinyesség ellen idehaza folytatott, míg az irigyek és rágalmazók keze belé nem fojtotta a szót.

Bibliofil körök bizonyára örömmel fogadják a *Mentség* új kiadását, s a mindössze két példányban ránkmaradt mű gondosan készült betűhű szövegének közzététele, úgy hisszük, tudományos szempontból sem volt haszontalan.

VARJAS BÉLA.

Szentkúty Pál: *Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra” történetéhez.* Budapest, 1940. A Magyar Bibliophil Társaság kiadása. 114 [2] l. — 2°.

A nyomdász- és könyvtörténet egyik legfontosabb stúdiuma a nyomdai betűmintakönyvek vizsgálata. Különösen az újkori könyvnyomtatás összefüggéseinek és kapcsolatainak megvilágításánál könyvnyíti meg a kutatást, hiszen külföldön a XVI. századtól kezdve a betűk és nyomdai cifrák tömkelegében eligazodni s ezek eredetének kérdését kibogozni igen nehéz feladat. Ebben a munkában jó szolgálatot tehet, sőt a vizsgálódás eredményét döntően befolyásolhatja egy-egy nyomda betűmintakönyvének ismerete. SZENTKÚTY PÁL régi hazai nyomdáink mintakönyveiről szóló kitűnő összeállítását és fejtegetéseit éppen ezért csak hálással fogadhatja a tudomány.

Munkájának élvezetesen, széles perspektívával megírt bevezető fejezetei a külföldi mintakönyvek első jelentkezéséről és a magyarságnak már kezdetben a latin betű, a latin szellem mellett történet állásfoglalásáról, valóban a kiváló bibliográfus és könyvtári szakember ava-

tott tollára vallanak. Nem hagyhatom azonban szó nélkül azoknak az adatoknak bizonytalanságát, amelyeket Magyarországnak a könyvnyomtatás áldásait a Balkán felé vállalt közvetítő szerepéről felsorol. Erről így ír: „Az egész balkáni szláv tér, a török hódoltság alatt nyögő bolgár, román és szerb nép „liturgia slavona“-szükségletét erdélyi könyvnyomtató-műhelyek elégítik ki a XVI. század derekától. E korban 9 ószláv, 11 román, 16 szerb, 16 görög kiadvány jelenik meg magyar nemesek és szláv patriciusok jóvoltából“. Nem értem, hogyan illik ebbe a sorba a „16 szerb“ könyv adata? Mert, ha a XVI. századra vonatkozik, akkor nyilvánvaló tévedés, ha pedig nem, akkor nincs helye a kivétel nélkül XVI. századra vonatkozó adatfelsorolásban, illetőleg ez esetben meg kellett volna mondania, hogy milyen időből való. „Szerb“ könyvet ugyanis sem Erdélyben, sem a királyi Magyarországon a XVI. században nem nyomtattak. A XV—XVI. század folyamán Zenggben, Fiumében, Zágrábban és Varasdon kiadott szláv (részben horvát) egyházi könyveknek, melyek a nemzeti ritusú, de a római egyházhoz tartozó horvátok számára készültek, édeskevés közük van a keleti kereszténység szerbjeihez. De a 16 görögnyelvű könyv sem tartozik ebbe a felsorolásba, minthogy ezek hazai használatra készült tankönyvek (szövegek és nyelvtanok). — A gyulafehérvári oláh könyvek nyomtatójának nevét SZENTKÚTY nyilván a román LORINT = LÖRINC-alak elírása alapján írja tévesen LORÁNTnak.

Ezek után térjünk rá a mintakönyvek kérdésére. Ilyeneket nálunk a nyomdák igen későn kezdenek készíteni. Ha ismerjük a mintakönyvek célját és rendeltetését, akkor ezen alig fogunk meglepődni. M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓSIG Magyarországon egyetlen nyomdászról sem tudunk, aki hivatásos betűmetsző is lett volna. A nyomdák betűkészleteket, illetőleg azok matricáit külföldről szereztek be, s idehaza legfeljebb kiegészítésképpen készítettek egy-egy betűt a garnitúrához, általában azonban a már készen kapott matricákból öntötték ki a szükséges betűmennyiséget. Rendszerint egyetlen nyomtatványukra rászedték betűkészletük összes fajtáit. A brassói nyomda például saját összeállításom alapján a XVI. században 60 évi működése idején az ismeretes kiadványai szerint összesen 18-féle szövegbetűt használt. A betűk gyors elhasználódását figyelembe véve, a nyomtatványok tanúsága szerint is egyszerre 6—8-fajta betűnél többje a nyomdának sohasem volt. Ezt a kis készletet a nyomdász könnyen a fejében tarthatta s kisszámú megrendelője számára akár egyetlen nyomtatványán is bemutathatta. Nem volt tehát szüksége mintakönyvre. Ugyanez a helyzet ekkortájt a szedhető könyvdíszekkel is.

Az első hazai mintakönyveinket megelőző itthoni viszonyokkal az említett értelemben SZENTKÚTY nem foglalkozik, ellenben megkísérli

felvázolni azt, hogy a magyarországi nyomdák a XVI—XVII. század folyamán honnan szerezhették betűkészletüket. Sajnos, részletmunkák hiányában, mindez sötétben való tapogatódzás. Vajjon HONTERUS — például — csakugyan HENRICPETRITől vásárolta-e ismeretes kurzíváját, ahhoz mindenekelőtt tudni kellene, hogy a típus valóban HENRICPETRITől származik-e? De a GULYÁS-féle összehasonlítóssal, amelyre SZENTKÚTY hivatkozik, baj van. A HONTERUS által 1535 óta használt kurzíva ugyanis nem azonos (emennek betűi egyenetlenebbek és sokkal több a ligatúrája), csak hasonlít HENRICPETRI SENECA-kiadványának (1550) kurzívájához. HENRICPETRI 1550-ben használt típusa azonban valóban feltűnik a brassói nyomtatványokon WAGNER BÁLINT idejében 1554-től kezdve. Eredete azonban mindezideig kétséges, mert HENRICPETRI kiadványain kívül más külföldi könyvekben is megtaláltam. Különben a brassói nyomdával kapcsolatosan tévesen állítja SZENTKÚTY, hogy ott 1594-ig magyarnyelvű könyv nem jelent meg, mert hiszen a *Fons vitae, az életnek kútfeje* című munka 1580 táján Brassóban is napvilágot látott.

A brassói betűkön kívül éppily ingatag alapon állunk a többi XVI. századi nyomdáink típusainak származását illetőleg. SYLVESTER *Új testamentumának* típusára hamarosan külön tanulmányban is visszatérek, annyit azonban már most bizvást állíthatok, hogy ABÁDI szavait SZENTKÚTY és mások is tévesen értelmezték, azt állítván, hogy az *Új testamentum* ékezetes betűit ő készítette. Ezek már kivétel nélkül megvannak a STRUTIUS által nyomtatott részben is. Ellenben igenis metszett ABÁDI néhány ékezetnélküli új betűt és ligatúrát s az ékezetes betűk egynémelyikét is megújította.

Amint ezekből a kiragadott példákból látható, a XVI—XVII. századra vonatkozó nyomdásztörténeti rendszeres kutatás nálunk valójában még alig indult meg s az eddigi eredmények csak óvatosan használhatók. SZENTKÚTY is tele van panasszal részben az előmunkálatok hiánya, részben a kutatás anyagának hozzáférhetlensége miatt, amint azt munkája folyamán minduntalan tapasztalnia kellett.

Az eddig ismert legrégibb hazai mintakönyvet a kolozsvári ref. nyomda felszereléséről M. TÓTFALUSI KIS MIKLÓS utóda, TELEGDI PAP SÁMUEL adta ki *Specimen typorum...* címen 1723-ban, amely még mindig a TÓTFALUSI betűit tartalmazza. Sajnos, az első hivatásos hazai betűmetsző típusait felsoroló mintakönyv egyetlen példánya a M. T. Akadémia könyvtárában ma már nem található meg s így SZENTKÚTY kénytelen volt TÓTFALUSI nyomtatványai alapján összeállítani az általa metszett betűket.

TÓTFALUSI után hosszú szünet következik. Nemcsak a mintakönyvek megjelenésében, hanem még magyar betűmetszőnk sincs egészen

BIKFALVI FALKA SÁMUELIG, aki a XIX. század elején az egyetemi nyomda szép betűit készítette. SZENTKÚTY méltó módon részletesebben foglalkozik FALKA személyével és a magyar betűművészet terén elért eredményeivel.

Az említett első hazai mintakönyvünkön kívül, 1770-től 1824-ig terjedő időből, SZENTKÚTY 12 nyomdánk mintakönyvét ismerteti. Időrendben ezek a következők: LANDERER JÁNOS MIHÁLY 1770. évi pozsonyi, ÖZV. LANDERERNÉ 1770. évi budai, a jezsuiták 1773. évi nagyszombati, az ENGEL-nyomda 1773. évi pécsi, PATZKO FERENC 1777. évi pozsonyi, WEBER SIMON 1783. évi pozsonyi, MÜHLSTEFFEN 1787. évi nagyszombati, ODERLITZKY 1782. évi pozsonyi, ZOCHER ANTAL 1795. évi pozsonyi, az egyetemi nyomda 1814. évi budai, ZOCHER ANTAL 1817. évi pesti és az egyetemi nyomda 1824. évi budai mintakönyvét.

SZENTKÚTY gondosan összevetette ezeket a mintakönyveket. Jeles munkája rendkívül tanulságos és eredményét tekintve abban csúcson sodik ki, hogy hazai nyomdáinkat betűkkel főként a Habsburg-monarchia területén egyedül privilégiummal bíró bécsi TRATTNER s részben ezt a privilégiumot megkerülő nagyszombati jezsuita, illetőleg a későbbi egyetemi nyomda látja el. A nagyszombati nyomda azonban nemcsak azáltal játssza ki TRATTNER privilégiumát, hogy betűket és cifrákat ad el hazai nyomdáknak, hanem TRATTNEREN kívül más, eddig még ki derítetlen külföldi nyomdáktól is vásárol matricákat.

A nyomdai szédhető cifrák történetét SZENTKÚTY munkája végén külön fejezetben tárgyalja. Amint a betűművészet terén, éppúgy a cifrák terén sem teremtett a magyar könyvnyomdászat ebben az időben sajátos magyar stílust. Élt a megszokott, nemzetközi díszítőformákkal, illetőleg azok korszerű változataival úgy, amint ezt készen kapta. Hazai elterjedésük útja SZENTKÚTY megállapítása szerint a betűkével azonos.

Kár, hogy SZENTKÚTY munkája az ismertetett mintakönyvekből csak egy-egy oldalnyit nyújt illusztrációképen. A BIBLIOPHIL TÁRSASÁG, amely SZENTKÚTY művét igen költséges, szép formában kiadta (a kiállításért a gyomai KNER-nyomdát illeti a dícséret), azzal tett volna igazán nagyszerű szolgálatot a magyar nyomdászat- és könyvtörténet kutatóinak, ha a nehezen hozzáférhető, egyetlen példányban fennmaradt mintakönyveket egészükben, pontos hasonmásban mellékelte volna. Így SZENTKÚTY könyvében értékes leírásai és eredményei ellenére is bizonyos ürt érzünk, amelyet éppen a mintakönyvek hasonmás-kiadásának elmaradása ébreszt bennünk.

VARJAS BÉLA.

Diermanse, P. J. J.: *Renout van Montalbaen. Uitgegeven en toegelicht door —. Inleiding en Teksten.* Leiden, E. J. Brill, 1939. (20* + 331 + [1] lap, 5 tábla.) Mellékletként vitatételek: STELLINGEN [4].

Kevesen tudják, hogy a németalföldi szépirodalom egyik legrégebbi emléke a jelen század első éveiben Kőszegen került napfényre és onnan a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának kéziratárába. Ezért a Magyar Könyvszemle olvasóit bizonyára érdekelni fogja, hogy a fenti című könyv, többek között ennek a „Kőszegi Töredék”-nek¹ az összes korszerű műszaki vívmányok felhasználásával eszközölt gondos filológiai kiadását is adja.

A németalföldi szépirodalom tudvalevőleg a XIII. század közepén kezdett kialakulni. Világi tárgyú termékeiből csupán töredékek maradtak fenn, majdnem mind francia verses regények fordításai. Ez emlékek közül a legterjedelmesebbek és legfontosabbak a RENAUD DE MONTANBANról szóló chanson középalnémet, illetőleg középnémetalföldi nyelvre való fordításainak töredékei. A szóbanforgó könyv az első része egy ezekről szóló nagyobb tanulmánynak és bevezetésként a fennmaradt töredékek ismertetését, majd szövegüknek mintaszerűen gondos filológiai kiadását tartalmazza. A szép kiállítású kötet a szerző doktori értekezése.

A költemény terjedelmét és teljes tartalmát egy későbbi felnémet fordításból ismerhetjük meg. A töredékekben fennmaradt németalföldi szöveg ennek körülbelül csak egyhatod része: kereken 2500 sor. Ebből a legnagyobb rész (2009 sor) Berlinben van 10 pergamenlevélen és két nagyobb (kereken 600 soros), meg négy kisebb (kereken 200 soros) töredékre oszlik. A 10 levélen lévő 2—2 hasábos szöveg három különböző kéz írása, de kétségtelenül ugyanegy könyvből való és aránylag jó fenntartású. Terjedelemre ezután a *KT* következik 320 sorral egy belső, vagyis a füzet közepét alkotó, kettős pergamenlevélen. Majd 132 egymásután következő verssorból 86, amelyek többnyire csonkán, könyvtáblából kifejtett nyolc pergamenszeleten kerültek napfényre Rigában. (A szövegkiadás az értelem kedvéért itt a fenn nem maradt közbeeső versekre is kiterjed, míg a nagyobb töredékek között prózával hidalja át a tartalmat.) Végül 80 sort tartalmazott két összeillő pergamenszelet. Ezek egy kéthasábos kódexlap aljáról vágattak le és valamelyik löweni könyvtár egyik könyvéből kerültek elő, de a szerzőnek nem sikerült megtalálni őket. Nem lehetetlen, hogy Löwen 1914. augusztusi égésénél elpusztultak. Szerencsére ennek a kis töredéknek 1903-ban történt kiadása korszerűbb és megbízhatóbb, mint a többieké.

A szövegek közül az írás után ítélve a rigai szeletkéken fennmaradt töredék a legrégebbi. Ennek korát a leghivatottabb németalföldi írásismerő a XIII. század második felére teszi. Ezután a *KT* jön a

¹ Ez a magyar megjelölés a németalföldi könyv 26. lapján is olvasható. Rövidítve ezentúl: *KT*.

XIV. század elejéről, de mindenesetre az 1330. előtti évekből. Legkésőbbiek az 1340—60. közötti évekből eredő berlini töredékek, míg az elveszett vagy lappangó löweni töredék közelebbi koráról a szerző nem tudott szakvéleményt szerezni, csak kiadóját idézheti, aki XIV. századbelinek mondja.

A bennünket közelebbről érdeklő *KT*-nek történetére, siralmas állapotának leírására és verseléstörténeti jelentőségének méltatására vonatkozólag ROETHENEK a *Zschr. f. D. Altertum und D. Lit.*, 48. köt., 129—146. lapjain (1904 recte: 1906) megjelent „*Günser Bruchstück des mnl. Renout von Montalbaen*” című dolgozatára és ennek az Egyet. Phil. Közl., 31. köt., 68—71. lapjain (1907) BLEYER által adott bő ismertetésére utalhatok. Ezekhez csak az a megjegyezni valóm van, hogy a szóbanforgó pergamen nem egyszerű „aktafedél” (*Aktendeckel*) volt, hanem az 1595—1603. évekből való városi jegyzőkönyvek kötet-táblájának borítóanyaga.² Továbbá hozzá kell tennem, hogy Kőszeg város képviselőtestülete 1907. május 2-án kelt 1218. számú határozatával a *KT*-et a Magyar Nemzeti Múzeum számára „a tulajdonjog fenntartásával örök megőrzés végett” átengedte. Jelenleg tehát az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában van és kétféle jelzést visel: „*Cod. Germ. Med. Aevi 50.*”, továbbá „*Fol. Germ. 1215.*”.

Itt főleg az a célom, hogy DIERMANSENENK e töredékkel kapcsolatos munkásságát ismertessem. Rossz állapotánál fogva ugyanis ez a szöveg adott neki legtöbb dolgot, de ez is jutalmazta fáradságát a legtöbb új megállapítással és helyesbítéssel. A lekopott, elfakult, vagy vastagon átírt sorok kibetűzésére valóságos filológiai detektívmunkát végzett. Ez egyszerű eszközökkel, villanyfényvel való közvetlen közelből való megvilágítással, kezdődött a hágai magyar követségen, ahova 1925-ben futár vitte el egy napra a kéziratot. Majd 1931 novemberében hosszabb időre kölcsön kapta és 1932. februárban szülővárosában, s'Gravenhageben a rendőrség daktiloszkópiái és fényképészeti osztályán elemző kvarclámpával vizsgálhatta. E lámpa ibolyántúli sugarainak hatása

² Az 1583—1693. évekből való városi jegyzőkönyvek közül a legtöbb kódexlapokba vagy oklevelek pergamenjébe van kötve. Egy latin egyháztörténeti munka lapjain kívül a többi mind misekönyvekből vagy bibliákból való és egyik gyönyörű aranyozott és festett kezdőbetűkkel ékeskedik. Néhai AUGUSZT JÁNOS városi főjegyző és levéltáros érdeme, hogy felismerte a latin szövegek között a régi németnyelvűt és illetékes kezekbe, Berlinbe juttatta. Ezt a pergamenívet a könyvkötő visszajára hajtogatva használta fel. Tehát a belső lapok (a mai helyes hajtogatás szerint számozva: IV és IIr) az erősen megviseltek, míg a külső oldalakat (Ir és IIv) a ráragasztott vastag papiros meglehetősen megvédte.

alatt sötét szobában a szerves anyagok, mint a pergamen, világítanak és rajta a betűk vagy nyomaik többé-kevésbé sötéten maradnak. A jobb állapotban lévő I^r és II^v oldalaknál ez már majdnem végleges eredményre vezetett, csak egy kétes *n*-betűt sikerült utóbb még biztosítani. A kötés külső oldalát képező lapokon azonban csak úgy juthatott lényegesen előbbre, hogy fényképeket csináltatott róluk a delfti műegyetem fényképészeti laboratóriumában közönséges (látható) fény-sugarakon kívül ibolyántúli (*uv*) és vörösinneni (*ir*) sugarakkal is és végül elküldette a *KT*-et Beuronba, ahol a Bencés Főapáságnak Palimpsest-Intézete van. Itt az Országos Széchényi-Könyvtár előzetes engedélye alapján leáztatták róla a könyvkötőtáblák még rajt maradt papírmaradványait, visszahajtogatták eredeti állapotába, szakadásait kifoltozták, szóval szakszerűen helyrehozták. A füröztetés által a betűk festékanyagának egy része is lejött ugyan, de a fényképezéssel mégis jobban olvasható eredményeket lehetett elérni. Érdemes talán még fel- említeni, hogy a füröztetés és szárítás következtében a pergamenív mé- retei megkisebbedtek: a magassága 370 mm-ről 362—366-ra zsugoro- rodott, az oldalankinti szélessége pedig 247 mm-ről 242-re. Beuron- ban nemcsak ú. n. Palimpsest-felvételeket készítettek az egyes oldalak- ról, hanem a legrosszabbul olvasható oldalról az *uv*. és *ir*. sugarakon kívül még hatórás fluorescencia-felvételt és ú. n. differenciál-felvé- telt is. Utóbbinál lehetőleg erős, 1000 gyertyafényű lámpával meg- világítva igyekeztek minél nagyobb különbséget előidézni az iratanyag (pergamen) és a tinta között. E fényképek közül a delftiak másolatai az Országos Széchényi-Könyvtárban, a beuroniaké pedig itt és (ki- vévén a fluorescencia-felvételt) a Kőszegi Múzeumban is megvan- nak. Érdekes, hogy az *ir*-felvétel másolatán egyes soroknál a betűk sötét alapon fehéren jelennek meg ott, ahol közönséges megvilágítás- nál semmi sem olvasható. Ezzel a fényképanyaggal, főleg pedig a delfti fényképek negatívjainak erős átvilágításával igen sok bizonytalansá- got lehetett megszüntetni, sőt a legelmosódottabbak közül is egyes sorokat teljesen ki lehetett betűzni, anélkül természetesen, hogy minden olvashatóvá vált volna. Szerző „minden fölött álló dícsérettel“ adózik néhai JAKUBOVICH EMIL nagyvonalúságának, hogy ismételten hosszabb időre is kölcsön adta a kéziratot és minden felhatalmazást megadott, ami szükséges volt, hogy az összes korszerű vívmányokat igénybe vehesse.

Az összes töredékek szövegének kiadása a legszigorúbb konzerva- tív elvek szerint történt. Azokat a részeket, amelyek nem voltak két- ségtelen biztonsággal olvashatók, kerek zárójelekbe: () foglalta, meg- jegyezvén, hogy ezek mind kevésbé kétesek, mint az eddigi kiadások

esetleges eltérései. A hiányzó, vagy olvashatatlannak talált részletek más szöveg alapján történt kiegészítéseit szögletes zárójelekkel: [] jelölte meg. A másolók által használt rövidítéseket mind feloldotta és ezeket a feloldásokat kurzív betűkkel szedette. Végül < > jelek közé foglalta azokat a szavakat, amelyekben a másoló nyilvánvalóan megállapítható hibáját vagy változtatását ismerte fel és a helyes szöveget közli, de itt is a sorok alatti jegyzetben pontosan megadja, hogy az eredetiben mi áll.

A verses szöveg mindenkor a páros számozású oldalakon foglal helyet és mellette kétoldalt számok utalnak a felnémet nyelven fennmaradt teljes éposz megfelelő soraira, valamint az illető töredék előző kiadásának sorszámozására; a szemben fekvő páratlan számú oldalakon pedig egy 1508-ban, Leydenben, németalföldi nyelven megjelent népirat (*Volksboek*) prózai szövegét állítja azonos számozás mellett párhuzamba az általa megállapított szövegekkel.

A *KT*-nél (nála: *Fragm. 7.*) ezenkívül a jegyzetek alatt még közli a verssoroknak „fércrímeiktől“ (*laprijmen*) és német elemektől megtisztított szövegét és pontosan megállapíthatóvá teszi ennek asszonanciákban való gazdagságát. ROETHE túlzott becslésével szemben („*ein gutes Drittel*“) így kiderül, hogy 160 verspár között eredetileg 38 végződött asszonanciával, tehát csak „majdnem egy negyedrészt“. Ez is azonban feltűnő a berlini 1000 verspár kétszázalékon aluli asszonancia-mennyiségéhez képest és arra enged következtetni, hogy a *Kőszegi Töredék* alapjául egy jóval ősbib fordítás szolgált, mint amilyen alapján a berlini készült. Hogy ilyen ősbib szöveg létezett, arra már a felnémet verses szövegnek és a népirat prózai szövegének a négy különböző eredetű kézirat maradvánnyal való feltűnő párhuzamosságából is lehet következtetni, ami csak egy közös ősi forrással magyarázható. Nem lehetetlen, hogy a rigai szeletkéken fennmaradt versek éppen ennek a közös forrásnak a maradványai, amit a szerző a *KT* szövegének „visszaállításával“ lehetőleg megközelíteni próbál.

A kőszegiek hálás örömmel vehetik tudomásul, hogy a németalföldi filológia egy buzgó munkása, jóemlékű néhai AUGUSZT JÁNOS felfedezését milyen kitüntető figyelemben részesítette és semmi költséget és fáradságot nem kímélt, hogy annak szövegét, fontosságának megfelelően, a lehető legnagyobb hitelességgel megállapítsa. F. gondos és lelkiismeretes filológiai munka után érdeklődéssel várhatjuk a most kiadott szövegekre támaszkodó további vizsgálatainak eredményeit, amelyek bizonyára még jobban ki fogják emelni a *KT* jelentőségét.

(Kőszeg.)

VISNYA ALADÁR.

Lavotta Rezső: *Kéziratos hangjegyek*. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke VI. II. kötet. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. (Dunántúl nyomda, Pécs.) 1940. 8°, VI + 237 lap.

A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéksorozata egy újabb kötettel gyarapodott. 1924-ben jelent meg ISOZ KÁLMÁN feldolgozásában e sorozat *Zenei kéziratok* című VI. számának I. kötete: *Zenei levelek jegyzéke*. Most a II. kötetben LAVOTTA REZSŐ a *Kéziratos hangjegyek* jegyzékét adta közre.

Régóta nélkülözött munka kerül ezzel a zenei kutatást végzők kezébe. Megkönnyíti a kutató munkáját az egyes kéziratokról adott bibliográfiai leírás. E jegyzék túlnyomórészt magyar zeneszerzők műveit tartalmazza, mivel a Magyar Nemzeti Múzeum célja ezeknek a gyűjtése, azonban nagyszámban szerepelnek idegen származású, de Magyarországon élt zeneszerzők művei is.

Nem csupán a szerzők eredeti kézíratait találjuk az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában, hanem sok másolatot is, melyek szintén értékesek, mivel előfordul, hogy egy-egy zenemű sohasem jelenik meg nyomtatásban s ha az eredeti kézirat elveszett vagy esetleg magánkönyvtárak őrzik, a kutató ez esetben is megismerheti a másolatokból a szerző zenei megnyilatkozásait. A magyar zeneszerzőknek műveik kiadása mindig nagy nehézséget okozott és okoz még ma is, különösen a nagyobb műveké (szimfóniák, operavezerkönyvek), így a ma még élő zeneszerzők kézíratait is igyekszik a Múzeum megszerezni, hogy a jövő zenetörténetíróinak a munkáját megkönnyítse. Ennélfogva nemcsak az elmúlt századok, hanem több ma is élő zeneszerző kéziratát megtaláljuk e jegyzékben. Visszafelé pedig XVII. századig terjedő anyagból látunk jelentékeny anyagot. Az ennél régebbiek az Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárában találhatóak s azok két más — már régebben megjelent — jegyzékben foglaltatnak.

A kéziratok elsősorban a szerzők neve szerint vannak felsorolva; ismeretlen szerzők műveit vezérszavuk alatt találjuk meg. Külön névsor van a szövegírókról, ami — tapasztalatból tudjuk — igen fontos és szükséges. E címjegyzék összesen 1937 darab zenei kézirat leírását adja.

Reméljük, hogy ez a most megjelent munka, mely megkönnyíti a kutatók munkáját, serkentőleg fog hatni a zenetörténeti kutatásra.

KAMPISNÉ DEDINSZKY IZABELLA.

Dr. Witzmann Gyula: *A városi könyvtárügy*. Különlenyomat a Városi Szemle XXVI. évfolyamából. Bp. 4r. 23 [1] l.

WITZMANN GYULA értékes tanulmányában két alaptételt szögez le, melyek köré mondanivalóit csoportosítja.

Első tétele, hogy a városi könyvtár „nemcsak a munkásság nevelését célozza, hanem szellemi táplálékkal segítségére siet mindenkinek, aki tanulmányi, adatkeresési, szórakozási igényeket támaszt vele szemben“. ... Ezért nagy városban hármastagoltságúnak kell lennie. Szükség van egy központi általános tudományos jellegű városi könyvtárra, továbbá városi közművelődési (szépirodalmi, ismeretterjesztő és ifjúsági) könyvtárakra és végül szakkönyvtárakra, melyek szakirányú műveket gyűjtsenek, aszerint, hogy a város gondozásában lévő intézmények közül melyiknek van szüksége szakkönyvtárra. Kisebb városokban azonban elegendőnek tart egy közművelődési könyvtárat, melynek általános tudományos és várostörténeti adatokat gyűjtő osztálya is van. — Második tétele, hogy ezeknek a különböző városi könyvtártípusoknak nem szabad egymással versenyezniök az olvasók elhódításában, sem a munkát egymásra hárítaniok, hanem szervesen együtt kell munkálkodniok. — Például hozza fel Párizs, Berlin és Varsó könyvtárait, melyek úgy fejlődés tekintetében, mint az ország közoktatási és közművelődési intézményei berendezése által közelebb állanak a magyar viszonyokhoz, mint az amerikai vagy az angol „public library“-k.

Teljesen osztjuk WITZMANNnak azt a nézetét, mely a könyvtárak közötti együttműködést ajánlja, hiszen csak ez lehet a jövő fejlődésének iránya. A könyvek és nyomtatványok száma oly rohamosan nő, hogy azzal a könyvtárak sem férőhely, sem anyagiak tekintetében nem tudnak versenyt tartani, tehát kénytelenek gyűjtőkörüket szűkíteni, vagyis a gyűjtőköröket egymás között megosztani, ami szükségképpen a könyvtárak szoros együttműködésére vezet.

Ennek a tételnek azonban látszólag ellentmond WITZMANN másik tétele, amely egy általános tudományos jellegű városi könyvtárt is szükségesnek tart, holott, ha a könyvtárak szorosan együttműködnének, akkor ezt pótolhatná egy hasonló jellegű állami könyvtár is, mint ahogy Párizsban tényleg pótolja a Bibliothèque Nationale az 1871-ben leégett általános tudományos városi könyvtárat. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert a könyvtárak együttműködése nem csupán a gyűjtőkörök, hanem a könyvtárak céljának elhatárolását is jelenti. Mert igaz ugyan, hogy „minden tudományos könyvtárnak kettős a feladata. Egyik a megőrzés, másik a hasznosítás“, mégis van különbség az egyik és másik tudományos könyvtár feladata között. Hiszen WITZMANN maga is azt mondja: „A megőrzést, a múzeális szerepet lehet főképpen államinak tekinteni, habár, mint fentebb láttuk, egyéb, tehát a városi közkönyvtáraknak is van ilyen feladatkörük. A hasznosítás, a könyvek eljuttatása az olvasóhoz, a kutatóhoz legcélszerűbben a „public library“, a nyilvános közkönyvtár útján történik“. Innen van, hogy a budapesti Fővárosi Könyvtár több kötetet kölcsönöz ki évenként, mint amennyit

a többi hazai közkönyvtár együttvéve, amely nemcsak azt bizonyítja, mint ahogy WITZMANN megjegyzi, hogy a Fővárosi Könyvtár berendezése (katalógusok stb.) „leginkább alkalmas a közkönyvtár megkedveltetésére“, hanem elsősorban azt, hogy a Fővárosi Könyvtár tudja és teljesíti is kötelességét, mely nem egyéb, mint a könyvnek a közönség minél szélesebb rétegeihez való eljuttatása. Míg ezzel szemben például az Országos Széchényi Könyvtár, mely elsősorban múzeális jellegű, vagyis legfőbb feladata a műveknek az utókor számára való megőrzése, bármennyire kedvelné is a közönség, nem mutathatna fel több ezer kötetes kölcsönzési statisztikát, mert praesens jellegénél fogva, a kölcsönzést a lehető legszűkebb keretek közé kellett szorítania. A kétféle könyvtártípus tehát eltérő feladata miatt nem teszi feleslegessé, hanem szervesen kiegészíti egymást.

Külföldi példák alapján WITZMANN, akinek minden mondanivalóján érzik a gyakorlati könyvtáros biztonsága, több tanulságot von le a városi könyvtárak további fejlesztésére vonatkozóan. Ajánlja például Budapesten is az ifjúsági könyvtárak nagyobbarányú kiépítését, továbbá több tíz-tizenöt-, legfeljebb huszonötezer kötetes kisebb fiókkönyvtár felállítását, ahol részint nyomtatott katalógusok által, részint a fiókkönyvtáros személyes érintkezése által az olvasóközönséggel a kultúrát még szélesebb körben lehetne terjeszteni. De különösen a vidéki könyvtárügy terén lát még sok tennivalót. Idézi a közgyűjtemények országos főfelügyelőjének három évvel ezelőtt elhangzott szavait, melyek szerint „vidéki közkönyvtári hálózatunk egyáltalán nincs kiépítve“. Ezen WITZMANN véleménye szerint úgy lehetne segíteni, hogy egyrészt az állam támogatná anyagilag a vidéki könyvtárakat, másrészt megszabná annak a segítségnek legalacsonyabb fokát, melyet a helyi hatóságok kötelesek a könyvtár fejlesztésére fordítani. S végül az ország egész területén a könyvtárak szoros együttműködését ajánlja.

Ezek mind olyan tanácsok, melyeknek megvalósítása csak hasznára lehet a nemzeti kultúrának.

MOKCSAY JULIA.

FOLYÓIRATSZEMLE 1939.

(Rövidítések: *AB*: Archives et Bibliothèques, Paris, IV. évf., 1—3. sz. — *ABI*: Accademie e Biblioteche d'Italia, Roma, XIII. évf. — *ABM*: Archives, Bibliothèques et Musées du Belgique, Bruxelles, XVI. évf. — *B*: La Bibliofilia, Firenze, XLI. évf. — *BB*: Bulletin du Bibliophile, Paris, XVIII. évf. — *BCb*: Bibliothèque de l'École des Chartes, Paris, C. évf. — *BNy*: Bulletin of the New-York Public Library, XLIII. évf., 1., 3—7., 9—12. sz. — *Bü*: Die Bücherei, Berlin, VI. évf. — *CI*: Coopération Intellectuelle, Paris, 97—102. sz. (1939.) — *FDC*: Fédération Internationale de Documentation: Communicationes, La Haye, VI. évf. — *ICI*: Information sur la Coopération Intellectuelle, Paris, 1—2. sz. (1939.) — *L*: The Library, London, XX. évf., 1—3. sz. — *LAR*: The Library Association Record, London, XLI. évf. — *LJ*: The Library Journal, New York, LXIV. évf. — *Ph*: Philobiblon, Brünn, XI. évf. — *ZBW*: Zentralblatt für Bibliothekswesen, Leipzig, LVI. évf.

A beszámolóban a rövidítést követő szám az idézett cikk kezdő lap-számát jelzi.)

13. A könyvtáráépület, technikai berendezése, új találmányok.

A *LJ* állandó rovata (New buildings and equipment) több új könyvtáráépület és felszerelést ismertet. E rovaton kívül a *LJ* még vagy félszáz új könyvtáráépületről, illetőleg felszerelésről közöl terjedelmesebb ismertetéseket.

Több új könyvtáráépületet és berendezési tárgyat ismertet a *LAR* is. (66, 69, 81, 86, 87, 125, 126, 194, 219, 222, 236, 308, 366, 421, 504, 541, 595, 600.)

A könyvkölcsönzés újabb eszközéről, a könyvtárcsőről és változatairól („bibliobus“, „book-wagon“, „book-truck“, „bookmobile“, „book-bus“) főleg az angol és amerikai folyóiratirodalom szól sűrűn. Az *AB*-ből megtudjuk, hogy a könyvtárcsői szolgáltatást Spanyolországban is igénybevétték a polgárháború idején. (*AB* 49.)

A könyvtár légtalmának kérdésével főként angol folyóiratok foglalkoznak; az erre vonatkozó fontosabb közleményekről a Magyar Könyvszemle legtöbb számában tájékoztattunk.

Több angol könyvtár légtalmi óvóhelyet építtetett, az óvóhelyek befogadóképessége kisebb könyvtáraknál általában 120—200 személy.

T. W. KOCH: A précis of library architecture. (*LJ* 53: a könyvtáráépület hajdan és ma: a célszerű könyvtáráépület kialakulásának útja.)

W. WONG: The development of library buildings in China. (*LJ* 295: a kínai könyvtáráépítkezés fejlődése a Han-korszaki kezdetektől a legújabb időkig, alaprajzokkal és épületek ábráival.)

S. B. MITCHELL: Where shall we build the public library? (*LJ* 535: a könyvtáráépület fekvésének, elhelyezésének kérdésével foglalkozik. Kitér a parkban és a belvárosban való fekvés kérdéseire, ezeknek előnyeit és hátrányait latolgatja. A parkban való elhelyezésre nincs ellenvetése, ha a park a város területén, könnyen hozzáférhető helyen fekszik, de nehezen kiküszöbölhető hátrányt jelent, hogy ez a fekvés sötétedés után kedvezőtlen, barát-

ságtalan. A belvárosban való elhelyezést rendszeren megnehezíti az a körülmény, hogy a könyvtáráépületnek a többi épületek építészeti stílusához kell alkalmazkodnia, miáltal célszerűség tekintetében rendszeren megrövidül.)

T. BROWN: Book provision in a small town. (LAR 375: a kisvárosi könyvtár elhelyezésének főelvei.)

A. LESORT cikke (Quelques moyens d'assurer la conservation des archives [I]: AB 12.) a levéltárak konzerválásának módjáról, könyvtári szempontból is figyelemreméltó. Sorra veszi a tényezőket, amelyeken e kérdés megfordul: elhelyezés (épület), nedvesség kérdése, szellőzés, porozódás, tűzbiztonság, rovarok, használat stb.

J. RABUT: La construction des dépôts d'archives et la défense passive. (AB 89: a fenti cikk problémái technikai szemszögből.)

O. FUHR: Neugestaltung der Stadtbücherei Offenbach a. M. (Bü 18: a korszerű építészeti követelmények tekintetbevételével újjáalkotott offenbachi városi könyvtárról, különös tekintettel berendezésére.)

W. R. C.: University and research library notes. Glasgow University. (LAR 522: a glasgowi egyetem 15.000 font költségen létesített új, kerek olvasótermének és felszerelésének ismertetése.)

R. W. LYNN: Southampton's new central library. (LAR 421: a southamptoni nyilvános könyvtár jubileumának évében megnyílt központi főépület és berendezési tárgyait ismertetése.)

14. A személyzet. Státus és szolgálati beosztás.

J. B. COTTON DES HOUSAYES: Devoirs et qualités du bibliothécaire. (AB 7: eredetileg latin nyelvű értekezés a könyvtáros kötelességeiről. Szerzője a XVIII. század végén élt sorbonnei könyvtáros.)

L. F. RANLETT: The librarians have a word for it: ethics. (LJ 738.)

A LAR L. S. JAST tollából (The brains LAR 571.) mélyenszántó tanulmányt közöl a könyvtárosi munka eszményeiről, céljairól és közelebbi feladatairól. A cikk szerzője a nagy és kis könyvtárban szerzett praxis értékéről szólva kifejti, hogy általánosságban a nagy könyvtárban szerzett gyakorlat mondható előnyösebbnek, bár tagadhatatlan, hogy a kis könyvtárban szerzett praxisnak is vannak sajátos előnyei. A modern könyvtár gépezete sokkal bonyolultabb, mintsem hogy azt egy ember a legkisebb részletére is figyelemmel tudná kísérni, át tudná tekinteni: ebből a szempontból feltétlenül a kisebb könyvtárban szerzett gyakorlat a megbízhatóbb. Kis könyvtár számára például sokkal nehezebb feladat könyvet vásárolni a szűkebb anyagi keretek miatt, mint nagy könyvtár számára.

L. M. BUKER: Service rating plans in public libraries. (LJ 128.)

W. VAN JACKSON: Some pioneer negro library workers. (LJ 215.)

M. R. GILLIS: The California State Library and Civil Service. (LJ 125.)

R. HALE: The acquisitions librarian in a university library. (LJ 734.)

W. ASHWORTH: The information officer in the university library. (LAR 583: az egyetemi könyvtár felvilágosító tisztviselőjének szükséges tulajdonságai.)

J. D. COWLEY: The training and recruitment of assistants in university and college libraries. (LAR 369.)

L. A. WILLIAMS: What the school expects of the school librarian. (LJ 678.)

R. S. ANGELL: Opportunities for special training in music librarianship. (LJ 217.)

P. HOWARD: Library personnel in the depression (LJ 219: 1930—1936. közt az USA nyilvános könyvtárainak személyzeti büdzséje a mélypontra süllyedt. A közlemény célja, hogy a több, mint 6000 USA-beli nyilvános könyvtár ezen időben elfoglalt anyagi helyzetéről némi fogalmat nyújtson az általa ismertetett 26 könyvtár anyagi helyzetének statisztikai adatokkal támogatott részletezése révén.)

A. ESDAILE: University and research library notes. Cambridge University Library. (LAR 144: a cambridgei egyetemi könyvtár személyzetének létszámában 1938. év folyamán végrehajtott csökkentésekről.)

A háború és az általa előidézett gazdasági helyzet folytán az angol könyvtáraknál végrehajtott fontosabb személyzeti létszámcsökkentésekről beszámoltunk már: MKSzle, 1940, 316.

N. A. UNGER: A staffroom rehabilitated as a WPA project. (LJ 883.)

15. Könyvtárosképzés.

C. V. PARK—L. SHORES—C. P. BABER—H. ARMSTRONG: The responsibility of the teachers college in the preparation of personnel for library service in the public schools. A symposium. (LJ 265: fentnevezett szerzők hozzászólásai az angol iskolakönyvtárosképzés problémájához.)

J. D. COWLEY: The training and recruitment of assistants in university and college libraries. (LAR 369.)

R. S. ANGELL: Opportunities for special training in music librarianship. (LJ 217: ismerteti többek között a zenekönyvtártudomány tárgykörében mozgó, különféle amerikai könyvtárosképző tanfolyamokat.)

A. HIGENBOTTAM: The general trend of professional education to-day. (LAR 209: az angol Library Association által a keretébe tartozó könyvtárosiskolák és könyvtárosképző-tanfolyamok részére újabban kidolgozott tantervnek és vizsgaelőírásnak 1938. január elsején kellett volna eredeti elgondolás szerint életbelépnie. A közben elhangzott hozzászólásokra való tekintettel a megjelenés terminusát 1940. január elsejében állapították meg újra. A tervezeteket vizsgálva, H. megállapítja, hogy a tanterv helyes utakon jár, a vizsgaterv viszont nem tökéletes. (De melyik az? — kérdi.) Aggodalommal állapítja meg, hogy a képesített növendékek elhelyezkedésének kérdése évről-évre nyomasztóbban hat.)

Programme de l'examen du diplôme technique de bibliothécaire. (BCH 249: a francia könyvtárosképző-vizsga tételeinek ismertetése.)

R. WOODBINE: Reference libraries. Reference work. (LAR 227: az angol könyvtárosiskolák referenskérdései közül ismerteti néhányat. A jelölteknek többek között ilyen kérdésekre kell választ adniok: Ki a British Museum igazgatója? Ki az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója? Hány középület van Park Lane-ben? Hány tapétaüzem működik Bécsben? A játékkártya történetének irodalmáról.)

Az amerikai könyvtárosiskoláknak és tanfolyamoknak külön rovata van a LJ-ben: 1939 Library School Appointments. (LJ 906.) Ezenkívül amerikai könyvtárosiskolákat és tanfolyamokat és ezeket érintő kérdéseket ismerteti a LJ az 59, 68, 110, 190, 237, 239, 324, 339, 375, 718, 865, 919 és 949. l-on.

Berlin. *Prüfungsarbeiten der Volontäre der Preussischen Staatsbibliothek* 1937. (ZBW 91: az 1938. év őszen tartott német könyvtárosvizsga tételeinek ismertetése.)

Berlin. *Prüfungsarbeiten der Volontäre der Preussischen Staatsbibliothek Herbst 1939.* (ZBW 595: az 1939. év őszen tartott német könyvtárosvizsga tételeinek ismertetése.)

Bericht über die erste Ergänzungsprüfung für den Dienst an volkstümlichen Büchereien. (Bü 457.)

Corsi di perfezionamento per commessi di libreria. (ABI 406: az olasz könyvtárosképző-tanfolyam ismertetése.)

I nuovi corsi per dirigenti delle biblioteche popolari. (ABI 405: az olasz népkönyvtári tanfolyam tudnivalói.)

E. APOLLONI: Il secondo esperimento dei corsi per dirigenti di biblioteche popolari. (ABI 142: a második olasz népkönyvtári tanfolyam ismertetése.)

Enseignement. Diplôme technique. (AB 67: az 1938. év novemberében tartott francia könyvtárosképző-vizsga tételeinek rövid ismertetése.)

Scottish Library Association... Summer School of Library Practice... (LAR 150: tájékoztató a skót nyári könyvtárosképző-tanfolyamról.)

Ninth Summer School of Librarianship Birmingham, 1938. (LAR 106: beszámoló az 1938. év nyarán Birminghamben tartott angol könyvtárosképző-tanfolyamról.)

Courses at the School of Librarianship. (LAR 45: figyelmeztet a londoni könyvtárosiskola 1939. év januárjában kezdődő új tanfolyamára.)

Classes in librarianship. (LAR 366, 446, 562: különböző angol intézetekben megnyitandó könyvtárosképző-tanfolyamok ismertetése.)

School of Librarianship. Director's report for session 1937—1938. (LAR 171: a londoni könyvtárosiskola vezetőjének beszámolója az iskola 1937—1938. évi működéséről.)

Grande-Bretagne. École des bibliothécaires de l'université de Londres. (AB 67: rövid beszámoló a londoni könyvtárosiskola 1935—1936. évi működéséről.)

A School of Library Service, Columbia University, 1939. év nyarán a mikrofotográfiáról tartott tanfolyamot. (LJ 238.)

South African Library School. (LJ 914: a Cape Town-ban megnyitott könyvtárosiskola és tanterve ismertetése.)

H. L(EMAÎTRE): *Enseignement. Grande-Bretagne.* (AB 119: az 1938. évi angol könyvtárosvizsgák tételeinek ismertetése.)

Examination results. (LAR 152: az 1938. decemberében vizsgázott angol könyvtárosok vizsgaeredményei: 996 jelölt közül 480 felelt meg, ami 48 százalékot tesz ki.)

The December (1938) examinations. Reports of examiners. (LAR 109: az 1938. decemberében tartott angol könyvtárosvizsga általános eredményeiről és a vizsgázók tudásáról szóló beszámoló.)

The May (1939) examinations. Reports of examiners. (LAR 408: az 1939. májusában tartott angol könyvtárosvizsga általános eredményeiről és a vizsgázók tudásáról szóló beszámoló.)

Examination results. May, 1939. (LAR 452, 484: az 1939. májusában tartott angol könyvtárosvizsga általános eredményeiről és a vizsgázók tudásáról szóló beszámoló.)

16. Könyvtárosegyesületek.

F. PRINZHORN: *Tagung des Internationalen Verbandes für Dokumentation...* (ZBW 184: beszámoló az 1938. évi oxfordi nemzetközi dokumentációs kongresszus üléseiről, melyeken főként a bibliográfiának az egyes nemzeteknél elfoglalt helyzetével összefüggő kérdéseket vitatták meg.)

A. L. A. *reorganization.* (LJ 107: az amerikai könyvtárosok egyesületének átszervezését illető kérdésekről.)

J. VORSTIUS: *Der 35. Deutsche Bibliothekartag in Graz vom 30. Mai bis 3. Juni 1939.* (ZBW 414.)

Grenzbüchereitagung in Klagenfurt vom 31. Mai bis 3. Juni 1939. (Bü 453: a német határterületek könyvtárainak 1939. év tavaszán Klagenfurtban tartott kongresszusáról.)

Erste grossdeutsche Tagung der Buchwarte im Sudetenland. (Bü 453.)

A. V. HARNACK: *Bibliothekartag in Bozen und Trient.* (ZBW 319: beszámoló az 1938. év májusában Bolzano-Trento-ban tartott olasz könyvtároskongresszusáról.)

D. E. COULT: *Liverpool — a preview.* (LAR 122: előzetesen tájékoztat a liverpooli angol könyvtároskongresszus tárgysorozatról.)

Papers and discussions at the Liverpool conference 12th to 16th June, 1939. (LAR 291: az angol könyvtárosok 1939. évi kongresszusán elhangzott előadások és viták szövegei.)

Az angol Bibliographical Society Burlington Gardens-ben tartotta 1939. (46.) évi ülését. (L 118.)

Az amerikai Library Association San Franciscóban tartotta 1939. (61.) évi kongresszusát. Az ezzel kapcsolatos beszámolókat közli a LJ a 366., 410., 508., 548., 646. és 748. l-on. — Az egyesület elhatározta, hogy 1940. (62.) évi kongresszusát az Ohio-állambeli Cincinnati-ban tartja meg.

17. Könyvtártípusok.

- K. TAUPITZ: Über den Begriff der Volksbücherei. (Bü 1.)
 H. BANKEN: Reorganisationsarbeiten in der kleinstädtischen Bücherei. (Bü 186: német népkönyvtári újjászervezési munkálatok ismertetése.)
 W. PFEIFFER: Aktualität und Aktivität in der Volksbücherei. (Bü 428.)
Aus der Ostmark. (Bü 446: az ostmarki népkönyvtárügy fejlesztésére tett intézkedések ismertetése.)
 P. HARDEN: Die Zusammenarbeit der Staatlichen Volksbüchereistellen mit Partei und Staat. (Bü 516.)
 W. WENZEL: Das Gesicht einer Jugendbücherei. (Bü 355.)
 I. GRAEBSCHE: Aus der praktischen Arbeit der Jugendbücherei. (Bü 212.)
 A. B. BOUTILLIER DU RETAIL: Les bibliothèques administratives en France (1939). (FDC c24.)
 E. ROTHMUND: Schule und Buch. (Bü 167: az iskolai könyvtár kérdéseiről.)
 M. GREEN: The children's library in England. (Bü 100.)
 E. S. DAVIES: The school library. (LAR 316.)
 H. BRANSCOMB: Teaching with books. (LJ 391: az amerikai intézeti könyvtárak viszonyairól.)
 B. O. SMITH: Library service in rural areas. (LAR 225.)
 G. D. KNIEF: Adobe construction branch libraries. (LJ 100.)
 H. SCHOFIELD: Libraries in technical institutions. (LAR 534.)
 J. HOLT: Prison libraries. (LAR 332.)

18. Az egyes államok könyvtárügye.

W. v. BOTH: Die grossen deutschen Bibliotheken 1935—1938. (ZBW 188: statisztikai kimutatókkal kísért részletes beszámoló a német könyvtárak 1935—1938. években elfoglalt helyzetéről és működéséről: állományról, bevételről-kiadásról, gyarapodásról és használatról. Összefoglalólag megállapítja a cikk, hogy a német nagykönyvtárak a folyamatos fejlődés képét mutatják. Az egyetemi könyvtárak ugyan általánosságban nincsenek abban a helyzetben, hogy kéziratokat és régibb nyomtatványokat nagyobb számban vásároljanak, helyett azonban pótolhatják a gazdasági krízis éveiben támadt hírlapi hiányukat. Az egyetemi könyvtárak használatának megcsappanása jóval kisebb mértékű, mint a használók számának megfogyatkozása.)

K. TAUPITZ: Über den Begriff der Volksbücherei. (Bü 1: felvázolja az utat, mely a régi falusi és népkönyvtáraktól a mai népkönyvtárügy megteremtéséhez vezet. Hangsúlyozza, hogy a nemzetiszocialista Németország lényegében csak egyfajta könyvtárügyet ismer, azt, amelynek természetszerű célja a német népközösség fenntartása és ügyének ápolása. E feladat keretében tudományos könyvtárnak és népkönyvtárnak külön-külön megvannak a maga feladatai. Vázolja a német népkönyvtári szervezet jövőbeni formáját.)

H. KRUSE: Die deutschen Bibliotheken in der volksdeutschen Arbeit. (ZBW 573: a német könyvtárak feladatai, különös tekintettel a külföldi németsegre.)

F. SCHMIDT-OTT: Althoff und die Bibliotheken. (ZBW 101: 1939-ben száz éve múlt, hogy Friedrich Althoff, a német könyvtárak felvirágoztatója megszületett. Életművét a centenáriumi alkalmából egyik legközelebbi munkatársa, ma német birodalmi miniszter méltatja.)

W. ABENDROTH: Die Volksbüchereien und die Innere Front. (Bü 569.)
 A. HERR: Sudetendeutsches Büchereiwesen und Büchereigesetz. (Bü 500.)
 V. KLAUDER: Das deutsche Büchereiwesen im ehemaligen Polen. (Bü 559.)
 [R. D. H. SMITH]: A new library era for New South Wales. (LAR 253: az újdélvelsi közkönyvtári hálózat kiépítésének szükségességéről.)

J. METCALFE: New South Wales Libraries Advisory Committee report. (LAR 259: az Újdélvelsz könyvtárügyének megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését ismerteti.)

J. CHABOT: Canada. Aperçu historique sur les bibliothèques. (AB 205: a kanadai könyvtárosképzés ügyének állását is ismerteti.)

L. M. HARROD: Empire libraires. (LAR 77, 438, 552: Ausztrália, India, Újzéland és Délafrika könyvtárügyének áttekintő ismertetése, a könyvtárak kiadványai alapján.)

Les Bibliothèques. (AB 29, 104, 185: a világ minden részének nagyobb könyvtáiról szóló rövidebb híradások és beszámolók. Érdekesebbek ezek közül: a spanyol polgárháború következményei könyvtári téren, a bruxellesi I. Albert-könyvtár, beszámoló a 14. nemzetközi dokumentációs kongresszusról, a háború és a könyvtár.)

L. KLAIBER: Frankreich. (ZBW 268, 598: francia jelentések alapján ismerteti a francia könyvtárak állapotát és a könyvtárügy alakulását; említésreméltó belőle, hogy a francia nemzeti könyvtáron eszközölt átépítési munkálatok a befejezéshez közelednek. 1937-ben a könyvtárban mikrofilm-készüléket állítottak fel, amelyen évente több, mint 20.000 kisfilm-felvételt produkálnak, javarészt Amerika számára.)

L. KLAIBER: Spanien. (ZBW 152: a spanyolországi polgárháború és a helyi nemzeti újjáépítés hatása könyvtári téren.)

A. v. HARNACK: Italien. (ZBW 319: tájékoztat az 1938. évi bolzano-trentói olasz könyvtároskongresszusról. Az „Enciclopedia del libro” című, újabban létrehozott könyvtudományi kiadványsorozat első köteteként D. Fava-nak az ösnyomtatványról írott könyve fog megjelenni.)

A. PREDEEK: Die Wissenschaft einer Bibliotheksstatistik in USA. (ZBW 466: a vonatkozó irodalom alapján ismerteti az amerikai könyvtárviszonyokat. Tájékoztat az amerikai könyvtár- és katalógusrendszerekről, az ottani könyvtárosképzés ügyéről és a könyvtári statisztika ügyének állásáról Amerikában.)

G. J. GARRISON: „Forgetting a thousand cares”. (LJ 87: az amerikai nyilvános könyvtárakban lévő képgyűjteményekről és a képgyűjtésről ír. A képállomány nagysága tekintetében a New York Public Library vezet, 800.000 képből álló gyűjteményével.)

E. J. REECE: College and university library news, 1938—1939. (LJ 973: részletes beszámoló az amerikai főiskolai és egyetemi könyvtárak munkájáról, anyaguk gyarapodásáról és a személyzeti változásokról.)

L. D. FAN: Two steps forward and one step back. The library situation in Michigan, 1939. (LJ 636: a könyvtárak állami támogatásának kérdése Michigan-ben.)

B. ADLER: Cuban libraries. (LJ 325.)

E. ACKERNECHT: Aus dem schwedischen Büchereiwesen. (Bü 609: a svéd népkönyvtárügy ismertetése: központi és fiókkönyvtárak, kórházkönyvtárak (használati statisztikákkal). Beszámoló az 1938—1939. évben rendezett svéd népkönyvtári tanfolyamról, amelynek 160 résztvevője volt.)

E. ACKERNECHT: Aus dem dänischen Büchereiwesen. (Bü 575: a dán népkönyvtárügy ismertetése. Ismerteti a dán kultuszminiszter által kiadott s a népkönyvtári vizsga rendjét szabályozó rendeletet.)

S. DAHL: Über die neueste Entwicklung des wissenschaftlichen Bibliothekswesens in Dänemark. (ZBW 395: a dán tudományos könyvtárak állapotában és működésében az utolsó tíz-tizenöt évben végbement jelentős változásokról. A tudományos könyvtáraknál már régebben gondolnak könyv-

tárosi szaktanfolyam vagy iskola felállítására; viszont meggondolásra ad okot az a körülmény, hogy az állami könyvtáraknál a személyzet létszámában csak évek múlva lesznek üresedések.)

V. BURR: Griechenland. (ZBW 212: a görögországi könyvtárviszonyok-ban tájékoztat.)

A. C. ÖTÜKEN: Türkei. (ZBW 323: az 1934-ben kiadott új török kötelese példánytörvényt ismerteti.)

19. Könyvtártörténet és egyes könyvtárak ismertetése.

H. UHLENDAHL: Fünfundzwanzig Jahre Deutsche Bücherei. (ZBW 1: a cikk szerzőjének a fennállása 25. évét ünneplő könyvtár ünnepi ülésén, 1938. május 15-én elhangzott előadása. V. ö. ehhez MORAVEK ENDRE cikkét: MKSzle, 1938, 279.)

Notiziario estero. Germania. Attivita' della „Deutsche Buecherei“. (ABI 612.)

A. KERN: Steirische Büchereien im Wandel der Zeit. (ZBW 516.)

O. LÖHMANN: Der Kampf um die politischen Ideologien der französischen Revolution in der Verfassungsgeschichte der Pariser Nationalbibliothek. (ZBW 348.)

J. DRTINA: Die Kulturfunktion der Prager National- und Universitätsbibliothek in Vergangenheit und Gegenwart. (ZBW 225.)

K. FINZEHAGEN: Die Gründung einer deutschen Stadtbücherei in Pressburg. (Bü 608: a pozsonyi új német városi könyvtárát 1939. augusztus 17-én adták át a nyilvánosságnak.)

E. TSCHERNE: Die Bücherei des Reichsgaues Sudetenland in Reichenberg. (ZBW 561.)

A. CUTOLO: La biblioteca liturgica dei Duchi di Parma. (ABI 336.)

O. PINTO: Libri italiani nelle biblioteche Americane. (ABI 45: az amerikai nyilvános könyvtárakban lévő olasz könyvekről, számukról és gyűjtésük történetéről szolgáltat adatszerű felvilágosítást.)

R. PENNINGTON: Recollections of the Turnbull Library, Wellington. (LAR 66.)

F. S. SMITH: New library at East Finchley. (LAR 25.)

R. W. LYNN: Bitterne branch library, Southampton. (LAR 504.)

H. M. LYDENBERG: Report of the New-York Public Library for the year 1938. Report of the Director. (BNY 155: a könyvtár igazgatójának beszámolója a könyvtár 1938. évi működéséről: Az 1938. évi könyvtárhasználat indexe az előző évinél magasabb. Jelentősen szaporodott a kisfilmtekercsek száma is. A stack-ben itt-ott már férőhelyhiány mutatkozik. A térképosztályon nagyobb anyag-átcsoportosítást kellett végrehajtani. Propagandára a könyvtár, ha lehetséges, még az előző évinél is többen áldozott. A már régebben bevezetett mesedélutánokat 1938-ban is megtartották. A fiókkönyvtárak katalógizálásánál bajok mutatkoznak, aminek oka, L. szerint, hogy középnyag-ságú könyvtár számára nem létezik elfogadható katalógus-szabályzat. A könyvtár használati statisztikáiból kitűnik, hogy a legnagyobb olvasottságnak a közgazdasági tartalmú művek örvendenek [21%], a legkisebbnek a jogi vonatkozású művek [178%].)

E. M. GRIEDER: The Littauer Center of Public Administration. (LJ 259: a Harvard-egyetem legújabb, nagyszabású építkezéséről és könyvtáráról.)

New Roosevelt Library. (LJ 199: a newyorki Hyde Park területén felépítendő könyvtár az U. S. A. jelenlegi elnökének a hajózási szakirodalomban különösen gazdag könyvtárát, személyi és hivatalos írásait, festményeit, rajzait és hajóterveit fogja tartalmazni.)

J. THORBECKE: Amerikanische Vierstädtereise eines Bücherfreundes. (Phi 353: a New York Public Library, a washingtoni Folger Shakespeare Library és a bostoni Wildener Library, egy könyvbarát szemével.)

H. C. BAUER: The Technical Library of the Tennessee Valley Authority. (LJ 136.)

J. D. HENDERSON: The California State Library. (LJ 481.)

V. PARMA: The Juvenile Library of Richmond, Virginia, 1822. (LJ 18.)

F. K. LANGPAAP: San Francisco Public Library. (LJ 490.)

L. L. CARDEN: The Berkeley Public Library. (LJ 494.)

A. WALDNER: The city public library of Stockholm, Sweden. (LJ 305.)

G. BIGOT: Danemark. Nouvelle bibliothèque universitaire de Copenhague. (AB 193.)

Bibliothèque Albert Ier à Bruxelles. (AB 46.)

A felsoroltakon kívül még igen sok kisebb könyvtárt ismertető cikk jelent meg az év folyamán, különösen a Bü-ben, a LAR-ban és a LJ-ban.

20. Kiállítások.

Rövidítések: *AK*: Állami Könyvtár, *EK*: Egyetemi Könyvtár, *KK*: Központi Könyvtár, *NK*: Nemzeti Könyvtár, *NyK*: Nyilvános Közkönyvtár (Public Library), *OK*: Országos Könyvtár, *VK*: Városi Könyvtár.

W. HOFFMANN: Florentiner Buchkunst der Medici-Zeit. Die Bücher-schau der Medici-Ausstellung in Florenz. (Ph 306: a Mediciek műpártoló tevékenysége a korabeli könyvművészeti alkotások tükrében. A tanulmányt kísérő illusztrációk közül kettő a Giovanni-fivérek 1488-ban Mátyás király részére készített (ma a Biblioteca Laurentiana-ban őrzött) pealteriumának egy-egy oldalát mutatja be, az egyikben Mátyás király alakjával, a másikon a vonásait viselő másik figurával.)

C. HÖFNER: Gedanken zum Aufbau einer Spanien-Ausstellung. (ZBW 389: a müncheni AK spanyol-kiállítása anyagának összeválogatásánál és felállításánál követendő szempontok.)

C. F. BÜHLER: Exhibition held on the occasion of the New York world's fair. (B 427: a newyorki Pierpont Morgan-könyvtár által a newyorki világkiállítás alkalmából rendezett nagyszabású könyvtörténeti, irodalmi és művészeti kiállításról számol be.)

F. WEITENKAMPF: Gavarni. Artist, litographer, satirist. (BNy 19: a newyorki NyK által rendezett Gavarni-kiállítás alkalmából a művész életművének, alkotásainak méltatása.)

I. F. SANTINELLI: La mostra bibliografica Adrianea. (ABI 101: a római Angyalvárban rendezett Hadrianus-emlékkiállítás könyvanyagának bemutatása.)

La mostra bibliografica Adrianea. (ABI 91.)

Az 1938—1939. években a legtöbb könyvtár könyvtártörténeti, bibliofil- és irodalmi vonatkozású kiállítást rendezett; az amerikai könyvtárak kiállításainak témái 1939-ben ismét a legtarkább változatosságot mutatják.

Könyvtártechnikai szempontú kiállítást rendezett a newyorki Yonkers NyK: a könyvtár működését mutatta be fényképfelvételekkel, valamint statisztikai kimutatások és magyarázatokkal kísért bemutatások keretében.

Spanyol vonatkozású kiállításokat rendeztek a frankfurti könyvtárak és a müncheni AK. Berlin, AK: Portugália. New York, NyK: Ausztrália, 1788—1938. Párizs, NK: Argentina.

Emlékkiállítások: Drezdai OK: Schopenhauer (születésének 150. évfordulója alkalmából). New York, NyK: Stanislawski (a moszkvai művész-színház alapításának 40. évford.). Pavia, EK: Lazzaro Spallanzani. Párizs, NK: Gambetta; Malebranche (születésének 300. évford.). Róma, Angyalvár: Hadrianus (halálának 1800. évford.). Yale School Library: Gutenberg (a könyvnyomtatás feltalálásának 500. évford.).

Könyvtörténeti és bibliofil vonatkozású kiállításokat rendeztek: Bécs, NK: gót miniatúra. Bordeaux, VK: a könyv, 1815—1852. Breslau, AEK—VK: sziléziai nyomtatványok. Kiel, VK: könyv és kép (kiállítás-sorozat)

Köln, Iparművészeti Múzeum: régi német nyomtatványok. Lipcse, EK: régi szász könyvművészet. München, ÁK: francia sajtó, szép kötések a IX—X. századból, középkori német miniatúra. Nápoly, NK: régi nyomtatványok. New York, NyK: a francia könyvillusztráció 400 éve, amerikai nyomdászok, új nyomtatványok, kéziratos művek illusztrációi, francia könyvek (1300-tól a forradalomig). Óslo, EK: Erik Werenskiöld könyvművészeti alkotásai. Stockholm, Kir. Könyvtár: szovjet könyvművészet és irodalom.

Főleg művészeti és irodalmi tárgyú kiállításokat mutattak be: Berlin, ÁK: német parasztlelet a századok során. Dortmund, Studentenleihbibliothek: élő és elhunyt költők műveiből. Durham, EK: biblia-kiállítás. Firenze, NK: a Cinquecento. Frankfurt, Bibliothek für neuere Sprachen und Musik: nyugatnémetországi színpadi tervezők tervei; a német színjátszás 300 éve. Hága, Kir. Könyvtár: holland szépirodalom idegen nyelven. Liverpool, NyK: építészeti. London, British Museum: biblia-kiállítások. München, ÁK: rovarképek a középkortól Linnéig. Nápoly, NK: Leopardi-kéziratok. New York, NyK: amerikai forradalom az angol karikatúra tükrében, francia forradalom, régi amerikai vonatkozású német könyvek, Gavarni, világvárosok, New York multjából, gyümölcs és virág 1496—1846, az Egyesült Államok postabélyegei. Nizza, Musée Masséna: Napoleon Nizzában. Párizs, NK: Irán művészete. Versailles, Múzeum: XIV. Lajos kora.

A lüneburgi Ratsbücherei az év folyamán kiállította 1100 darab ősnymtatványát.

21. A könyvtárak nevezetesebb gyarapodásai.

A debreceni EK a német kormánytól 18.000 disszertációt és számos újabbkori német munkát kapott ajándékba.

A berlini ÁK ritka arab és perzsa kéziratokat vásárolt dr. Burchard utazó-kutatótól. — Több, mint 100 régi ritka orosz nyomtatványnak is birtokába jutott, köztük Iwan Fedorov, az első orosz nyomdász által nyomtatott, híres Osztrógi Bibliának (1581) is. — Megszerezte ezen felül a Schaumburg-Lippe hercegi könyvtár 4000 darabra terjedő halotti prédikáció-gyűjteményét.

A freiburgi EK Alfred Bassermann, a híres Dante-kutató könyvtárát és tudományos hagyatékát örökölte, közte a „Divina Commedia“ 44 eredeti kiadását.

Az ostmarki népkönyvtárak számára 10.000 jó német könyvet vásárolt a Geschäftsstelle Österreichhilfe.

A württembergi ÁK eddig ismeretlen Hölderlin-verset szerzett meg.

A párizsi NK 1200 darab XV—XIX. századi spanyol irodalmi mű birtokába jutott. — Értékes Montesquieu-kéziratokat is vásárolt.

A British Museum könyvtárát Sir James George Frazer, a híres „Aranyág“ írója, 55 kötetre terjedő jegyzetanyagával ajándékozta meg.

A manchesteri EK Keats: Endymion című műve első kiadásának egy példányát kapta ajándékba.

A skót NK ajándékba kapta John A. Hipkins, az 1933-ban elhunyt neves angol rajzoló karikatúragyűjteményét, amelyet azután kiállítás keretében is bemutatott.

A leideni EK-nak a holland kormányzat megvette Willem de Vreeze: Bibliotheca Neerlandica manuscripta című művét, mely a világ összes könyvtáraiban fellelhető XIII—XVII. századi holland kéziratok leíró ismertetését tartalmazza.

A newyorki NyK fontosabb gyarapodásai ősnymtatványokban 1938-ban: Rodericus Zamorensis: Speculum vitae humanae. Augsburg, Bämmler, 1479. — Hyginus, Augsburg, Ratdoldt, 1491. — Bartolommaeus Anglicus: De proprietatibus rerum. Toulouse, Meyer, 1494. — Vitas Patrum. Strassburg, 1482. Tizennyolcadik századi könyvek, 1938-ban: Tasso: La Gerusa-

lemme Liberata. Velence, 1745. — Janinet: Vues pittoresques. Paris, 1792. — Egyéb gyarapodásai: török- és perzsanyelvű irat- és levelezésgyűjtemény, a Herman Bernstein-gyűjtemény (kb. 1500 német-, angol-, orosz- és jiddisnyelvű nyomtatvány), 300 orosz könyv és röpirat a világháború idejéből, a braziliai Madeira Mamoré Railway 1910—11. évi építkezéséről készült többszáz fényképfelvétel, színházi programmok: 1893—1917.

22. Érdekesebb hírek.

Ostmarkban 500 tudományos és több mint 2000 népkönyvtár van. A tudományos könyvtárak nyomtatványainak kötettszáma több mint 12 millió (ebből 29.000 az ősnymtatványok száma). A kéziratok száma 76.000, a papiruszoké 100.000.

Bécsben állami népkönyvtárat állítottak fel.

A bécsi Gilhofer & Ranschburg cég és a prágai K. Zink cég 1939. júniusában az utójára a szlovákiai Oponicében lévő Apponyi-könyvtár egy részét árverezte. Az árverésen főként az egyik XVIII. század végén élt Apponyi gróf Bécsben gyűjtött könyvei kerültek kalapács alá. Cseh anyag és keleteurópai vonatkozású művek keltek el jó áron. A vevők: nyilvános könyvtárak és német antikváriusok.

A Fostocki EK 650.000 kötetet kitevő szaporulat befogadására alkalmas új épületrésszel bővült.

Vogliano professzor (Milano) Sapphonak egy állítólagos kéziratát fedezte fel. A kézirat rövidesen kiadásra kerül.

A turini régészeti múzeumban őrzött 1,70 m hosszú és 0,41 m széles ú. n. „királypapiruszt” a közelmúltban javították ki.

A párizsi NK-ban, 1938. júliusában kelt elhatározás értelmében, külön gyűjteményként kezelik a hivatalos francia állami nyomtatványokat.

A párizsi lengyel könyvtár 1939-ben ünnepelte fennállásának 100. évfordulóját.

A „könyv- és olvasónélküli könyvtár” típusát testesíti meg a londoni KNK. Ennek a könyvtárnak van ugyan 150.000 kötetre terjedő könyvvállománya, de ez az állomány csak kézikönyvekből és könyvtári katalógusokból áll. A könyvtár tulajdonképpen közvetítőintézmény, mely 604 könyvtár anyagát, és így 21 millió kötetet tart számon. Ebből 4 millió kötetet 107 tudományos könyvtár, 10-8 millió kötetet különféle nyilvános könyvtárak és további 6-8 millió kötetet egyetemi könyvtárak foglalnak magukba.

Az oxfordi Queen's College Library, amelynek szép berendezése a XVII. századból való, nagyszabású átalakításon ment keresztül. A régi faanyagot részben kiküszöbölték, részben kijavították, a régi fűtő- és világítóberendezések helyén újakat alkalmaztak. Az átalakítások miatt több, mint 50.000 könyvet kellett addigi helyéről kimozdítani.

Az újjélandi könyvtárosok egyesülete az ottani könyvtárügy fejlesztésére öt éves tervet dolgozott ki.

A kopenhágai EK új épületét 1938-ban adták át a nyilvánosságnak.

Svédországban 93 kórházkönyvtár van, amelyeknek összállománya kb. 100.000 kötet. 1938. évben 270.000 kötetet bocsátottak kölcsönhasználatra.

A washingtoni Library of Congress 10 millió kötet szaporulat befogadására alkalmas új épületrésszel bővült.

A newyorki Hyde Parkban felállítandó Roosevelt-könyvtárról részben beszámoltunk már szemlénk más helyén is. A könyvtár épülete 350.000 dollárba kerül; megnyitását 1941. tavaszára tervezik.

A floridai Winter-Parkban négerrek (kb. 1500 lélek) számára könyvtárt építettek. (A neve: „The Hannibal Square Library.”) Állománya kb. 1700 kötetet tesz ki, a kölcsönzések száma másfél év alatt 2181. Az intézmény könyvtárosa meglegedéssel állapítja meg, hogy a könyvek közül egy sem veszett el vagy rongálódott meg különösebben, — ami dicséretére válik a könyvtárlátogatásban meglehetősen járatlan négereknek.

A Hoover War Library új elnevezése: „Hoover Library on War, Revolution and Peace“.

A bogotái (Columbia) NK 1938. évben új könyvtárápülethez jutott.

A Carnegie Corporation 1939. évben 571.600 dollárt adott könyvtári célokra, továbbá 5000 dollárt adott az American Institute of Graphic Arts által rendezett Gutenberg-ünnepségek céljaira is.

A Rockefeller-alapítványból 90.000 dollárt kapott az American Library Association, a latin-Amerikával való kapcsolatok további kiépítése, továbbá európai könyvtárak számára eszközrendező-könyvvásárlások céljaira.

A kínai NK a Kínában uralkodó rendkívüli viszonyok miatt Peipingből Kunmingba (Yuannan) költözött.

A drezdai Zahn & Jaensch-antikvárium megvette Konrad Haebler kézikönyvtárát. A könyvtár legnagyobb értékei különféle spanyol bibliográfiái vonatkozású művek.

H. WOODBINE (Reference libraries, Miscellaneous: LAR 38.) humoros részletet közöl egy újabban megjelent angol antikvárkatalógusból. Ebben szó szerint a következő „tétel“ áll: „Machiavelli, N. The price.“

A kórházi könyvtárak 1938. évben Bernben megtartott nemzetközi kongresszusán Dubois-Verlière k. a. a könyv fertőzés-továbbító szerepét világította meg orvosi szempontból. Megállapítása szerint a tüdővész bacillusa a könyvben legfeljebb 11–12 napig él el. Könyvek fertőtlenítésére formalin-gőzt ajánl. (V. ö. ehhez H. L[EMAITRE] tanulmányát: La contagion de la tuberculose par les livres. Recherches de Mme Le Dr. Dubois-Verlière. (AB 104.)

23. Könyvtörténet, kódexismertetések.

A. LUCCHESI: An den Quellen des Schrifttums. (Melléklet a Ph 9—10. számához: az írás első jelentkezései és befogadó anyagai az óegyiptomi, ógörög és római kultúrákban; művelődéstörténeti vázlat.)

F. CALOT: L'initiation à l'histoire du livre (1). (BB 439: jelentősebb francia könyvtörténeti munkák ismertetése.)

L. DENECKE: Edward Schröders „Anfänge des deutschen Buchtitels“. (ZBW 129: német középkori művek címadásáról.)

H. SCHREIBER: Drehbare mittelalterliche Lesezeichen. (ZBW 281: feltűnő, hogy középkori olvasójelekkel szinte kizárólag kolostori kéziratokban találkozunk.)

A. LANCELOTTI: Micrografia e libri nani. (ABI 135: a kisértű könyvekről.)

E. MONETI: L'arte nei manoscritti medievali dell'Italia meridionale. (ABI 348.)

V. DAINOTTI: I corali della cattedrale di Cremona. (ABI 26.)

L. I. IEROMONACO: I codici melurgici bizantini nelle biblioteche d'Italia. (II., befejező rész.) (ABI 74.)

E. H.: Manuscripts and printed books in the British Museum. I. The finest Bibles. (Ph 142.)

C. SCACCIA—SCARAFONI: Incunabuli della Biblioteca Sperelliana di Gubbio. (ABI 125.)

K. MEYER: The liturgical music incunabula in the British Museum. Germany, Italy, and Switzerland. (L 272.)

E. H.: The history of the printed English Bible from 1525 to 1611. (Ph 230.)

O. JANDA: Die Literatur der Steiermark bis zum Ausgang des Mittelalters. (ZBW 529.)

A. RÜMANN: Historisch-genealogische Kalender. (Ph 7.)

A. RÜMANN: Historische Almanache und Taschenbücher. (Ph 185.)

M. és L. LANCORONSKI: Deutsche Musenalmanache des 18. Jahrhunderts. (Ph 97.)

A. LOTZ: Ornamentaler Buchschmuck im deutschen Barock und Rokoko. (Ph 233: művészettörténeti fejlődésrajz, mesterek szerint.)

E. HOLZER: Bücher und Manuskripte um Japan. (Ph 25: a japáni nyomtatványkultúra kezdeteiről.)

H. KNAUS: Über die Urhandschrift von Browsers Annales Trevirenses. (ZBW 175.)

H. WENDEL: Der Bibel-Auftrag Kaiser Konstantins. (ZBW 165.)

G. BERSTRÄSSER: Der Aschaffenburg Kodex. (Ph 345: az ismeretlen szerzőjű kódex keletkezésének idejét az 1230—1240. évekre teszi. A kódex miniatűrái révén — melyeknek előképei a korabeli monumentális plasztikában keresendők — környezetében egészen egyedülálló.)

R. RIDOLFI: La „Bibbia del Savonarola“ della Biblioteca Nazionale di Firenze. (B 337.)

A. D. LATTANZI: Un breviario della Biblioteca Nazionale di Palermo miniato da Martino da Modena. (ABI 552.)

A. LUCCHESI: „Princeps omnium librariorum“. Der Buchhändler des Cosimo de Medici. Erinnerungen des Vespasiano da Bisticci. (Ph 292: a XV. században élt V. da Bisticcinek, a „könyvkereskedők királyának“ pályafutásáról, különös tekintettel Cosimo de Medicinek tett szolgálataira.)

K. KÜP: A fifteenth-century girdle book. (BNy 471: a newyorki NyK legújabb szerzeményéről: egy a kastli kolostorban 1454-ben készült kéziratok breviáriumról.)

D. FAVA: Il Breviario di Ercole I d'Este. (ABI 415.)

F. P. MITTERMAIER: Ein unvollständiges Exemplar von Balthasar Sprengers „Merfart“ in der Giessener Universitätsbibliothek. (ZBW 136: a fenti mű most felfedezett 5. példányának ismertetése. A példány hiányos, egy íve hiányzik. Előállítójának a kölni Hermann Bungartot tartja.)

O. CLEMEN: Ein unbekannter Druck des Laurentius von der Mülen in Bonn von 1544. (ZBW 104: a legutolsó bonni Melancthon-nyomtatvány a zwickaui Ratsschulbibliothek egy oktáv formátumú kolligátumkötetéből került elő.)

R. AMAGIÀ: Intorno ad un grande mappamondo perduto di Giacomo Gastaldi (1561). (B 259.)

A. YARMOLINSKY: Studies in Russian Americana. 1—II. (BNy 539, 895.)

M. és L. LANCKORONSKI: Ein Gegenstück zum Kaukolschen Gebetbuch. (Ph 255.)

L. MANGANO: Un documento dell'antica purezza della lingua albanese all'Ambrosiana di Milano. (ABI 512.)

J. DUHEM: La légende aéronautique dans les livres d'emblèmes. Le recueil de Juan de Valcazar, 1612. (BB 188.)

G. CLUTTON: „Abel Clémence“ of „Rouen“: a sixteenth-century secret-press. (L 136.)

V. SCHOLDERER: Adolf Rusch and the earliest roman types. (L 44: az első román betűszedéstípussal dolgozó nyomdásznak a strassburgi, sokáig ismeretlen, ú. n. „R“ mestert tekintik. DZIATZKO-nak minden kétséget kizárólag sikerült bizonyítania, hogy az R mester Adolf Rusch-sal, Mentelin vejével azonos.)

J. F. SCHÜTZ: Abriss der älteren steierischen Druckergeschichte. (ZBW 536.)

G. P. WINSHIP: A document concerning the first anglo-american press. (L 51: az első angol nyomda 1639-ben kezdte meg működését Amerika földjén. Amerikában ekkor már nyomdakultúra virágzott, melynek alapjait Mexikóban 1539-ben, Peruban pedig 1584-ben vetették meg spanyol gyarmatosok.)

J. B. PRIMROSE: The first press in India and its printers. (L 241: az első indiai nyomtatvány 1556-ból való.)

J. B. PRIMROSE: A London printer's visit to India in the seventeenth century. (L 100: az 1674—1679. években Bombayban működött Henry Hills angol nyomdászról (iratok és levelezései alapján).)

M. S. FRIBERG: Government publications. (LJ 175.)

24. Bibliográfia.

J. VORSTIUS: Neue Bücher zum Bibliotheks- und Buchwesen. (ZBW 93, 158, 216, 273, 324, 384, 447, 507, 557, 604.)

Recenti pubblicazioni. (B 73, 454: német és angol könyvtártudományi és rokonvonatkozású művek betűrendes bibliográfiája.)

Bibliographie. Publications récentes. (AB 76, 123, 219: újabban megjelent, csak francia munkák bibliográfiája, tudományszakok szerint.)

Bibliographia. (FDC 55, 75, 92, 130: decimális könyv- és folyóiratcikk-bibliográfia.)

Livres nouveaux. (BCh 200, 375: német, olasz, angol és francia, részben könyvtártudományi és rokonvonatkozású új művek betűrendes bibliográfiája.)

R. HIRSCH: A list of recent bibliographies. (BNy 323, 493, 548.)

M. C. SCOGGIN: Simple technical books— a list. (BNy 21, 121, 333: az angolnyelvű műszaki irodalom bibliográfiája: 65 tudományszak csoportjában mintegy 1500 címet sorol fel.)

American Institute of Decorators. A bibliography on interior architecture and decoration. (BNy 87, 396.)

P. H. BAGINSKY: German works relating to America 1493—1800. A list compiled from the collections of the New York Public Library. (BNy 140, 349, 523, 575, 622, 671, 760, 921.)

H. E. HAYDEN: French revolutionary pamphlets. A check list of the Talleyrand and other collections. (BNy 3, 359, 432, 513, 563, 687, 743, 859.)

E. D. COLEMAN: The jew in English drama. An annotated bibliography. (BNy 45, 374, 443.)

G. L. MCKAY: A register of artists, booksellers, printers and publishers in New York City, 1801—1810. (BNy 711, 849.)

R. W. HENDERSON: Baseball and rounders. (BNy 303.)

K. BROWN: The modern olympics. An informal list of material in the New York Public Library. (BNy 405.)

25. Könyvismertetések.

Könyvtártan, könyvtárpolitika.

Actes du Comité International des bibliothèques, 11e session: CI 835.

American Library Directory, 1939. A classified list of 10.253 libraries with names of librarians and statistical data. Compiled by K. BROWN. New York, 1939: LJ 892. (J. I. WYER.)

E. APOLLONI: Guida alle biblioteche italiane. Milano, [1939]: B 376. (V. CAMERANI.)

Australian Institute of Librarians. Proceedings [of the] first annual meeting and conference. Melbourne, 1939: FDC 133.; LAR 492. (L. M. H.: a konferencián elhangzott, a könyvtárhasználat tárgykörében mozgó előadások ismertetése.)

E. G. AVEY: Day by day advertising, promotion, and publicity for libraries. Cincinnati, 1938: LJ 145. (L. KAPLAN.)

N. C. BEUST: Professional library education: introducing the library. 1938: LAR 252.

H. V. BONNY: A manual of practical book selection for public libraries. London, 1939: LAR 565. (W. A. M.)

J. CHANCELLOR: Helping adults to learn: the library in action. Chicago, 1939: FDC 93.

A. CÓNSOLE: Fundación y organización de bibliotecas. 4. ed. Buenos Aires, 1939: ZBW 492. (L. KLAIBER.)

A. CÓNSOLE: Hagamos del bibliotecario un profesional. 4. ed. Buenos Aires, 1939: ZBW 492. (L. KLAIBER: Buenos Airesben az első könyvtárosiskolát 1928-ban állították fel, az egyetem bölcsészettudományi karán.)

U. COSTA: Codice delle biblioteche italiane. Milano, 1937: AB 133. (H. LEMAITRE.)

J. D. COWLEY: Bibliographical description and cataloguing. London, 1939: LAR 471.

Exposition Internationale des Arts et Techniques Paris 1937. Bibliothèques. Organisation — technique — outillage. Introduction de J. CAIN. Paris, 1938: ZBW 268. (L. KLAIBER.)

C. H. GRATTAN: Libraries; a necessity for democracy. Sydney, 1938: LJ 144. (L. KAPLAN.)

T. HAMLIN: Some European architectural libraries: their methods, equipment and administration. New York, 1939: LAR 567. (R. O.); LJ 746. (H. REED: 5 német, 4 olasz, 4 angol és 2 francia könyvtár és történetének ismertetése.)

Handelingen van het Vierde Wetenschappelijk Vlaamsch Congres voor Boek- en Bibliotheekwezen. Gent, 1937: ZBW 199. (W. MENN: beszámoló az 1936. évben Gentben megtartott flamand könyvtároskongresszusról. Tanulmány J. F. VANDERHEYDEN előadása a modern raktártornyokról. Ezeknek építészeti struktúráját, formáját szerinte igen sok esetben inkább architektonikus kívánalmak, mint a könyvtár követelményei szabták meg. A keskeny torony alkalmatlan, a legmegfelelőbb a horizontális és vertikális szisztémának olyan egyesítése, mint amelyet a Columbia University South Hall 1935-ben épült tornyánál látunk. J. NIEUWENHUYZEN a genti Jan Bito, állítólagos Gutenberg előtti nyomdászról tartott előadást; új bizonyítékai nincsenek.)

L. M. HARROD: The librarians' glossary: terms used in librarianship and the bookcrafts. London, 1938: B 124.

C. W. HERBERT: Personnel administration in public libraries. Chicago, 1939: LJ 746. (C. B. JOECKEL: az amerikai nyilvános könyvtárak személyzeti kérdéseinek első áttekintő rajza.); LAR 494. (W. P.)

F. H. HYERS: The library and the radio. Chicago, 1938: LJ 109. (J. L. SAUER.)

C. B. JOECKEL: Current issues in library administration. Chicago, 1939: LAR 382.; LJ 510. (W. S. HOOLE: a könyvtári szervezés és adminisztráció alapkérdéseivel foglalkozó, nagyfontosságú mű.)

C. B. JOECKEL: Library service. Washington, 1938: LAR 54.

O. KILGER: Das pflichtmäßige Sammeln von Tageszeitungen in Deutschland. Leipzig, 1938: ZBW 431. (H. JESSEN: a napilapokra vonatkozó német kötelezőpéldánytörvények és szabályozások története és ismertetése.)

W. KRABBE: Bibliographie: ein Hilfsbuch für Bibliothekspraktikanten. 3. Aufl. Leipzig, 1939: LAR 606. (J. W.)

É. LEROY: Guide pratique des bibliothèques de Paris. Paris, 1937: AB 83. (L. CROZET.); CI 770.; FDC 131.

Library literature, 1938: an author and subject index: digest to current books, pamphlets and periodical literature relating to the library profession. New York, 1939: LAR 404. (K. G. H.)

L. R. MCCOLVIN: Library staffs. 1939: LAR 495. (J. E. W.)

L. R. MCCOLVIN: A survey of libraries; reports on a survey made by the Library Association during 1936—1937. New York, 1938: AB 137. (H. LEMAITRE.)

W. MÜNTHE: American librarianship from a European angle: an attempt at an evaluation of policies and activities. Chicago, 1939: LAR 607. (H. A. S.)

A. J. PHILIP: The new assistant; or the junior's vade mecum. Grave-send, 1939: LAR 401. (F. J. S.)

L. SHORES: Basic reference books: an introduction to the evaluation, study and use of reference materials, with special emphasis on some 300 titles. 2nd ed. Chicago, 1939: LAR 590. (H. WOODBINE.)

Verein Deutscher Bibliothekare. Jahrbuch der deutschen Bibliotheken. Jg. 29. Leipzig, 1938: LAR 252. (J. W.); ZBW 491. (M. STOIS.)

D. WAPLES: Investigating library problems. Chicago, 1939: LAR 528. (A. H. W.)

L. R. WILSON: The geography of reading: a study of the distribution and status of libraries in the United States. Chicago, 1938: AB 148. (H. LEMAÎTRE.)

L. R. WILSON: The role of the library in adult education. Chicago, 1937: CI 770.

The year's work in librarianship. Vol. 11: 1938. [London], 1939: LAR 607. (R. L. W. C.)

Könyvtártípusok.

Institut International d'Agriculture. Les bibliothèques agricoles dans le monde et bibliothèques spécialisées dans le sujet se rapportant à l'agriculture. Rome, 1939: AB 243. (H. LEMAÎTRE: a földművelési szakkönyvtárak nemzetközi igazgatóságának beszámolója a kebelébe tartozó intézmények szervezéséről, működéséről és problémáiról. Az áttekintés a következő csoportokra terjed ki: 1. 2000 kötetnél nagyobb állománnyal bíró agrárszakkönyvtárak. 2. Egyes földművelési ágak szakkönyvtárai. 3. Általános állománytartalmú könyvtárak agrárgyűjteményei. 4. Agrár dokumentációs központok.); B 330. (amo.—); LJ 791. (C. H. BROWN.)

E. K. JONES: Hospital libraries. Chicago, 1939: LAR 214; LJ 461. (A. FARRINGTON.)

E. LEYLAND: The wider public library. London, 1938: LAR 52. (J. D. R.); LJ 144. (L. KAPLAN.); ZBW 493. (A. PREDEEK.)

M. D. LOIZEAUX: Publicity primer: an abc of „telling all“ about the public library. 2nd. ed. New York, 1939: FDC 57; LJ 235.

O. PINTO: Manuale del bibliotecario delle piccole e medie biblioteche. Roma, 1938: LJ 64. (B. A. CUSTER.)

E. A. SAVAGE: Special librarianship in general libraries and other papers. London, 1939: LAR 491. (W. A. M.)

F. SCHRIEWER: Deutsche Büchereifragen in Zahl und Bild. Untersuchungen und Darstellungen aus den Arbeitsbereich der Bücherei Frankfurt (Oder). Leipzig, 1938: Bü 110. (K. KOSSOW.)

F. SCHRIEWER: Die deutsche Volksbücherei. Jena, 1939: Bü 459. (R. JOERDEN.); LAR 497. (E. C.)

F. SCHRIEWER: Das ländliche Volksbüchereiwesen. Einführung in Grundlagen und Praxis der Dorf- und Kleinstadtbüchereien. Jena, 1937: AB 144. (H. LEMAÎTRE.)

F. SCHRIEWER: Die staatlichen Volksbüchereistellen im Aufbau des deutschen Volksbüchereiwesens. Leipzig, 1938: AB 144. (H. LEMAÎTRE.); Bü 250. (DÄHNHARDT.); ZBW 260. (H. SAUTER.)

H. A. SHARP: Branch libraries; modern problems and administration. London, [1938]: LJ 234.

Société des Nations, Institut International de Coopération Intellectuelle: Mission sociale et intellectuelle des bibliothèques populaires; son organisation, ses moyens d'action. Paris, 1937: ZBW 434. (J. W. KINDERVATER.)

G. O. WARD: Publicity for public libraries, principles and methods for librarians, library assistants, trustees and library schools. 2nd. ed. New York, 1935: AB 238. (H. L[EMAÎTRE].)

H. G. WIRZ: Die Bildungsbibliotheken in der Schweiz. (Publ. der Vereinigung schweizerischer Bibliothekare, Nr. 14.): Bü 190.

Könyvtártörténet.

A. J. ARBERRY: The Library of the India Office, a historical sketch. London, (1939): LJ 323.

J. BADALIC: Americko javno knjiznicarstvo. Zagreb, 1939: FDC 93. (Az amerikai könyvtárak fejlődése a tizenkilencedik századtól napjainkig.)

U. DORINI: Breve storia del commercio librario. Milano, 1938: B 65 (aoi.—.)

L. BRUMMEL: Geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek. Leiden, 1939: LAR 473. (A leideni kir. könyvtár története.)

D. FAVA: La Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze e le sue insigni raccolte. Milano, 1939: ZBW 435. (A. v. HARNACK.)

H. KRAMM: Deutsche Bibliotheken unter dem Einfluss von Humanismus und Reformation. Ein Beitrag zur deutschen Bildungsgeschichte. Leipzig, 1938: ZBW 143. (A. BÖMER.)

Library of Congress. Report of the Librarian of Congress for the fiscal year ended June 30, 1938. Washington, 1939: LAR 500.; LJ 317. (D. W. HYDE: beszámoló a washingtoni Library of Congress 1938. évi működéséről. A könyvtár állománya az 1937. évi 5,395.044 kötet számról 5,591.710 kötetre emelkedett. 1938-ban a könyvtárnak több mint egy millió látogatója volt.)

H. RIVIER: La Bibliothèque Moderne de Genève, ses fonctions, son public. (Publikationen der Vereinigung schweizerischer Bibliothekare, Nr. 16.): Bü 191.

J. W. THOMPSON: The medieval library. Chicago, 1939: B 378. (C. S. SINGLETON.); BCh 369. (É.—A. VAN MOË.); LAR 527, 601. (E. A. SAVAGE.)

Könyvtáráépítés, berendezés.

British Museum. Air raid precautions in museums, picture galleries and libraries. [London], 1939: LAR 404. (Angol könyvtáraknál is foganatosított légoltalmi intézkedéseket ismertet.)

E. S. EVENDEN and others: Standards for college buildings. New York, 1938: LJ 187. (G. R. LYLE: nem megbízható mű, revízióra szorul.)

C. A. FULLER—D. SNOW: Air conditioning. New York, 1938: CI 835.

E. R. HANLEY: College and university library buildings. Chicago, 1939: LAR 493. (R. O.); LJ 864. (O. G. LAWSON: a könyvben ismertetik az U. S. A.-ban 1917. és 1938. közt épült egyetemi és kollégiumi könyvtár-épületeket.)

J. LASSO DE LA VEGA: Como se construye y equipa una biblioteca. Sevilla, 1938: ZBW 375. (L. KLAIBER: a spanyol polgárháború rombolásai folytán időszerűvé vált könyvtáráépítés kérdései.)

J. A. LOWE: Small public library buildings. Chicago, 1939: AB 151. (H. LEMAÎTRE.); LJ 460. (K. SHOREY.)

C. D. PLAISTER: Floors and floor coverings. Chicago, 1939: LAR 608. (R. B.)

R. D. H. SMITH: Public library lighting. Vol. II. Artificial lighting. Gravesend, 1938: LAR 202. (E. J. C.: a könyvtári világítóberendezésekről, a vonatkozó könyvtári és műszaki irodalom bibliográfiájával és a szerző által megbízhatónak és irányadónak tartott könyvtári világítóberendezések jegyzékével.); LJ 231.

Katalogizálás.

Biblioteca Apostolica Vaticana. Norme per il catalogo degli stampati. 2a ed. Città del Vaticano, 1939: AB 231. (H. LEMAÎTRE.)

Bodleian Library, Oxford. Cataloguing rules. [Oxford, 1939]: LAR 266.

Y. CHAUVIN: Les règles du répertoire alphabétique. Paris, 1938: FDC 94.

- J. D. COWLEY: Bibliographical description and cataloguing. 1939: LAR 448. (V. W.)
- E. DAMIANI: Ancora sulla trascrizione dei nomi cirillici in caratteri latini sotto l'aspetto biblioteconomico e bibliografico. [Beograd, 1938]: B 237. (V. CAMERANI.)
- J. C. M. HANSON: A comparative study of cataloging rules based on the anglo-american code of 1908. Chicago, 1939: AB 232. (H. LEMAÎTRE.); CI 837.; LAR 449. (H. W. A.)
- A. F. JONES: Elementary cataloguing: a textbook for the new cataloguer. Gravesend, 1939: LAR 450. (H. A. S.)
- D. M. NORRIS: History of cataloguing and cataloguing methods 1100—1850. London, 1939: FDC 93.; LAR 601. (E. A. SAVAGE.)
- The Prussian Instructions.* Rules for the alphabetical catalogs of the Prussian libraries. Trlstd. from the 2. ed. by A. D. OSBORN. Ann Arbor, 1938: LAR 52. (H. A. S.)
- O. REICH: Vorschriften für ein abeceliches Schlagwörter-Verzeichnis. Leipzig, 1938: ZBW 141. (J. VORSTIUS: A mű elgondolásai a szerzőnek a művészeti könyvtárnál szerzett praxisán alapszanak, ezért nem-művészeti irányú könyvtárak változtatás nélkül nem használhatják.)
- J. L. THORNTON: Cataloguing in special libraries; a survey of methods. London, 1938: AB 232. (H. LEMAÎTRE.); LAR 51. (C. C. B.); LJ 146.
- J. F. VANDERHEIJDEN: De openbare catalogus in de Amerikaansche bibliotheek. Leuven, 1937: AB 142. (H. LEMAÎTRE.); FDC 131.

Szakozás.

- H. E. BLISS: The organization of knowledge in libraries and the subject-approach to books. 2nd. ed., revised and partly rewritten. New York, 1939: LAR 400. (L. A. B.)
- J. D. BROWN: Subject classification. London, 1939: FDC 95.
- G. S. DICKINSON: Classification of musical compositions: a decimal-symbol system. New York, 1938: FDC 95.; LJ 63. (B. A. CUSTER.)
- G. O. KELLEY: The classification of books. An inquiry into its usefulness to the reader. New York, 1937: FDC 95.; ZBW 82. (J. VORSTIUS.)
- A. F. MARCHAL: Les classements rationnels. Bruxelles, 1939: FDC 94.
- S. R. RANGANATHAN: Colon classification. 2nd. ed. London, 1939: AB 235. (H. LEMAÎTRE.); LAR 496. (A. J. H.: a könyv szerzőjének indiai származására vall az osztályozásban teljesen új csoportja: „Spiritual experience and mysticism“. A műnek egyébként, recenszens szerint, lehetnek kifogásolható részei, de a figyelmet feltétlenül megérdemli.)
- S. R. RANGANATHAN: Theory of library catalogue. London—Madras, 1938: AB 133. (H. LEMAÎTRE.); LAR 246. (H. A. S.); LJ 278. (B. H. HOLT.)
- Universal Decimal Classification.* Vol. II. Fasc. 2—3. London, 1939: FDC 95.

Könyvtárhasználat (dokumentáció, kooperáció, kölcsönzés).

- Association des Bibliothécaires Suisses.* Dokumentation und Bibliotheken. Berne, 1938: LAR 50. (J. H. P.: a műben különösen figyelemreméltó M. GODET tanulmánya: „Bibliothèques, bibliographie et documentation“.)
- H. V. BONNY: Reading: an historical and psychological study. Gravesend, 1939: LAR 203. (W. A. M.)
- H. BUSER: Zusammenarbeit und Arbeitsteilung zwischen wissenschaftlichen und Volksbibliotheken. (Publikationen der Vereinigung schweizerischer Bibliothekare, Nr. 16.): Bü 191.
- W. C. HAYGOOD: Who uses the public library. Chicago: CI 771.
- M. HUMBLE: Rural America reads; a study of rural library service. New York, 1938: CI 839.; LJ 146. (L. KAPLAN.)
- L. S. JAST: The library and the community. 1939: LAR 449. (D. G.)

J. LASSO DE LA VEGA: Las bibliotecas de seminarios, laboratorios etc., en sus relaciones con la biblioteca central universitaria. Sevilla, 1938: ZBW 375. (L. KLAIBER: a mű a spanyol egyetemi és intézeti könyvtárak közötti együttműködés kérdésével foglalkozik.)

R. C. B. PARTRIDGE: The history of the legal deposit of books throughout the British Empire. London, 1938: ZBW 264. (M. STOIS.)

Verein Deutscher Bibliothekare. Jahrbuch der deutschen Bibliotheken. Jg. 29. Leipzig, 1938: LAR 252. (J. W.); ZBW 491. (M. STOIS.)

Könyvkötés, könyvrestaurálás.

P. KERSTEN: Wörterbuch der Fachausdrücke in der Buchbinderei. Halle, [1939]: Ph 221. (Szótár 1200 szóval, német-francia és francia-német nyelvű.)

Bibliográfia.

Association of Special Libraries and Information Bureaux. Select list of standard British scientific and technical books. London, 1937: AB 88. (H. L[EMAÎTRE].)

The bibliographic index: a cumulative bibliography of bibliographies. New York, 1938—1939: AB 145. (H. LEMAÎTRE.); FDC 55; LAR 250. (W. A. M.)

Bibliographie de la philosophie, 1937—1938. Vol. I—II. Paris, 1937—1938: LJ 417. (L. KAPLAN.)

H. BOHATTA: Bibliographie der Breviere 1501—1850. Leipzig, 1937: ZBW 76. (F. JANSEN.)

H. BOHATTON—W. FUNKE: Internationale Bibliographie der Bibliographie (Nachschlagewerk). I. Lief. Frankfurt a. M., 1939: FDC 92.

F. BUSCH: Bibliographie der niedersächsischen Geschichte für die Jahre 1908—1932. Leipzig, 1938: ZBW 138. (A. BÖMER.)

P. CARON—H. STEIN: Répertoire bibliographique de l'histoire de France. Tome VI. Paris, 1938: BCh 197. (C. SAMARAN.)

A. CARTIER: Bibliographie des éditions des De Tournes, imprimeurs lyonnais. Paris, 1937: L 109. (G. CLUTTON.)

Deutsche Kolonien. Ein Bücherverzeichnis. Hrsg. vom Institut für Leser- und Schrifttumskunde. Leipzig, 1939: Bü 613.

V. EICHSTÄDT: Bibliographie zur Geschichte der Judenfrage. Bd. I: 1750 bis 1848. Hamburg, 1938: ZBW 371. (L. KLAIBER.)

N. D. EVOLA: Bibliografia degli studi sulla letteratura italiana (1920—1934). Milano, 1938: B 377. (R. MA.—)

Hindenburg-Bibliographie. Bearb. von der Deutschen Bücherei. Leipzig, 1938: LJ 417. (L. KAPLAN.)

Jahresverzeichnis der schweizerischen Hochschulschriften 1936/1937. Basel, 1938: ZBW 199. (C. BALCKE.)

H. MACDONALD: John Dryden: a bibliography of early editions and Drydeniana. Oxford, 1939: L 341. (H. WILLIAMS.); LAR 527. (A. E.)

A. C. MARSH: A buddhist bibliography. London, 1935: LAR 252. (J. M. F.: a buddhista vallással foglalkozó angol irodalom bibliográfiája.)

[Das] Neue Deutschland; ein Bücherverzeichnis. Münster, 1937: LJ 418. (L. KAPLAN: a német nemzetiszocialista mozgalom történetével és jövőjével foglalkozó írásművek bibliográfiája.)

L. SAVADJIAN: Bibliographie balkanique 1937. Vol. VII. Paris, 1938: ZBW 372. (J. BENZING.)

SHLOMO SHUNAMI: Bibliography of jewish bibliographies. Jerusalem, 1936: AB 85. (W. LESLAU.)

Scientiae Naturalis Bibliographia. Ed. W. JUNK. Annus I, 1937, Pars I. 2. Hague, 1937—38: ZBW 79. (H. AHLENSTIEL.)

W. THIELE: Official map publications: a historical sketch, and a bibliographical handbook of current maps and mapping services in the United States, Canada, Latin America, France, Great Britain, Germany, and certain other countries. Chicago, 1938: LJ 64. (B. A. CUSTER.); ZBW 310. (R. OEHME.)

Topobibliographie de la France, par M. DUPORTET, H. FOUGEROL, etc. Paris, 1938: LAR 228. (H. WOODBINE: könyvek és folyóiratcikkek topobibliográfiája.)

J. VORSTIUS—G. REINCKE: Internationale Bibliographie des Buch- und Bibliothekswesens mit besonderer Berücksichtigung der Bibliographie. XII. Jg. 1937. Leipzig, 1938: ZBW 70. (W. HOFFMANN.)

G. WOLFF: Bücherkunde der fränkischen Geschichte. I. Abt.: Schrifttum zur Geschichte der Geschlechter, Familien, Einzelpersonen (Bibliographie der Biographica). I. Heft. Würzburg, 1937: ZBW 71. (W. HOFFMANN.)

Könyvtári katalógusok.

Bibliothèque Nationale de Luxembourg. Catalogue général. 4. Histoire. Luxembourg, 1937: ZBW 84. (V. EICHSTÄDT.)

F. ISAAC: An index to the early printed books in the British Museum. Part II, 1501—1520; section II: Italy; section III: Switzerland and Eastern Europe. London, 1938: LAR 471.

Madras University Library. Catalogue, Supplement, 1938. 1939: LAR 500.

Kéziratkatalógusok, kéziratattan.

Das älteste Liturgiebuch der lateinischen Kirche. Ein altgallikanisches Lektionar des 5—6. Jahrhunderts aus dem Wolfenbütteler Palimpsest-Codex Weissenburgensis 76. Hrsg. und bearb. von A. DOLD. Beuron, 1936: ZBW 71. (C. WEBER: a palimpsest-olvasás terén jelentős eredményt jelent a publikáció; a könyv szerzője kitűnően tájékozott a liturgiai irodalomban is.)

Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de Belgique. Vol. V: Catalogue des manuscrits de la ville d'Anvers. Paris, 1939: BCh 425. (C. SAMARAN.)

M. FRANÇOIS: Les plus beaux manuscrits à peintures conservés aux Archives nationales. [Paris], 1938: BCh 168. (É. A. VAN MOË.)

H. G. T. CHRISTOPHER: Palaeography and archives. A manual for the librarian, archivist and student. London, 1938: AB 81. (L. CELIER.); ZBW 201. (W. PORT.)

M. HARRSEN: *Cursus Sanctae Mariae*. A thirteenth-century manuscript, now M. 739 in the Pierpont Morgan Library. New York, 1937: ZBW 262. (W. HOFFMANN.)

P. HATCH: The principal uncial manuscripts of the new testament. Chicago: B 65. (a.—.)

Katalog der Handschriften der Zentralbibliothek Zürich. II. Neuere Handschriften seit 1500 (ältere schweizergeschichtliche inbegriffen) von E. GAGLIARDI. 2. Lief. Zürich, 1937: ZBW 202. (A. BRUCKNER.)

T. KLAUSER: *Das römische Capitulare Evangeliorum.* I. Typen. Münster i. W., 1935: ZBW 73. (A. MAYER: fontos könyvtártörténeti és kéziratattani vonatkozások.)

A. DE LABORDE: Les principaux manuscrits à peintures conservés dans l'ancienne bibliothèque impériale publique de Saint-Petersbourg. Paris, 1936—1938: LJ 148. (L. KAPLAN.)

K. MENNE: Deutsche und niederländische Handschriften. Köln, 1937: ZBW 147. (H. SCHREIBER.)

L. NIELSEN: *Danmarks middelalderlige Haandskrifter.* København, 1937: ZBW 438. (L. DENECKE.)

Verzeichnis der Handschriften im Deutschen Reich. Teil I: Handschriften der Staats- und Universitätsbibliothek Breslau. Leipzig, 1938: LJ 149. (L. KAPLAN.)

B. WIRTGEN: Die Handschriften des Klosters St. Peter und Paul zu Erfurt bis zum Ende des 13. Jahrhunderts. Leipzig, 1936: ZBW 436. (J. THEELE.)

Nyomdászattörténet, ősnymtatványkatalógusok.

Das älteste Liturgiebuch der lateinischen Kirche. Ein altgallikanisches Lektionar des 5—6. Jahrhunderts aus dem Wolfenbütteler Palimpsest-Codex Weissenburgensis 76. Hrsg. und bearb. von A. DOLD. Beuron, 1936: ZBW 71. (C. WEBER.)

Beiträge zur Inkunabelkunde. N. F. II. Hrsg. C. WHEMER. Leipzig, 1938: ZBW 202. (A. BÖMER.)

G. BELLINI: Storia della tipografia dal Seminario di Padova 1684—1938. Padova, 1938: B 236. (Res.)

M. BESSON: L'église et l'imprimerie dans les anciens diocèses de Lausanne et Genève jusqu'en 1525. Genève: B 237. (ao.—.)

R. BRUN: La typographie en France au seizième siècle. [Paris, 1938]: Ph 168. (H. B.)

R. FRAUENFELDER: Die Inkunabeln der Ministerialbibliothek Schaffhausen. Schaffhausen, 1936: ZBW 496. (W. SCHMIDT.)

Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Hrsg. von der Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke. Band VII: Coniuratio — Eigenschaften. Leipzig, 1938: LAR 244. (V. S.)

Gutenberg-Jahrbuch 1937. Mainz, 1937: ZBW 87. (W. MENN; fontos tanulmányok a nyomtatás anyagai, a nyomtatványtörténet és a könyvdíszítés köréből.)

Gutenberg-Jahrbuch 1939. Mainz, 1939: B 328. (Res. —: a magyar szerzők tanulmányai: FITZ JÓZSEF: Mátyás király és a könyvnyomtatás; PUKÁNSZKY BÉLA: Német kiadók a magyar könyv szolgálatában; TÓTH ERVIN: Az új magyar fametszőművészet); Ph 368. (H. H. BOCKWITZ: az évkönyvben a Gutenberg- és ősnymtatványkutatás köréből BEYER, EICHLER, FITZ, KONRAD HÄBLER, HUPP, KATTERMANN és THIEL neveivel találkozunk, — a XVI—XVII. századot BENZING, DÖRRER, HUSUNG, SCHOTTENLOHER és mások képviselik.)

P. LEEMANN-VAN ELCK: Buchschmuck der Züricher Bibeln bis 1800; nebst Bibliographie der in Zürich bis 1800 gedruckten Bibeln, alten und neuen Testamente. Bern, 1938: LJ 418. (L. KAPLAN.)

V. MADSEN: Katalog over det Kongelige Biblioteks inkunabler. I—II. köt. København, 1935—1938: ZBW 85. (E. v. RATH.)

H. R. MEAD: Incunabula in the Huntington Library. San Marino, 1937: ZBW 496. (W. SCHMIDT.)

R. NAUMANN: Die Frankfurter Zeitschriften von ihrer Entstehung (um 1700) bis zum Jahre 1750. Würzburg, 1936: ZBW 313. (F. HODES.)

W. PORT: Hieronymus Commelinus 1550—1597. Leben und Werk eines Heidelberger Druckverlegers. Leipzig, 1938: ZBW 204. (H. MEYER.)

H. POURRAT: Die alten Papiermühlen in der Auvergne. Wien, Leipzig, Zürich, 1937: ZBW 440. (J. THEELE.)

A. RUPPEL: Johannes Gutenberg, sein Leben und sein Werk. Berlin, 1939: Ph. 375. (H. H. BOCKWITZ.)

Lexikonok.

„Wer ist wer.“ Lexikon österreichischer Zeitgenossen. Red. R. TEICHL. Wien, 1937: AB 88. (H. LEMAITRE.) SUPRA ERVIN.

LEVÉLSZEKRÉNY.

Sorozatok elvirágzása. Sajátságos tünet az utolsó évtizedek magyar könyveinek életében, hogy a magyar művelődés szempontjából nagyjelentőségű, olcsó és népszerű, de mindenkor a legmagasabb irodalmi és tudományos színvonalú sorozatok, amelyek évtizedeken át eredményesen szolgálták a magyar közönség művelődési igényeit, — a könyvtáros szemében érthetetlenül, minden látható ok nélkül, szinte egyik napról a másikra megszűntek. A háború előtt a két legnagyobb jelentőségű, hosszú életű, „misszióját” jelesen betöltő ilyen olcsó magyar sorozat volt az *Olcsó Könyvtár* (szerkesztette GYULAI PÁL, majd HEINRICH GUSZTÁV) és a *Magyar Könyvtár* (szerkesztette RADÓ ANTAL). Ez a két sorozat adott szépirodalmat, irodalmat, történelmet, bölcséletet, esztétikát, társadalomtudományt stb., stb. —, az általános műveltséghez, a szellemi életben való tájékozódáshoz szükséges ismereteket, kitűnően összeválogatott jeles műveket. Mind a kettő kedvelt cikke volt a könyvpiacnak még a háború után is, amikor is hosszú és dicsőséges mult után — elvirágzottak. Mi ennek az oka? A magyar társadalom művelődésszomja ma is a régi, egymás után jelennek meg drága könyvek, amelyek — nyilván elkelnek. A művelődni vágyó szegény ember számára ma nincs olcsó ismeretterjesztő könyvsorozat — leszámítva a Magyar Szemle Kincsestárát, amely azonban csak a tudomány területéről nyújt összefoglalásokat, szépirodalmat nem ad. A háború előtti két sorozat a világirodalom minden nagyobb íróját bemutatta egy vagy több jellemző művében, ma az újabb külföldi értékekről ilyen olcsó kiadványok alapján nem vehetünk tudomást. Sajnálatos tünet, hogy mai könyvkiadó-vállalatainkból hiányzik az az idealizmus, amely ilyen olcsó és csekély hasznot jelentő kis könyvek kiadásához szükséges, — pedig amellet, hogy jó reklámul is szolgálhatna nekik, erkölcsi hasznot is jelentene számukra, ami — talán — szintén ér valamit.

TR. Z.

Az Eszterházy-utcai Eszterházy-palotát megvásárolta az állam a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára számára és most már három szomszédos épület várja a Magyar Nemzeti Múzeum főépülete mögött az átalakítást, vagy részbeni átépítést, hogy a nemzet legnagyobb és minden magyar, vagy magyarvonatkozású könyvet magában foglaló könyvtára terjedelmének, fontosságának és a modern kor igényeinek megfelelő módon helyeztessék el. Az átalakítás, vagy átépítés ügyében illetékes helyen már foglalkoznak a javaslatok és tervek elkészítésével.

RÉSUMÉ. — INHALTSANGABE.

A. Gábríel: *Le Manuscrit original de „Pozsonyi kódex“* Le Manuscrit de Pozsony, un des plus anciens monuments de la littérature hongroise du XVIe siècle est le seul codex qui ait été édité d'après la copie faite par les soins de M. GYURIKOVITS Quand on a édité de nouveau les plus anciens manuscrits hongrois, ce codex en question était introuvable. L'auteur qui l'a découvert de nouveau, vient donner une description de ce codex relié à un Bréviaire Prémontré. Preuve indiscutable que le ms. était utilisé comme livre de prière par les chanoinesses Prémontrées de Somlyóvásárhely ou de Móríchida. Le sort de notre ms. était étroitement lié à un autre Antiphonaire Prémontré (Szombathely: Franciscains. Cod. Lat. 6264) qui a fait un long voyage comme fidèle compagnon dans les pérégrinations des chanoinesses Prémontrées de Móríchida jusqu'à Vienne et de là il a été laissé dans le couvent des Clarisses de Pozsony. C'est de cette ville qu'il a tiré son nom. Les pages du texte latin contiennent quelques hymnes et séquences en l'honneur de l'Immaculée Conception, de Sainte Anne, de Saint Nicolas et de Saint André.

Emma Bartoniek: *Eine sonderbare Handschriften-Verstümmelung.* In der Fragmenten-Sammlung der Széchényi-Bibliothek des Ungarischen Nationalmuseums befinden sich 14 mehr oder weniger verstümmelte Pergamentblätter, die aus dem codex latinus med. aevi 228. derselben Bibliothek, einer in Italien, am Ende des 15. Jahrhunderts gefertigten Handschrift herausgeschnitten wurden. Dieselbe Handschrift wurde ausserdem noch in anderer Weise verstümmelt. Beinahe alle Initialen — einfache, mit blauer Tinte geschriebene vergrösserte Buchstaben — sind aus ihr herausgeschnitten, auf die leeren Stellen wurden an der Rückseite kleine viereckige Pergamentblättchen geklebt, die ebenfalls den 14 herausgeschnittenen Pergamentblättern entnommen wurden. Als neue Anfangsbuchstaben wurden Initialen Bruchstücke geklebt, die ebenfalls aus einer Handschrift, einem Psalterium des 14. Jahrhunderts herausgeschnitten wurden. Dieses Psalterium befindet sich nicht im Besitze unserer Bibliothek. Infolge dieser Verstümmelung weist der Text der Handschrift no. 228. mehrere Lücken auf, die sich aus den 14 herausgeschnittenen Blättern teilweise ergänzen lassen. In unserem Artikel haben wir diese Ergänzungen und Berichtigungen eingehend aufgeführt. Diese höchst sonderbare Handschriften-Verstümmelung erfolgte ungefähr um die Mitte des vorigen Jahrhunderts, jedenfalls zu einer Zeit, als die Handschrift bereits im Besitze unserer Bibliothek war, wohin sie mit der Sammlung Jankovich ge-

langte. Der Täter kann heute nicht mehr festgestellt werden, seine Tat ist aber, als die böse Folge einer unerlaubten Naivität, Unwissenheit und eines beschränkten Verschönerungsdranges sehr zu verurteilen. EMMA BARTONIEK.

Béla Dezsényi: *Beiträge zur Geschichte der ältesten ungarischen Zeitungen.* — Die Bedeutung der Zeitungen im gesamten Geistesleben, sowie Lebensbedingungen und Funktion der periodischen Presse in der Frühzeit des ungarischen Zeitungswesens können nur richtig gewertet werden, wenn das mehrsprachige Zeitungswesen des 18. Jahrhunderts als eine Einheit betrachtet wird. Voraussetzung zu einer solchen Synthese ist eine möglichst vollständige Bibliographie aller in Ungarn erschienenen Zeitungen vom Beginn, also vom Jahre 1705, bis zur Jahrhundertwende. Die vollständige bibliographische Beschreibung der einzelnen Zeitungen — obgleich die Vorarbeiten, besonders die Zeitungen in ungarischer und in deutscher Sprache betreffend, nicht fehlen — stösst auf manche Schwierigkeiten. Zensurnöte oder Mangel an Leser bereiteten den Zeitungen ein frühes Ende. Meistens kann das Datum des Eingehens nur mit grosser Mühe ermittelt werden. Dies ist besonders der Fall bei den Zeitungen in lateinischer Sprache. Die in der Széchényi-Landesbibliothek erhaltene und bisher in der Fachliteratur unbekannte letzte Nummer der Ephemerides Budenses [Ephemerides Politico-Literariae] vom 5. März 1793 gibt nicht nur über das Eingehen dieser Zeitung Aufschluss, sondern liefert zugleich einen interessanten Beitrag zur Entwicklung der gesamten ungarischen Presse. Die Zeitung musste — so heisst es in den Schlussworten des Herausgebers — ihr Erscheinen einstellen, weil die Leser nunmehr den Zeitungen in ungarischer Sprache den Vorzug geben. „Cuius si caussa illa est, quod Lingua hungarica inualescat, gratulamur“ — mit diesen Worten des selbstlosen Patriotismus gibt sich der eifrige Herausgeber, Paul Spielenberg, mit dem Schicksal seiner Zeitung zufrieden.

Verfasser teilt im Weiteren neue Daten über mehrere ungarische Zeitungen des 18. Jahrhunderts mit. Er behandelt besonders eingehend die in Ofen und in Pest erschienenen deutschen Zeitungen und bringt einen neuen Beweis dafür, dass unter verschiedenen Titeln eigentlich immer nur eine deutsche Zeitung in Ofen und eine in Pest bestanden hat, die im Jahre 1800 unter dem Titel Ofner und Pester Zeitung vereinigt wurden. Mit den in zeitgenössischen Quellen vorkommenden Titeln „Pesther Zeitung“, „Ofner Stadtzeitung“, „Städtische Ofner Zeitung“ werden immer dieselben Zeitungen, also der Neue Kurier aus Ungarn [in Pest] und die Ungarischen Staats- und Gelehrte Nachrichten [in Ofen] gemeint. Im allgemeinen erhellt aus den Ausführungen Verfassers, dass die grosse Fülle der Titel in den verschiedenen Zeitungsbibliographien manchmal nur von den zeitgenössischen Quellen herrührt, worin eine und dieselbe Zeitung unter den verschiedensten Titeln angeführt wird.

Titeländerungen kommen überhaupt bei den meisten Zeitungen vor; es wurde der Beständigkeit des Titels eben nicht dieselbe Bedeutung beigemessen, wie heute. Frühes Eingehen und häufiger Titelwechsel sind charakteristische Faktoren im Leben und Werden des beginnenden ungarischen Zeitungswesens.

Polykarp Radó O. S. B.: *Reste liturgischer Bücher und Bibeln aus dem Mittelalter in der Bibliothek des evangelischen Lyzeums zu Sopron.* Die wertvolle alte Bibliothek des evang. Lyzeums zu Sopron besitzt 29 Bücher aus dem 16—17. Jahrhundert, welche als Einbanddeckeln Folien aus mittelalterlichen liturgischen Hss und Bibelhss aufweisen. Es findet sich auch eine Historienbibel aus dem 15. Jh., deutsch geschrieben (vgl. das Kolophon S. 371.), sowie eine lateinische vollständige Bibelhs aus dem Jahre 1394, welche laut Kolophon (s. S. 371.) auf Bestellung eines Herrn Benes durch Mathias Parwyny gefertigt wurde. Diese Bibel weist auch eine slawisch geschriebene Glosse auf (den Text s. S. 372.), aus der Zeit, wo die böhmische und slowakische Sprache noch einander ähnlicher war, als heute. Die Untersuchung Villebald Danczi's ergibt, dass Parwyny, der Schreiber des Kodex und der Glosse höchstwahrscheinlich ein Slowake war, der böhmisch schrieb.

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

- Abádi Benedek 414.
 Abafi Lajos 9, 271.
 Abrányi Kornél 291.
 Ábrázolt Folyóirat 17—35.
 Abrugyi György 68.
 Ágoston Péter 66.
 Aitzing, Michael von l. Eyzinger.
 Albert, Nagy Szent 341.
 Albrecht porosz herceg 221.
 Albumok alkonya. Tr. Z. 98.
 Alexovits Vazul 187.
 Ambrózy Sámuel 356.
 Amerbach, Johann 195.
 Andreae Jakab 273.
 Anglia 217.
 Antonio da Monza 193.
 Apafi Mihály 167, 270.
 Apponyi György 259, 262.
 Aquila 390.
 Aranka György 5.
 Arany János 224, 399, 401.
 Arany László 399.
 Árpádok 176.
 Árva Bethlen Kata 15.
 Athéni Akadémia „Görög könyvé-
 szete” és a magyarországi nyom-
 dák újjörög könyvei, Az —.
 Horváth Endre. 72.
 Attavante 193.
 Augsburg 128—130.
 August János 417, 419.
 Aviso 127—133, 410, 411.
 „Aviso 1609.” Az —. Hubay Ilona.
 127.
 Azoguidus, Balthasar 194.
 Bachimont, Jacques de 334, 344.
 Badics Ferenc 399.
 Bajza József 3, 9, 14.
 Bakács István 204.
 Balassa Bálint 71, 105—126, 195.
 — — Istenes énekeinek első ki-
 adása. Varjas Béla. 105.
 Balassa Gábor 106.
 Ballagi Aladár 23.
 Balog Zoltán 82.
 Balogh Ernő 408.
 Balogh István 295.
 Bán Imre: A gyöngyösi református
 egyház könyvtára a XVII. szá-
 zad 70-es éveiben. 242.
 Bánffy Ágnes 2.
 Bánffy László 197.
 Bányay István 76, 77.
 Barabás Miklós 89.
 Bárdos József 339.
 Bartal György 79.
 Bártfa 122—125.
 Bartoniek Emma 79, 227. — —:
 Egy különös kézirat-csonkítás. 345.
 Báthory Gábor 133.
 Báthory István 226.
 Báthory Zsigmond 133.
 Báthory Zsófia 167.
 Batthyány Ignác 3.
 Bay Ferenc: Könyvtárpolitikánk cél-
 kitűzései. Gronovszky Iván. 210.
 Bayer 295.
 Bazel 2, 6.
 Bämmler, Johann 129, 194.
 Bécs 2—4, 15, 120, 121, 124, 130,
 131, 133, 220, 336, 337, 390, 392.
 Bedeó Pál 67.
 Beimel József 212.
 Beke Ödön: A nagyszombati szakács-
 könyv. 74.
 Békéscsaba 180.
 Békési Emil 342.
 Bél Mátyás 377.
 Benes-féle biblia szláv szórvány-
 mondata, A —. Danczi Villebald.
 372.
 Beniczky János Tamás 272.
 Benkő Gergely 249.
 Benyák Bernát 188.
 Berde Mária 5.
 Beregszászi István 243, 244.
 Berencs 237.
 Bernolák 373—376.
 Bernoulli 2.
 Beroaldus 6.
 Bessenyei György 187.

- Besztercebánya 357.
 Bethlen Farkas 139.
 Bethlen Gábor 309.
 Bethlen Kata 15.
 Bethlen Sámuel 69.
 Bethlen Zsuzsánna 2, 105.
 Bétsi Magyar Kurir 360.
 Bétsi Magyar Mercurius 361.
 Bewick Tamás 18.
 Beythe István 273, 392.
 Bibliográfia 435, 440.
 Bibliográfiák összeállítása és a könyvtárak. Tr. Z. 213.
 Bidermann—Hock 377.
 Bigaly András 106.
 Bikfalvi Falka Sámuel 15, 415.
 Biró József 11.
 Bitnitz Lajos 356.
 Blaskovits József 178—180.
 Bleyer Jakab 417.
 Bliss H. E. 39, 40.
 Bloch 221.
 Bocskay István 309.
 Bod Péter 15, 208, 269, 392, 394.
 Bodleyan Library 156.
 Bogáti Fazekas Miklós 72.
 Bohatta, Hans 334.
 Bojničić, Ivan 193.
 Boldizsár Andor 276.
 Bólyai Farkas 5.
 Bólyai János 5.
 Bonazzi 39.
 Bonfini 220.
 Borenius Tankred 301.
 Bornemisza Anna 267—270. — —
 halálára kiadott kárta. Varjas Béla.
 267.
 Bornemisza János, körmendi 249,
 250.
 Bornemisza Péter 195—201, 244,
 271, 272.
 Bornemisza Zsuzsánna 67.
 Borsod-Miskolci Múzeum könyvtára
 61.
 Bösörményi Károly 83.
 Brand (Mosonyi) Mihály 291.
 Brassai Sámuel 408.
 Breitenbach, Joan. de 194.
 Brémond abbé 340.
 Brenz János 273.
 Bretschneider Henrik 135.
 British Museum 156.
 Brown 39.
 Bruckenthal Sámuel 3.
 Bruckner Győző 309.
 Brüsszel 151.
 Buccari 237.
 Bucsay Mihály 309.
 Buda 219, 353—361.
 Budapest 225.
 Budapesti Correspondenz 162.
 Budapesti Híradó 174, 259, 279.
 Budapesti Tudósító 162.
 Budenses Ephemerides Politico-
 statisticae 353—361.
 Buloyovszky Lilla 290.
 Bühren Lajos Frigyes 260.
 C. M.: Galánthai gróf Fekete János
 a bécsi Corvinákról. 394.
 — —: Homloklevél. 394.
 Calepinus 6.
 Calot, Frantz 18.
 Calvin János 243.
 Carnegie Endowment for Internatio-
 nal Peace 49.
 Carolus, Johann 128, 410.
 Ceglédi városi közkönyvtár 61.
 Celná 1.
 Cennini 302.
 Charivari 212, 213.
 Christophoros de Predis 193.
 Clauser Mihály: Nagy-Ernyei Kele-
 men Márton leírása a Teleki-téka-
 ról. 9.
 — —: A röpirat. 187.
 Clichtoveus 344.
 Clovio, Julio 193.
 Colemannus, Petrus 367.
 Collijn, Isak 49.
 Cornides Dániel 15.
 Corvinus Gottfried 273.
 Corvinus Kristóf 273.
 Cranach, Lucas 220.
 Croce, Benedetto 288.
 Crolhier, Eric de 43.
 Cs. Gárdonyi Klára 286, 288, 289,
 397—403. — —: Szempontok
 irodalmi levelek meghatározásá-
 hoz. 79.
 Csáky István 214.
 Csapodi Csaba: Szempontok irodalmi
 levelek meghatározásához. 397.
 Császár Zoltán: Melanchthon kéz-
 iratos verse az Országos Széchényi-
 Könyvtárban. 170.
 Csehország 133.
 Csékei Erzsébet 77.
 Cserei Elek 274.
 Csipkés György, Komáromi 236—
 241.
 Csűrös Ferenc 71.
 Cutter 39.
 Czakó Elemér 32, 120, 122.
 Czambel S. 373—376.
 Czeplédi István 244.

- Czelder 274.
 Czöbel Ernő 196.
 Czvittinger Dávid 208.
- Dahl, Svend 18, 19.
 Danczi Villebald: A Benes-féle biblia szláv szórvány-mondata. 372.
 — —: Dragutin Kniewald, Misal čazmanskog prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődy. 191.
 Danielik József 208.
 Dankó József 192, 226—235, 336.
 Dávid Ferenc 392.
 Debrecen 26, 166, 167, 225, 236—241.
 „Debreceni biblia“ sorsa, A —. Simonidesz Lajos. 236.
 Debreceni Déry-Múzeum könyvtára 60.
 Debreceni Ember Pál 166, 167.
 Decimálás, szakozás 320.
 Decimális szakrendszer 39.
 Dedinszky Izabella I. K. Dedinszky, továbbá Kampisné Dedinszky.
 Dékány István 400.
 Demétei András 248.
 Der Spiegel 256—266, 388, 389.
 Der Ungar 33, 256—266.
 Déry-Múzeum könyvtára, Debrecen 60.
 Dessewffy Aurél 9.
 Dessewffy Marcell 9.
 Detrekő 199.
 Deutscher Akademischer Austauschdienst 219.
 Dewey, Melvil 39.
 Dezsényi Béla: Az első magyar képes hetilap. 17. — —: Az Erdélyi Magyar Hírvivő százötven esztendeje. 274. — —: Heide, Walther, Handbuch der deutschsprachigen Zeitungen im Ausland. 311. — —: Írók, szerkesztők, kiadók és nyomdák viszonya 1845-ben. 172. — —: Két régi újság póre egy utánnyomás körül. 278. — —: Legrégibb hírlapjaink életrajzához. 353. — —: Lehmann, Ernst Herbert, Gestaltung der Zeitschrift. 313. — —: Raichle, Walter, Das ungarische Zeitungswesen. 203.
 Dézsi Lajos 105—126, 199.
 Diermanse, P. J. J.: Renout van Montalbaen. Visnya Aladár. 415.
 Diesch, Karl 148.
 Dingler, Hugo 38.
 Diodorus Siculus 194.
- Dóczy Jenő—Wellmann Imre—Bakács István: A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete. Tr. Z. 204.
 Dokumentáció és a könyvtárak, A —. Káplány Géza. 147.
 Dokumentáció, felvilágosító szolgálat 322, 439.
 Domanovszky Sándor 205.
 Dongó 212, 213.
 Döbrentei Gábor 30.
 Dracole vajda 129.
 Drassó 168.
 Droszt Olga 298, 301.
 Dubovitz István: A magyar földrajzi irodalom 1937. Gr. 207.
 Dugonics András 387.
 Duns Scotus, Johannes 341, 342.
 Du Pré, Jean 194.
 Dürer, Albert 220.
- Éber László 32.
 Eber, Paul 170.
 Eberhard 237.
 Eckhardt Sándor 344.
 Egressy Gábor 290.
 Egyes államok könyvtárügye 427.
 Egyetemi könyvtár modernizálása, Az —. Haraszthy Gyula. 46.
 Egyetemi Nyomda 377.
 Eitzenberger-nyomda 178, 179.
 Életképek 32, 34.
 Első magyar képes hetilap, Az —. Dezsényi Béla. 17.
 Elvi közös alapok a különböző szakrendszerekben. Witzmann Gyula. 36.
 Ember Pál, Debreceni 166, 167.
 Endlicher 362.
 Engel 8, 259.
 Engel-nyomda 415.
 Ente Nazionale „L'Italica“ 49.
 Eötvös 79.
 Eötvös József 175, 224.
 Ephemerides Posonienses 353—361.
 Ephemerides Statistico-Politicae 353—361.
 Eppelsheimer H. 40.
 Erasmus Roterodamus 220.
 Érdekesebb hírek 432.
 Erdély 3, 131, 133, 167, 269, 406—409.
 Erdélyi Híradó 171.
 Erdélyi Magyar Hírvivő százötven esztendeje, Az —. Dezsényi Béla. 274.
 Erdélyi Mihály 296.
 Erdélyi Múzeum 30.

- Erdélyi Múzeum-Egyesület három-negyedszázados tudományos működése, Az —. Harsányi András. 406.
- Erdélyi Pál 71, 408.
- Erdmannsdorff 219.
- Erdődy Gábor Antal 239—241.
- Erdődy János 192.
- Erdődy Simon 192, 193.
- Erdődy Tamás 133, 192.
- Ernst Lajos 79, 181—183, 270—271.
— — gyűjteményének árverése.
Gáspár Margit. 181.
- Ernst Mór 181.
- Ertl Nep. János 57.
- Erzsébet, Magyarországi Szent 176.
- Esterházy Miklós 121.
- Esterházy-palota 443.
- Evangelisch-theologische Schrifttum in Ungarn, Das —. Harsányi András. 309.
- Expansive classification 39.
- Eyzinger, Michael 130.
- Fábián Dániel 374.
- Fabó András 272.
- Falka Sámuel, Bikfalvi 15, 415.
- Fáncsy-gyűjtemény 295.
- Farkas András 8.
- Farkas Gyula 198.
- Fáy András 82, 173.
- Fáy István, vitéz 16.
- Fáy Móric 35.
- Fazekas Miklós, Bogáti 72.
- Fédération Internationale de Documentation 151.
- Fegyverneki Ferenc 334.
- Fekete János gróf, Galánthai 394.
- Félegyházi Tamás 71.
- Felsőmagyarországi Minerva 23, 30.
- Felvidék visszacsatolása... H. A. 99.
- Felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtés. Gáspár Margit. 91.
- Felvilágosító szolgálat, dokumentáció 322, 439.
- Felvinczi Takács Zoltán 284.
- Fényképezés és mikrofilm 325.
- Ferdinánd, I. 224.
- Ferenc, I. 3.
- Ferenczfi Lőrinc 120—126.
- Ferenczy Jakab 208.
- Ferenczy József 17, 30, 32, 163, 203, 256, 275, 276, 353—361.
- Ferenczy Zoltán 47.
- Ferrer, Vincentius 194.
- Ferstl 254.
- Festetics László 194.
- Festetics Leó 88.
- Fillértár 30—32, 35.
- Firtinger Károly 23, 32, 173, 279.
- Fitz József 298, 399, 401.
- Flayderus, Frid. Herm. 364.
- Fliegende Blätter 21.
- Focke Rudolf 40.
- Fodor István 10, 11.
- Folyóiratszemele 1939. Supka Ervin. 315, 423.
- Forgács Ferenc 133.
- Formica Máté 118.
- Fotokópia és mikrofilm. Gronovszky Iván. 83.
- Fővárosi Könyvtár évkönyve, A —. Osztetzky Dénes. 94.
- Fraknoi Vilmos 362, 363.
- Franciaország 175, 217.
- Franciscus de Castello Italico de Mediolano 193.
- Francus, Jacobus 130.
- Franecker 167.
- Frank Ignác 292.
- Frankenburg Irodalmi Kör 57.
- Frankfurt 130, 220.
- Frielich, Heinrich: Die Sprache der Farben. Varga Sándor Frigyes. 307.
- Frigyes, III. császár 130.
- Frisius, Ern. Warmundus 368.
- Frobenius, Jo. 369.
- Fuchs, Leonhart 220.
- Funták Sándor 282.
- Fülöp, Pannoniai 6.
- Gábrriel Asztrik 334, 342. — —: A Pozsonyi kódex eredeti kézirata. 333.
- Gábrriel Gottfried 335, 337.
- Gachot, François 308.
- Galánthai gróf Fekete János a bécsi Corvinákról. C. M. 394.
- Galgóc 198.
- Gallus 213.
- Garasos Tár 30—32, 35.
- Garázda Anna 15.
- Garázda Péter 15.
- Gárdonyi Albert 120, 122, 175, 353—361. — —: A magyar könyvtárpolitika kezdetei. 134.
- Gárdonyi Géza 5.
- Gárdonyi Klára I. Cs. Gárdonyi.
- Gáspár Margit: Ernst Lajos gyűjteményének árverése. 181. — —: Felvidéki és kárpátaljai könyvgyűjtés. 91. — —: A kötelespéldány-törvény miatt indított kihágási eljárások. 92.
- Gáspárdy János 292.
- Gayler von Kaisersberg, Johann 220.

- Gebauer, Jan 374—376.
 Géczy 79.
 Gelei Katona István 243, 244, 249, 391—393.
 Georgius de Milethincz 191, 192.
 Georgius de Topusko 191, 192.
 Gernyeszeg 1.
 Gervay 251—266.
 Ghoran, Bartholomaeus 129.
 Giegl István 26.
 Giraud Károly 27.
 Glatz Ede 259—266.
 Gnau, Hermann 377.
 Godet, Marcel 150—152.
 Golso István 226—235, 370.
 Golub Vilmos 282.
 Gondán Felicián 339.
 Goriupp Alisz 24, 252. — —: Né-
 hány adat a magyar és német
 könyvtárak személyzeti állapotá-
 ról. 394.
 Gosztonyi János 344.
 Gödöllő 2.
 Gönc 168.
 Gr.: Dubovitz István, A magyar
 földrajzi irodalom 1937. 207.
 Grellmann H. M. G. 178, 179.
 Grimme 128.
 Groningen 167.
 Gronovszky Iván: Bay Ferenc,
 Könyvtárpolitikánk célkitűzései.
 210. — —: Fotokópia és mikro-
 film. 83. — —: Printing in the
 twentieth century. 211.
 Gudenburch (Gutenberg), Johann
 194.
 Gulácsy Irén 5.
 Gulyás József írja Sárospatakról...
 93.
 Gulyás Károly 117.
 Gulyás Pál 196, 199, 208—210, 414.
 — —: Magyar írók élete és mun-
 kái. Hanskarl Erzsébet. 208.
 Gutenberg János 217—225.
 Gutenberg-biblia 219.
 Gyalui Farkas 274—278, 408.
 Gyarmathi Sámuel 224.
 Gyöngyös 167, 242—250.
 Gyöngyösi István 387.
 Gyöngyösi református egyház könyv-
 tára a XVII. század 70-es éve-
 iben, A—B. Bán Imre. 242.
 Győr 225.
 György Lajos 406, 408.
 Győri városi közkönyvtár 57, 60,
 62, 63.
 Gyulafehérvár 3, 392.
 Gyulai Pál 5, 443.
 Gyurikovits György 335.
 Gyurits Antal 280.
 H. A.: A Felvidék visszacsatolása...
 99.
 Háború és a könyvtár 315.
 Hadi és Más Nevezetes Történetek
 30, 360.
 Hahóti-kódex 231.
 Hain 130.
 Hainhofer, Philipp 128.
 Hajnal Máttyás 118—122.
 Hajnik Károly 280.
 Halle 39.
 Hanskarl Erzsébet 95. — —: Gu-
 lyás Pál, Magyar írók élete és
 munkái. 208.
 Haraszthy Gyula: Az Egyetemi
 Könyvtár modernizálása. 46.
 Háromszázéves ismeretlen unitárius
 káté. Musnai László. 391.
 Harsányi András 92, 271, 272. — —:
 Az Erdélyi Múzeum-Egyesület
 háromnegyedszázados tudományos
 működése. 406. — —: Das evan-
 gelisch-theologische Schrifttum in
 Ungarn. 309. — —: Schulek Ti-
 bor, Bornemisza Péter. 195. — —:
 Új — régi magyarok. 65.
 Harsányi István 248, 404.
 Hartwig 39.
 Hatzfeld 380.
 Haulik 78, 79.
 Házi Jenő, vitéz 226—235.
 Hebrant (Hebranc) Mihály, Szántai
 166.
 Heckenast Gusztáv 32, 175, 251—
 266.
 Hédervári Kata 119.
 Hegedüs László 167.
 Heide, Walther: Handbuch der
 deutschsprachigen Zeutungen im
 Ausland. Dezsényi Béla. 311.
 Heinrich Gusztáv 443.
 Hellebrant Árpád 213, 214.
 Helmezy Mihály 187, 280, 282.
 Heltai Gáspár 68, 196, 201.
 Henricpetri 414.
 Herberstein Ádám 131, 132.
 Herberth Mihály 4.
 Herepei János 65—70.
 Herman Ottó 75.
 Hermann József 339.
 Herzog József 401.
 Hetilap 281.

- Hevenessi-gyűjtemény 236.
 Hibaigazítás 214.
 Hindy Árpád 270.
 Hírlapnyilvántartások. Mokcsay Júlia. 85.
 Hírnök 259.
 Hittendorf, Nicolaus 235.
 Hochmeister Márton 274, 275.
 Hodža Milán 373—376.
 Hoffgreff 71.
 Hoffhalter Rafael 198.
 Hoffmann Edit 192, 346, 347.
 Hogyan csaltak régen a könyvtárosok? Tr. Z. 188.
 Holbein, Hans 220.
 Hollmann, Wolfgang 311.
 Honterus 414.
 Horányi Elek 208.
 Horthy Miklós 284.
 Holnpruch 232.
 Hóman Bálint 16, 219.
 Homloklevél. C. M. 394.
 Honderű 32.
 Honművész 31, 34.
 Horti István 165.
 Horváth Antal 336.
 Horváth Endre: Az athéni Akadémia „Görög Könyvszete” és a magyarországi nyomdak újjörög könyvei. 72. — —: Magyar-görög bibliográfia. Trócsányi Zoltán. 201.
 Horváth Ignác 129.
 Horváth János 205, 334.
 Horváth Konstantin 188.
 Horváth L. P. 88.
 Horváth Mihály 82, 180.
 Hönn, Georg Paul 188—190, 403—405.
 Hubay Ilona: Az „Aviso 1609.” 127.
 — —: Klempa Károly, A Festetics-könyvtár 1500-ig terjedő ősnymtatványai. 193. — —: Die Relation des Jahres 1609. 410.
 Huberus, Sam. 368.
 Hunter Miller, David 49.
 Huszár Gál 198.
 Huszka Lajos 32.
 Illucz Oláh János 280.
 Illustrated London News 20.
 Illustration 20, 23, 27—29.
 Illustrirte Zeitung 20, 21, 28.
 Illyésházy nádor 131, 132.
 Ilosvai Péter 71.
 Inhaltsangabe 101, 215, 329, 444.
 Institut International de Bibliographie 151.
 Institut International de Documentation 151.
 International Federation for Documentation 155.
 Irenaeus, D. Christophorus 370.
 Írók, szerkesztők, kiadók és nyomdak viszonya 1845-ben. Dezsényi Béla. 172.
 Ismertetések 94, 191, 298, 406.
 Isoz Kálmán 420.
 Istenes énekek 105—126.
 István Bácsi Naptára 34.
 Iustinianus, Bernhardus 349.
 Iványi Béla 120, 122.
 Izdenczy 385.
 Izsó Miklós 82.
 Jacobus 370.
 Jakab Elek 163, 275, 276.
 Jakabffy 79.
 Jakubovich Emil 418.
 Jankovich Miklós 349.
 Janus Pannonius 6, 15.
 Járý (Tretter) György 255—266.
 Jászay Pál 82.
 Jászberényi János 249.
 Jelenkor 259, 278—282.
 Jobin, Tobias 410.
 Johannes-Hans pictor Almanus 192.
 Jókai Mór 5, 224.
 Jónás Alfréd: Színészettörténeti adatok az Országos Széchényi-könyvtárban. 293.
 Joó Tibor 79, 397—403. — —: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. 286.
 Jósika Miklós 224.
 József, II. 3, 6, 135, 378—389.
 József nádor 258.
 Jungmann 375.
 Juranich Márton 122.
 Justinus 194.
 Juul Gábor 122.
 K. Dedinszky Izabella: Wagner és Liszt dedikált művei az Országos Széchényi-Könyvtárban. 87.
 K. L. úrnak. Könyvtár mint káosz. Tr. Z. 327.
 Kálmáncsehi Domokos 192.
 Kálmáncsehi László 336.
 Kálmáncsehi-kódex 193.
 Kalonász, Gavril 203.
 Kammerer Ernő 284.
 Kampisné Dedinszky Izabella: Lavotta Rezső, Kézírtas hangjegyek. 420.

- Kanyaró Ferenc 276.
 Káplány Géza: A dokumentáció és a könyvtárak. 147.
 Kaprinai István 75.
 Kapuvár 237.
 Karadai 130.
 Károlyi Gáspár 197, 198, 201, 240, 241.
 Kassa 17—35, 166, 225.
 Katalogizálás 319, 438.
 Kazinczy Ferenc 3—5, 7, 9, 10, 15, 24, 82, 286, 290, 398.
 Kelcz 79.
 Kelemen Lajos 10, 276.
 Kelemen László 295.
 Kelemen Márton, Nagy-Ernyei 9—14.
 Kelényi B. Ottó 95, 357.
 Kemény Lajos 23, 25, 34.
 Kemény Zsigmond 224.
 Kempelen 10, 180.
 Kempis Tamás 244.
 Kendeffi János 67.
 Képesűtség 21, 24—35.
 Keresztesi Sámuel 168.
 Kereszty István 163, 212, 213, 251 — 266, 353—361.
 Kertész Ábrahám, Szenczi 392.
 Kertész János: Ezer tanulmány az ezer tő országról. Mokcsay Júlia. 206.
 Két régi újság pöre egy utánnyomás körül. Dezsényi Béla. 278.
 Kétgarasos Újság 213.
 Kéziratkatalogusok, kéziratban 441.
 Ki látta az 1847-i Dongó és az 1858-i Peleskei Nótárius című élelapokat? Morlin Adorján. 212.
 Kiállítások 430.
 Király Imre, Péczeli 123.
 Kisebbségi közlemények 65, 165, 267, 390.
 Kisfaludy Károly 204.
 Kiss Áron 75.
 Kiss Miklós, Misztótfalusi 74, 413, 414.
 Klempa Károly: A Festschreibers-bibliothek 1500-ig terjedő könyvtárnyai. Hubay Ilona. 193.
 Klimkó Pál 167.
 Klöss Jakab 123, 272.
 Kluch János 362.
 Knauz Ándor 226, 227, 342, 362.
 Kner Albert 90.
 Kner Imre 411.
 Kniewald, Dragutin: Misal časnikov prepošta Jurja de Topusko i zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődy. Danczi Vilhelm. 191.
 — Károly 192, 193, 230—234.
 Knight, Charles 19.
 Kódexismertetések 433.
 Koffán Károly: De profundis. Varga Sándor Frigyes. 308.
 Kohler, Josef 377.
 Kollonits Siegfried 133.
 Kolozsvár 168, 275.
 Kolozsvári „főasszonyosságok” könyvtára 100 esztendővel ezelőtt, A—. Szemző Piroksa. 171.
 Komárom 26, 237.
 Komáromi Csipkés György 236—241.
 Komjáti 198.
 Koncz József 166, 276.
 Kooperáció 439.
 Kopácsy 34.
 Kopf, azaz hogy homlokírás. Tr. Z. 214.
 Korvin János 192.
 Kósa János 33. — —: Egy politikai röpirat kálváriája a könyvrevíziós hivatalban. 78. — —: Az utánnyomás eltávolítása Magyarországon. 377. — —: Vita egy selyemtenyészési könyv szerzőségéről. 178.
 Kossuth Lajos 162, 204, 251—266, 279, 281.
 Kosztolányi Dezső 5.
 Kovachich Márton György 402.
 Kovács J. István 309.
 Kovács József 1.
 Köleséri Sámuel 269.
 Könyvgyűjtemények a könyvtárban. Supka Ervin. 157.
 Könyvbeszerzés 318.
 Könyvcsonkítás ellentéte a könyvkiegészítés. Tr. Z. 99.
 Könyvek a makulatúra pincékben. S—a E—n. 99.
 Könyvismertetések 435.
 Könyvkiadók családságai a XVIII. században. Tr. Z. 403.
 Könyvkölcsönzés 320, 439.
 Könyvkötés, restaurálás 326, 440.
 Könyvre Restaurálás 326, 440.
 Könyvtár, bécsi nemzeti — 224, 396.
 —, berlini Preussische Staatsbibliothek 396. —, Borsod-Miskolci Múzeum. — 61. —, budapesti Egyetemi — 46—54, 134—146. —,

- Fővárosi — 395, 397, 422.
 —, Országos Széchényi — 14, 69, 79—81, 85, 91—93, 159, 161, 170, 171, 183, 208, 209, 214, 224, 227, 270, 274—278, 286, 288, 291, 293, 297, 345, 353—361, 395, 396—403, 416—422, 443. —, — Ráday — 276. —, ceglédi városi köz. — 61. —, debreceni Déry-Múz. — 60. —, győri Milkovich-Zámory — 57. —, — városi köz. — 57, 60, 62, 63. —, lipcsei Deutsche Bücherei 396. —, londoni National Central Library 156. —, marosvásárhelyi Teleki- — 1—16, 105—126, 269. —, müncheni nemzeti — 396. —, nagykanizsai városi — 61, 63. —, oxfordi Bodleyan Library 156. —, soproni városi köz. — 60, 63, 64. —, szegedi Somogyi- — 57, 59. —, szombathelyi vasármegyei múzeumi — 60. —, washingtoni Library of Congress 39.
- Könyvtár mint kaszinó. Tr. Z. 327.
 Könyvtár propagandája 324.
 Könyvtárak együttműködése 324.
 Könyvtárak nevezetesebb gyarapodásai 431.
 Könyvtáráépület, technikai berendezése, új találmányok 423, 438.
 Könyvtárhasználat 439.
 Könyvtári katalógusok 441.
 Könyvtárosegyesületek 426.
 Könyvtárosegyesületek Nemzetközi Szövetsége 36.
 Könyvtárosképzés 425.
 Könyvtárpolitika 435.
 Könyvtártan 435.
 Könyvtártípusok 427, 437.
 Könyvtártörténet és egyes könyvtárak ismertetése 429, 438.
 Könyvtárügy az egyes államokban 427.
 Könyvtörténet, kódexismertetések 433.
 Körmendi Bornemisza János 249, 250.
 Kőszeg 416—419.
 Kőszegi Törédék 416—419.
 Kötelezpéldány-törvény miatt indított kihágási eljárások, A —. Gáspár Margit. 92.
 Középkori könyvfestészet színei, A —. Varga Sándor Frigyes. 301.
 Középkori liturgikus könyvek és biblikák maradványai a soproni ev.
- líceum könyvtárában. Radó Polikárp. 362.
 Krause, Jakob 221.
 Krekwitz 220.
 Kritischer Anzeiger der neuesten Literatur 360.
 Kukuljević 192.
 Kulcsár István 270, 271, 353.
 Kuncz Aladár 5.
 Kunoss Endre 187.
 Kussevich 79.
 Kutatások a „Bújdoso magyarok füstölő cseppje...” szerzője után. Zoványi Jenő. 165.
 Kühn 35.
 Külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony és annak történeti előzménye, A —. Panka Károly. 175.
 Különös kézirat-csonkítás, Egy —. Bartoniek Emma 345.
 Kyrssmann, Joan 194.
- Lafontaine 151.
 Lajos, thüringiai 176.
 Landerer János Mihály 415.
 Landerer Katalin 358.
 Landerer Lajos 32, 175, 251—266, 279, 377—389.
 Landerer Mihály 384.
 Lang Mátyás 363—372.
 Langer Mór 130.
 Langfors 338.
 Lányi-kódex 334, 336.
 Laplace Károly 176.
 Laskai Osvát 224.
 László, Szent 341.
 Lauka Gusztáv 213.
 Lavotta Rezső: Kézírtos hangjegyek. Kampisné Dedinszky Izabella. 420.
 — — Mosonyi Mihály kéziratai. 291.
 Legrégibb hírlapjaink életrajzához. Dezsényi Béla. 353.
 Legszebb magyar könyv 1939. Tolnai Gábor. 89.
 Lehmann, Ernst Herbert 18. — — — Gestaltung der Zeitschrift. Dezsényi Béla. 313.
 Lehmann, Paul 390.
 Leiden 2.
 Leiserus, Polyc. 368.
 Levélszekrény. Trócsányi Zoltán. 98, 212, 327, 443.
 Lexikonok 442.
 Leyh 149.
 Lichnowsky 88.

- Lipcse 19, 20, 30.
 Lipót, II. 3, 383—389.
 Lipótvár 237.
 Lippay György 120.
 Lipsiai Pál 71.
 Lischerong 138.
 Liszt Ferenc 87—89, 291.
 Literátus Péter magyar kátéja, vagy
 ábécés könyve. Szimonidesz Lajos.
 390.
 London 20, 156.
 Lórántffy Zsuzsánna 249.
 Lovász István, Nánási 165.
 Lőcse 392.
 Lugosi Döme 295.
 Lukács László 212, 213.
 Lukinich Imre 408.
 Luther Márton 391.
 Lübeck 129.

 M. Tótfalusi K. Miklósnak ... ment-
 sége. Varjas Béla. 411.
 Madách Gáspár 124.
 Madách Imre 224.
 Madrid 175.
 Magyar Bibliofil Társaság 89, 91.
 Magyar Hírmondó 30, 360, 361.
 Magyar Könyvtár 443.
 Magyar könyvtárpolitika kezdetei, A
 —. Gárdonyi Albert, 134.
 Magyar Kurir 360, 361.
 Magyar Merkurius 360.
 Magyar Nemzeti Múzeum 16, 181,
 183, 193, 224, 227, 283, 284, 416—
 419, 443.
 Magyar Nyelv 335.
 Magyar Szemle Társaság 89, 90.
 Magyar Távirati Iroda 162.
 Magyar Történelmi Képcsarnok met-
 szetgyűjteménye, A —. Ifj. Vayer
 Lajos. 283.
 Magyar-Német Társaság 219.
 Magyarország 219, 225, 377—389.
 Magyarországi Mihály 342.
 Maior, Georg 365.
 Majer István 19, 31, 32, 33, 34.
 Majláth 79.
 Majláth Antal 251—266.
 Majláth B. 65.
 Majláth János 259.
 Major, Johannes 244.
 Majtini Ferenc 269, 270.
 Malonyai 79.
 Mantskovit Bálint 196, 198, 199.
 Mária Terézia 3, 378.
 Máriásy Ádám 270, 271.
 Marosvásárhely 1—16.

 Maróthi György 202.
 Márta soror 336.
 Mascou 378.
 Matavovszky Béla 363.
 Máté Károly 164.
 Mátyás király 194, 342.
 Mátyás, II. király 131.
 Mayer, Anton 119, 121.
 Mazzucato Ágoston 180.
 Meckenem, Israhel van 192.
 Megírhatta-e Bornemisza Péter egy-
 maga összes műveit? Zoványi Jenő.
 271.
 Méhes Sámuel 15.
 Melanchthon Fülöp 243. — kéziratosa
 verse az Országos Széchényi-
 Könyvtárban. Császár Zoltán. 170.
 Melius Juhász Péter 169.
 Menzel A. 19.
 Mercurius Veridicus 353—361.
 Mészáros Károly 282.
 Metternich 251—266.
 Meyer, Adolf 42.
 Michon, Louis-Marie 18.
 Mihalik 8.
 Mihály deák 337, 344.
 Mihályko János 272—274.
 Mihelyes Sámuel 4, 7.
 Mikes Kelemen könyvtára? Tolnai
 Gábor. 270.
 Miklós Ödön 166.
 Miklóssy Gyula 295.
 Mikó Imre 5, 406.
 Mikrofilm 83—85. — és fényképezés
 325.
 Mikszáth Kálmán 33.
 Mikulić 192.
 Milkau, Fritz 394, 395.
 Milkovich—Zámory-könyvtár 57.
 Müller Jakab Ferdinánd 178—180.
 Milyen irányban haladnak a könyv-
 táruk? 317.
 Miskolci múzeumi könyvtár 61.
 Misztótfalusi Kiss Miklós 74, 411—
 414.
 Mokcsay Júlia 298, 301. — —: Hír-
 lapnyilvántartások. 85. — —: Ker-
 tész János, Ezer tanulmány az ezer
 tó országaról. 206. — —: A pót-
 füzetek kérdése. 327. — —: Witz-
 mann Gyula, A városi könyvtár-
 ügy. 420.
 Moll Jeremiás 253.
 Molnár Ferenc, Örvendi 244.
 Molnár György 295.
 Molnár Mihály, Szántai 165.
 Mone F. J. 342—344.

- Monoszlai András 243, 244.
 Montalembert Károly Forbes de Tryon 175, 176.
 Montesquiou-Fezensac Rajmond 175.
 Móra Ferenc 5.
 Moravcsik Gyula 201.
 Moravek Endre 201.
 Mórighida 336, 337.
 Móricz Zsigmond 5.
 Morlin Adorján: Ki látta az 1847-i Dongó és az 1858-i Peleskei Nótárius című élelapokat? 212.
 Mosóczy Zakariás 198.
 Mosonyi Mihály kéziratai. Lavotta Rezső. 291.
 Mulattató Képesújság 24, 25.
 Muller—Feith—Fruin 400, 401.
 Musnai László: Háromszázéves ismeretlen unitárius káté. 391.
 Mühlsteffen 415.
 Müller József 3.
 Müllner Mátyás 363.
 Nádasy 79.
 Nádudvari Péter 69, 70.
 Nagy Iván 226.
 Nagy Pál 353.
 Nagy Zoltán 21.
 Nagy-Almási Márton 242—250.
 Nagybánya 165, 168.
 Nagy-Ernyei Kelemen Márton leírása a Teleki-tékáról. Clauser Mihály. 9.
 Nagykánizsai városi könyvtár 61, 63.
 Nagyszeben 3, 275.
 Nagyszombat 105—126.
 Nagyszombati szakácskönyv, A —. Beke Ödön. 74.
 Nagyszőlősi Mihály 168, 169.
 Nagyváradi 178, 180, 392, 393.
 Nánási Lovász István 165.
 Napoleon 175.
 Nápoly 237.
 National Central Library 156.
 Nausea 390.
 Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról. Goriupp Alisz. 394.
 Német könyvkiállítás... 212. — Varjas Béla. 217.
 Németh Endre 95.
 Németh Sámuel 363—372.
 Némethi Jakab 120.
 Némethi M. 244.
 Németország 217—225, 233.
 Nemzetek Szövetsége 49.
 Nemzeti Újság 171—174, 259, 278—282, 353—361.
 Nemzetközi Dokumentációs Intézet 36.
 Neuer Kurier aus Ungarn 357—361.
 Nova Posoniensia 353—361.
 Nürnberg 32, 220.
 Nyári Krisztina 121.
 Nyelveléktár 333, 335.
 Nyomdászattörténet, ősnymtatványkatalógusok 442.
 Nyse, Nicolaus de 364.
 Oberding József György 408.
 Oberungarische Illustrierte Zeitung 26.
 Oderlitzky 415.
 Ofner und Pester Frag- und Kundschastsblatt 359.
 Ofner und Pester Zeitung 357—361.
 Ófner Zeitung 357—361.
 Olcsó Könyvtár 443.
 Ollós Timár István 77.
 Olvasótermi használat 321.
 Orbánfi Iván 35.
 Orosz József 31, 259.
 Országgyűlési Értesítő 162.
 Országgyűlési Tudósítások 162.
 Országgyűlési Tudósító 162.
 Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 48, 64, 177.
 Országos Levéltár 236, 237.
 Országos Széchényi Könyvtár, I. Könyvtár.
 Oswald püspök 191.
 Osztetzy Dénes: A Fővárosi Könyvtár évkönyve. 94.
 Otlet 151.
 Ovidius 221.
 Oxford 155, 156.
 Oglin, Erhart 130.
 Örvendi Molnár Ferenc 244.
 Ősnymtatványkatalógusok 442.
 Pákh Albert 17, 27.
 Palkovich Márton 121.
 Palotási János 292.
 Panka Károly: A külföldi államok között fennálló könyv-csereviszony és annak történeti előzménye. 175.
 Pap István, Szatmárnémeti 404.
 Pap L. 309.
 Pap Sámuel, Telegdi 414.
 Pápai Páriz Ferenc 270, 394.
 Papp Ferenc 8.
 Parens, Dav. 364.
 Páriz Ferenc, Pápai 270, 394.
 Párizs 2, 20, 36, 176, 219, 344.

- Parwyny, Matthias 373—376.
 Pasteiner Iván 63.
 Pataki Jenő 408.
 Pataky Tibor 16.
 Patzkó Ferenc 202, 377—389, 415.
 Pauer F. 35.
 Pauli Simon postilláinak fordítója.
 Zoványi Jenő. 272.
 Pávó Elemér 157, 163.
 Pázmány Péter 106, 119, 120, 122,
 224, 244.
 Péczeli Király Imre 123.
 Pelengász-testvérek 202.
 Peleskei Nótárius 213.
 Penny-Magazine 19.
 Pertz 362.
 Pest 17, 33, 34, 353—361.
 Pester Zeitung engedély-okirata, A
 — Szemző Piroska. 251.
 Pesther Tageblatt 213, 251—266.
 Pesti Divatlap 28, 32.
 Pesti Hírlap 251—266, 279.
 Péterfy C. 226.
 Petit, Fr. 334.
 Petőfi Sándor 5, 224, 399.
 Petrik Géza 178, 179.
 Petrus Literatus 390.
 Pétzeli József 202.
 Pfennig-Magazin 19, 20, 30, 31.
 Pintér Jenő 17.
 Piranesi 6.
 Pizzoni Ferenc 121.
 Planck, Stephanus 194.
 Plenck 135.
 Politikai röpirat kálváriája a könyv-
 revíziós hivatalban. Kósa János.
 78.
 Pollio Lukács 273.
 Poncelet A. 342.
 Pongrácz József 404.
 Popovics, Efróniusz 203.
 Pósházi 244.
 Pósch Ágoston 282.
 Pótfüzetek kérdése, A —. Mokcsay
 Júlia. 327.
 Pozsony 30, 119, 120, 122, 124, 129,
 131, 133, 227, 279—282, 336, 337.
 Pozsonyi János 342.
 Pozsonyi kódex eredeti kézírata, A
 — Gábrriel Asztrik. 333.
 Prága 131, 132.
 Pray György 138, 139.
 Pray-kódex 230—234.
 Prepeliczay Samu 295.
 Pressburger Zeitung 251—266.
 Prielle Cornelia 290.
 Printing in the twentieth century.
 Gronovszky Iván. 211.
 Prüss, Johann 195.
 Pulszky Károly 283, 285.
 Rádai András 123, 124.
 Radicallap 28.
 Radó Antal 443.
 Radó István: Vidéki közkönyvtárak.
 55.
 Radó Polikárp 370. — — Középkori
 liturgikus könyvek és bibliák ma-
 radványai a soproni ev. líceum
 könyvtárában. 362. — — Sopron
 város kéziratos misekönyve: a
 Golso-kódex. 226.
 Radvánszky Kálmán 105—126.
 Raichle, Walter: Das ungarische Zei-
 tungswesen. Dezsényi Béla. 203.
 Rajka László 408.
 Rajzolatok 34.
 Rákóczi György, I. 249, 393.
 Rákóczi Zsigmond 66.
 Ratdolt, Erhard 194.
 Ráth György 32.
 Rátz Sámuel 202.
 Regélő 34.
 Regiomontanus, Joannes 194.
 Reinholdus, Erasmus 363.
 Reischach 380.
 Relation des Jahres 1609, Die —.
 Hubay Ilona. 410.
 Renius, M. Joh. 368.
 Restaurálás, könyvkötés 326, 440.
 Résumé — Inhaltsangabe 101, 215,
 329, 444.
 Révész Imre 245.
 Reviczky 79.
 Reyer E. 395.
 Réz Henrik 353—361.
 Rhédey Ádám 3.
 Rickhes Máté 118, 121.
 Rickhes Mihály 118, 121, 124—126.
 Rickhesin, Maria 118.
 Rickhesin, Susanna 118.
 Riedel Károly Ágost 32.
 Riegger Károly Manó 379.
 Rimay János 122—125.
 Roethe 417, 419.
 Róma 219.
 Román Ernő 167, 168.
 Rosentalerin, Magdalene 235.
 Rousseau 15.
 Röpirat, A —. Clauser Mihály. 187.
 Rösler Kristóf 360.
 Rösslerné Schickmayer Josepha
 251—266.

- Rubens, Joannes 194.
 Rudolf császár 132.
 Rutebeuf 343.
- S—a E—n: Könyvek a makulaturás pincékben. 99.
 Sachs, Hans 224.
 Sacy Antal 176.
 Sajókaza 119.
 Sajtóarchívum 214.
 Salomon, Ludwig 19.
 Sándor, VI. pápa 130.
 Sándor István 187, 394.
 Saphir Zsigmond 251—266.
 Sáromberke 1, 4.
 Sárospatak 93, 166, 167.
 Sárossy Gyula 290.
 Sárvár 237.
 Savonarola 6.
 Schedel (Toldy) Ferenc 9, 271, 362, 389.
 Schedius Lajos 173, 178.
 Scheffer, Ary 88.
 Schick János 388, 389.
 Schickmayer Jakab 251—266.
 Schickmayer Josepha, Rösslerné 251—266.
 Schlick 26.
 Schlüsselburgius, Conr. 364.
 Schmelz W. 26.
 Schmidt Antal 31.
 Schmidt H. 310.
 Schmidt Mihály Ignác 379, 380.
 Schottenloher 127, 130.
 Schottus, Gaspar 367.
 Schön, Erhard 224.
 Schöne, Walter 127, 128, 410.
 Schönstein 79.
 Schulek József 236.
 Schulek Tibor: Bornemisza Péter. Harsányi András. 195.
 Schultingius, Corn. 370.
 Schuman, Fr. K. 310.
 Schütz, Ernst 391.
 Schütz Fr. 266.
 Schwann Frigyes Keresztély 380.
 Sebes András, Zilahi 70.
 Sedláček 376.
 Sedlnitzky 251—266.
 Selmechánya 357.
 Selye 167.
 Sempte 198.
 Servetus 6.
 Sibolti Demeter 196, 199, 200.
 Siderius 68, 392.
 Siklóssy László 163, 280.
 Silberbibliothek 221.
 Sillye Gábor 282.
 Simonffy Kálmán 292.
 Simonius, Simon Lucensis 365.
 Solnpruch 232.
 Sombori László 8.
 Somlyóvásárhely 336, 337.
 Sopron 226—235, 362—372. — város kéziratos misekönyve: a Golso-kódex. Radó Polikárp. 226.
 Soproni városi közkönyvtár 57, 6c, 63, 64.
 Sorozatok elvirágzása. Tr. Z. 443.
 Sortöltő jel, A —. Trócsányi Zoltán. 188.
 Söhne, Julius Adolph von 128.
 Spencer, Herbert 37.
 Spielenberg Pál 355.
 Spira, Vendelinus de 194.
 Stanislav J. 373—376.
 Staut József 23.
 Stútný 374—376.
 Stolz Domonkos 26.
 Strassburger Relation 127—133.
 Strutius 414.
 Subject classification 39.
 Sulzer-nyomda 357.
 Supka Ervin 210. — —: Folyóirat-szemle 1939. 315, 423. — —: Könyvnyomatok a könyvtárban. 157.
 Svastits János 292.
 Sylvester János 198, 414.
 Szabó András 11.
 Szabó Károly 66, 69, 71, 72, 74, 75, 119, 165, 196, 197, 199, 238, 276, 310, 408.
 Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Y. 96.
 Szakozás, decimálás 320, 439.
 Szakrendszerek 36—45.
 Szalády Antal 163, 354.
 Szaller György 385, 386.
 Szalóczi Mihály 168.
 Szántai H. Mihály 166.
 Szántai Hebrant (Hebranc) Mihály 166.
 Szántai M. Mihály 166.
 Szántai Mátyás 167.
 Szántai Mihály 165—168.
 Szántai Molnár Mihály 165.
 Szász 4.
 Szász Béla 95.
 Szatmárnémeti Mihály 67, 168.
 Szatmárnémeti Pap István 404.
 Széchényi Ferenc 400.
 Széchenyi István 57, 204, 280.
 Széchényi Könyvtár, I. Könyvtár.

- Széchy Károly 8.
 Szederkényi Nándor 242—250.
 Szeged 225, 336.
 Szegedi Somogyi-Könyvtár 57, 59.
 Szekfű Gyula 89, 205.
 Személyzet. Státus és szolgálati beosztás 424.
 Szemere Bertalan 175, 389.
 Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. Cs. Gárdonyi Klára. 79. — Csapodi Csaba. 397. — Joó Tibor. 286.
 Szemző Piroska 256. — —: A kolozsvári „főasszonyságok” könyvtára 100 esztendővel ezelőtt. 171. — —: A Pester Zeitung engedély-okirata. 251.
 Szenczi A. Pál 166.
 Szenczi Kertész Ábrahám 392.
 Szenczi Molnár Albert 71, 239, 240, 248, 273.
 Szentiványi Róbert 408.
 Szentkúty Pál: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. Varjas Béla. 412.
 Szentpéteri István 166.
 Szentyel Mihály, Veresegyházi 67.
 Szerelmei Miklós 213.
 Szikszai György 205.
 Szikszó 167.
 Szilády Károly 173, 174.
 Szilágyi Sándor 363.
 Szily Kálmán 187, 394.
 Szimonidesz Lajos 167. — —: A „debreceni biblia” sorsa. 236. — —: Literátus Péter magyar kátéja, vagy ábécés könyve. 390.
 Színészettörténeti adatok az Országos Széchényi-Könyvtárban. Jónás Alfréd. 293.
 Szinnyi József 8, 23, 24, 26, 33, 79, 168, 178—180, 206, 207—209, 212, 249, 257, 259, 356.
 Szollás Ella—Droszt Olga—Mokcsay Júlia: Magyar Könyvészet 1936. Trócsányi György. 298.
 Szombathelyi Vasvármegyei Múzeum Könyvtára 60.
 Sztripszky Híador 196.
 Takács Ádám 384, 385.
 Takács Zoltán, Felvinczi 284.
 Takáts Sándor 188.
 Tamás, Szent 341, 342.
 Tarcali Pál 166.
 Tarka színek szerepe a könyv külső köntösén, A —. Varga Sándor Frigyes. 184.
 Tarnovius, Joh. 369.
 Tasnádi Nagy András 219.
 Tattay István 122.
 Tauler, Joannes 364.
 Telegdi Miklós 197.
 Telegdi Pap Sámuel 414.
 Teleki 79.
 Teleki Ádám 15, 269.
 Teleki Domokos 3, 6, 8, 10, 11, 15, 267. — —: Gróf Teleki Sámuel emlékezete. 1.
 Teleki Ferenc 3, 15.
 Teleki József 15, 269, 270.
 Teleki Krisztina 67.
 Teleki László 15, 269, 270.
 Teleki Mária 3.
 Teleki Mihály 3, 15, 269.
 Teleki Pál 16, 269.
 Teleki Sámuel 1—16, 269. — — -emlékünnepe 1. — — gróf emlékezete. Teleki Domokos. 1. — — -emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939. november 17-én. Varjas Béla. 14.
 Teleki Sándor 269.
 Teleki-kódex 343.
 Temesvári Pelbárt 224.
 Thaly Kálmán 271.
 Theatrum Europaeum 18.
 Theophil 343, 344.
 Thuróczi János 194.
 Thury Zsigmond 408.
 Thurzó Ferenc 165.
 Thurzó György 132, 133, 272. — — -né 273.
 Tichi Ferenc 24, 25.
 Tichi János 24.
 Tikkanen János Jakab 301, 305, 307.
 Timár István, Ollós 77.
 Timár Kálmán 336.
 Times 211.
 Tiszaabád 167.
 Tiszaderzs 167.
 Tizedes rendszer 39.
 Tizenhatodik századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. Trócsányi Zoltán. 70.
 Tkalcic J. K. 192.
 Tokaj 129; 131.
 Toldy Ferenc 9, 271, 362, 389.
 Tolnai Gábor 412. — —: Legszebb magyar könyv 1939. 89. — —: Mikses Kelemen könyvtára? 270.
 Tompa Mihály 83.
 Törvényhatósági Tudósítások 162.
 Tr. Z. 274. — —: Albumok alkonya.

98. — —: Bibliográfiák összeállítása és a könyvtárak. 213. — —: Dóczy Jenő—Wellmann Imre—Bakács István, A magyar gazdasági irodalom első századainak könyvészete. 204. — —: Hogyan csaltak régen a könyvtárosok? 188. — —: K. L. úrnak. Könyvtár mint kasszinó. 327. — —: Kopf, azaz hogy homlokírás. 214. — —: A könyvcsontkítás ellentéte a könyvkiegészítés. 99. — —: Könyvkiadók csalárdságai a XVIII. században. 403: Sorozatok elvirágzása. 443. — —: Versbe szedett XVIII. századi könyvtár. 75.
- Trassler 381.
- Trattner János Tamás 378—389.
- Trattner—Károlyi-nyomda 173, 174.
- Trebst H. 40.
- Trefort Ágoston 283.
- Trnka 135.
- Trócsányi György: Szollás Ella—Droszt Olga—Mokcsay Júlia, Magyar Könyvészet 1936. 298.
- Trócsányi Zoltán 29, 32, 359, 384, 387. — —: Horváth Endre, Magyar-görög bibliográfia. 201. — —: Levélszekrény. 98, 212, 327, 443. — —: A sortöltő jel. 188. — —: XVI. századbeli magyar nyomtatványok meghatározása. 70.
- Tséri Verestői György 206.
- Tudományos Gyűjtemény 30.
- Tumler-nyomda 357.
- Turóczi-krónika 220.
- Tusch János 5.
- Türkenkalender 219.
- Typographia 100.
- Tyrnstain, Michael 235.
- Ubrisi Pál 169.
- Új — régi magyarok. Harsányi András. 65.
- Új találmányok 423.
- Ungarische Post 162.
- Ungarische Staats- und Gelehrte Nachrichten 357—361.
- Ungrische Oekonomische Zeitung 359.
- Utánnyomás eltöltése Magyarországon, Az —. Kósa János. 377.
- Utrecht 2, 167.
- Vajda Péter 30.
- Vajda—Schlick-állvány 51.
- Valentin H. 27.
- Valentiny Antal 409.
- Vályi András 385, 386.
- Varga Endre 401.
- Varga Nándor 308.
- Varga Sándor Frigyes 92. — — —: Frieling, Heinrich, Die Sprache der Farben. 307. — — —: Koffán Károly, De profundis. 308. — — —: A középkori könyvfestészet színei. 301. — — —: A tarka színek szerepe a könyv külső köntösén. 184.
- Vargha László 158.
- Varjas Béla: Balassa Bálint Istenes énekeinek első kiadása. 105. — —: Bornemisza Anna halálára kiadott kárta. 267. — —: Gróf Teleki Sámuel emlékkiállítás a Magyar Nemzeti Múzeum dísztermében 1939. nov. 17-én. 14. — —: M. Tótfalusi K. Miklósnak... ment-sége. 411. — —: Német könyvkiállítás. 217. — —: Szentkúty Pál, Régi hazai nyomdák mintakönyvei. 412.
- Varjú Elemér 192.
- Vas Gereben 213.
- Vasárnapi Újság 17, 28, 32—35.
- Vasvármegyei Múzeum könyvtára, Szombathely 60.
- Vattémare Sándor 175, 176.
- Vayer Lajos, ifj.: A Magyar Történelmi Képcsarnok metszetgyűjteménye. 283.
- Velence 219.
- Verancsics Antal 403.
- Vérard, Antoine 194.
- Verbőczy István 224.
- Vereinigte Ofner und Pester Zeitung 259, 262, 358—361.
- Veresegyházi Szenteyel Mihály 67.
- Verestői György, Tséri 206.
- Vernet F. 339.
- Versbe szedett XVIII. századi könyvtár. Tr. Z. 75.
- Verseghy Ferenc 188.
- Vértes O. András 70—72.
- Vidéki közönyvtárak. Radó István. 55.
- Világ 259.
- Világos 26.
- Visnya Aladár: Diermanse, P. J. J., Renout van Montalbaen. 415.
- Viszota Gyula 204, 254.
- Vita egy selyemtenyészési könyv szerzőségéről. Kósa János. 178.
- Volf György 333, 335, 337.
- Voltaire 15, 394.

- Vondrák V. 375.
 Vörösmarty Mihály 224.
 Wagner Bálint 414.
 Wagner és Liszt dedikált művei az Országos Széchényi Könyvtárban. K. Dedinszky Izabella. 87.
 Wagner Richárd 87.
 Waldapfel József 354.
 Washington 39.
 Weber Adám J. 270.
 Weber János Jakab 19, 20.
 Weber Simon 415.
 Wellmann Imre 204.
 Werfer Károly 22—35.
 Wesselényi Miklós 121.
 Wiedemann, Theodor 390.
 Wierzbith 198.
 Wiesen Ferenc 388, 389.
 Wigand Ottó 78, 79.
 Wilke, Karl 18, 19.
 Windisch 139.
 Winterburger, Johannes 130.
 Wirkner 251—266.
 Witzmann Gyula: Elvi közös alapok a különböző szakrendszerekben. 36.
 — —: A városi könyvtárügy. Mokcsay Júlia. 420.
 Wochentlich zweymal neu-ankommender Mercurius 357—361.
 Wolfenbüttel 128.
 Wuttke, Heinrich 20.
 Wünscher Frigyes 159.
 Y.: Dr. vitéz Szabó Pál, A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. 96.
 Zabratzky J. 35.
 Zainer, Günther 129.
 Zavrász György 203.
 Zenészeti Lapok 291.
 Zeophilus 302.
 Zerdahelyi Lőrinc 78.
 Zichy István 284.
 Zilahi Sebes András 70.
 Zocher Antal 415.
 Zolnai Béla 271.
 Zolnai Gyula 8.
 Zoltai Lajos 166.
 Zoványi Jenő 248. — —: Kutatások a „Bujdosó magyarok füstölgő csepűje...” szerzője után. 165. — —: Megírhatta-e Bornemisza Péter egy-maga összes műveit? 271. — —: Pauli Simon postilláinak fordítója. 272.
 Zrínyi Miklós 224.
 Zsámboki János 224.
 Zsaskovszky 292.
 Zsigmond király 194.
 Zsindely Ferenc 16.
 Zuana Menyhárd 363.
 Zuber Marianne 360.

A szerkesztésért *Trócsányi Zoltán*, a kiadásért *Gronovszky Iván* felel.

35.435. — Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest. (F.: Thiering Richárd.)

GANZ ÉS TÁRSA

VILLAMOSSÁGI, GÉP-, WAGGON- ÉS HAJÓGYÁR RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

BUDAPEST X, KÖBÁNYAI-ÚT 31

ALAPÍTÁSI ÉV: 1844

SÜRGÖNYCÍM: GANZCOM BUDAPEST

Ganz—Vajda-féle könyvtárak

*Könyvtáraink a modern
könyvtárak összes előnyeit
egyesítik magukban.*

A polcok az oldallemezek alsó részén kiugró lemezek segítségével az oszlopok fogain nyugszanak, míg az oldallemezek felső részén kampószerűen kiképzett bevederek a polcok vezetését biztosítják.

Főelőnyük, hogy a polcok magassági helyzetben 15—15 mm-ként a könyvek kirakása nélkül teljes biztonsággal beállíthatók.

A szerkezet nagy előnye, hogy a polcok biztos vezetésűek, azok a rajta lévő könyvekkel együtt igen könnyen kiemelhetők s akár más állványon is újból elhelyezhetők, ami a könyvek leporolásánál nagy előny.

A vasállványok különösen raktárrendszerű könyvtárak építkezésénél alkalmazhatók igen célszerűen, amennyiben a fogazott oszlopok egyszersmind a mennyezetet is tartják. A közben lévő födémek ilyenkor dróttüvegéből (kb. 15 mm vastag) készülnek és miután az ezeket hordó tartók csak minden oszlopnál alkalmaztatnak, ezek magassága a könyvpolcok elhelyezésénél belyet nem von el. — Rendes oszloptávolság kb. 1—1 m.

A polcok háromféle alakban készülnek és pedig:

1. Az alsó fix pontok mélysége 35—42 cm.
2. A mozgatható polcok mélysége:
3. A középső és kislakú könyvek részére

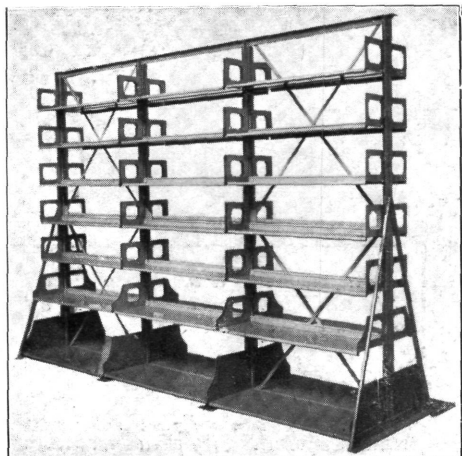
21·5 cm.

Nagyobb rendelésnél ettől eltérő mérettel is gyártanak.

Eddig kb. 3 és fél millió kötet részére készítettünk vasállványokat.

A Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-könyvtárában

K é t o l d a l ú á l l v á n y

*Könnyű! Tartós! Egyszerű!
Olcsó! Könnyen felállítható,
szétszedhető, rendezhető!*

Eddig készített nagyobb berendezések:

Budapesten:

	Köter számára
Országos Levéltár	1,000.000
M. kir. Iparművészeti Múzeum könyvt. . . kb.	32.000
M. kir. Statisztikai Hivatal könyvt.	25.000
Keresk. és Iparkamara könyvt.	40.000
Székesfővárosi könyvtár	400.000
Kegyes Tanítórend könyvt.	90.000
Székesfőv. pedagógiai könyvt.	75.000
Herceg Eszterházy levéltár könyvt.	10.000
Nemzeti Múzeum Széchényi könyvt.	300.000
Népegészségügyi Múzeum könyvt.	40.000
M. kir. Techn. és Anyagvizsg. Int. könyvt. ..	40.000
Nemzeti Múzeum zoológiai oszt. könyvt. .	45.000
Műegyetem közgazd. szemin. könyvt. . .	10.000
Cistercita rend főgimnáziuma könyvt. . .	4.000
Kir. M. Pázmány Péter Tud.egyetem . .	200.000

Debrecenben:

Tisza István Tud.egyetem	400.000
--------------------------------	---------

Továbbá: Békésgyulán, Csornán, Debrecenben, Komáromban, Miskolcon, Nagykanizsán, Pécsen, Szegeden, Aradon, Brassóban, Lőcsén, Sarajevóban, Szatmárnémetin, Székelyudvarhelyen

TARTALOM.

	Lap
Gábrriel Asztrik: A Pozsonyi-kódex eredeti kézírata	333
Bartoniék Emma: Egy különös kéziratcsontkítás	345
Dezsényi Béla: Legrégibb hírlapjaink életrajzához	353
Radó Polikárp: Középkori liturgikus könyvek és bibliák maradványai a soproni ev. líceum könyvtárában	362
Danczi Villebald: A Benes-féle biblia szláv szórvány-mondata	372
Kósa János: Az utánnomás eltiltása Magyarországon	377
Kisebb közlemények: SZIMONIDESZ LAJOS: Literátus Péter magyar kátéja, vagy ábécés könyve. — MUSNAI LÁSZLÓ: Háromszázéves ismeretlen unitárius káté. — C. M.: Galánthai gróf Fekete János a bécsi Corvinákról. — C. M.: Homloklevél. — GORIUPP ALISZ: Néhány adat a magyar és német könyvtárak személyzeti állapotáról. — CSAPODI CSABA: Szempontok irodalmi levelek meghatározásához. — TR. Z.: Könyvkiadók családságai a XVIII. században	390
Ismertetések: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése. (Ism.: HARSÁNYI ANDRÁS.) — Die Relation des Jahres 1609. (Ism.: HUBAY ILONA.) — M. Tótfalusi K. Miklós-nak ... mentsége. (Ism.: VARJAS BÉLA.) — SZENTKÚTY PÁL: Régi hazai nyomdák mintakönyvei. (Ism.: VARJAS BÉLA.) — DIERMANSE, P. J. J.: Renout van Montalbaen. (Ism.: VISNYA ALADÁR.) — LAVOTTA REZSŐ: Kéziratok hangjegyek. (Ism.: KAMPISNÉ DEDINSZKY IZABELLA.) — WITZMANN GYULA: A városi könyvtárügy. (Ism.: MOKCSAY JÚLIA.)	406
Folyóiratszemle 1939: SUPKA ERVIN	423
Levélszekrény: TR. Z.: Sorozatok elvirágzása. — Az Eszterházy-palota	443
Résumé — Inhaltsangabe	444
Név- és tárgymutató	447

A MAGYAR KÖNYVSZEMLE

BEVÉTELEI 1939-BEN:

Előfizetés: Kornfeld Móric br. 40 P. — Puchász Károly 10 P.

1940-BEN (DECEMBER 9-IG):

Hozzájárulás a folyóirat költségeihez: Budapest: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Orsz. Széchényi Könyvtár útján 994 P. — Orsz. Széchényi Könyvtár 1500 P. — Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetemi Könyvtár (1939—40-re) 1000 P. — József Nádor Műszaki és Gazdaságtud. Egyetem Központi Könyvtára 100 P. — Képviselőházi Könyvtár 200 P. — Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 200 P. — Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára 100 P. — A Székesfőváros Központi Pénztára 198'60 P. — Berlin: Collegium Hungaricum (1939-re) 100 P. — Pécs: Egyetemi Könyvtár 100 P. — Sopron: József Nádor Műszaki Egyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kara 100 P. — Szeged: Egyetemi Könyvtár 300 P.

Előfizetés: Budapest: Baranyai Lipót 40 P. — Esterházy hitbizom. főlevéltár 40 P. — Földművelésügyi Minisztérium 29'70 P. — Fővárosi Könyvtár 90 P. — Fővárosi Paedagogiai Könyvtár 30 P. — IBUSz és Orsz. Kaszinó 17'90 P. — Kegyesrendi Könyvtár 1938-ra 20 P, 1939-re 10 P. — Kornfeld Móric br. 40 P. — Külügyminisztérium Könyvtára 39'94 P. — Mérnök- és Építészegylet Könyvtára 40 P. — Műemlékek Orsz. Bizottsága 40 P. — Országgyűlés Könyvtára 38 P. — Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (1939—40-re) 1000 P. — Szabadalmi Bíróság 30 P. — Szépművészeti Múzeum 30 P. — Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet Könyvtára 80 P. — Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete 20 P. — Tiszti Kaszinó 30 P. — Znakovszky Emma 10 P. — Bécs: Collegium Hungaricum (1939—40-re) 80 P. — Csorna: Premontrei Prépostság Könyvtára 40 P. — Debrecen: Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár 40 P. — Győr: Városi Közkönyvtár 39'90 P. — Komárom: Baranyay József (1940—41-re) 20 P. — Nagykőrös: Ref. Arany János-gimnázium 40 P. — Pannonhalma: Benedekrendi Központi Főkönyvtár 40 P. — Párizs: Librairie C. Klincksieck 26'36 P. — Pécs: Egyetemi Ideg- és Elmeclinika 40 P. — Prága: Ceteka hírlapelőfizetési iroda 30 P. — Zirc: Apátsági Könyvtár 30 P.

Egyéb bevételek: Ranschburg Gusztáv bizományi elszámolása 1939. évf. Magyar Könyvszemlérről 124 P. — Ganz és Társa hirdetési átalánya 150 P.

*A Magyar Könyvszemle
előfizetési díja egy évre 40 P.*